

حويليء جازاز

(ڪهاڻيون)

ماڻڪ

ڊجيٽل ايڊيشن:
2020ع

سند سلامت ڪتاب گهر

ڪمپوزر پاران

انسان غلطين جو گهر آهي، ويسر سندس فطرت ۾ شامل آهي. اُن ڪري انسان جي لکت غلطين کان پاڪ ۽ صاف نه ٿيندي. وس آهر ڪوشش ڪبي آهي ته بهتر کان بهتر ڪيو وڃي. ڪتي ڪا به غلطي هجي ته ڪمپوزر پاران سمجهجو ۽ نشاندهي ڪجو.

شاهنواز ٽالپر

سند سلامت ڪتاب گهر

sntalpur@gmail.com

سند سلامت پاران :

سند سلامت **ڊجيٽل بوڪ ايڊيشن** سلسلي جو نئون ڪتاب ”**حويليء جا راز**“ اوهان اڳيان پيش ڪري رهيا آهيو. هي ڪتاب نامياري ڪهاڻيڪار **ماڻڪ** جي لکيل 18 ڪهاڻين جو مجموعو آهي. ڊاڪٽر غفور ميمڻ لکي ٿو:

”ماڻڪ انهي دؤر جي پيدائش آهي جڏهن سنڌي ادب ۾ نئين هل چل متل هئي، ادب ۾ جوش، جذبو، نعريبازي، قومي مزاحمت شامل هئي پر ماڻڪ بلڪل هڪ نئين انداز ۽ اسلوب سان نروار ٿيو هو. هو نه اجايو اميد پرست optimist ٿيو نه وري هن جوش جذبي کان ڪم ورتو، نه وري ڏڪن کي رومانوي انداز سان پيش ڪيو اٿس. هو ڪٿي به روماتڪ انقلابي ڪردار تخليق نٿو ڪري نه وري منافقي يا بهروپي سان ادب کي اخلاقي قدرن جي بخمل ۾ ويڙهي پيش ٿو ڪري. پر هن زندگي جيئن آهي، سماج ۾ ماڻهو جيئن محسوس ڪري ٿو، جهڙن ڏڪن ۽ اذيتن سان هن جو واسطو پوي ٿو، انهن کي جيئن جو تيئن پيش ڪيو. خاص طور سان وچئين طبقي جو مشاهدو وٽس تيز آهي. هو هڪ دؤر جي پيداوار هو، پر زندگيءَ جي باري ۾ سندس اٿاريل سوال ان سان لاڳاپيل اخلاقي قدرن وارا مونجهارا ۽ ڪردارن جي مزاحمت هميشه پُرڪشش رهندي.“

ماڻڪ جون هي ڪهاڻيون مختلف وقتن تي مختلف نالن جي ڪتابن ۾ ڇپبيون رهيون پر 2003ع ۾ روشني پبليڪيشن، ڪنڊياري پاران حويليءَ جا راز جي نالي سان ڇپايو ويو. سند سلامت پاران ڪوشش ۾ آهيون ته سنڌي ڪتابن جي ڪلاسڪ ڪليڪشن اوهان تائين پهچايون ۽ هي ڪتاب ان ئي سلسلي جي ڪڙي آهي. ٿورائتا آهيون پياري دوست، سند سلامت جي مانواري ميمبر، بدين سان تعلق رکندڙ شاهنواز ٽالپر جا جنهن ڪتاب نئين سر ڪمپوز ڪري سند سلامت ڪتاب گهر ۾ پيش ڪرڻ لاءِ موڪليو.

سند سلامت ساٿ سلامت

محمد سليمان وساڻ

مينيجنگ ايڊيٽر (اعزازي)

سند سلامت ڊاٽ ڪام

sulemanwassan@gmail.com

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

ستاء

- 06 ➤ اگهاڙو سچ شوڪت حسين شورو
07 ➤ آس نراس ماڻڪ

ڪهاڻيون

- 10 1. حويليءَ جا راز
18 2. ٻاهر ٻاڦ نه نڪري
27 3. حقيقت ۽ دوکو
41 4. هڪ ڪهاڻي سواءِ سري جي
50 5. پلانڊ
54 6. ڪاري
59 7. پهرين انام ڪهاڻي
67 8. ٻي انام ڪهاڻي
74 9. ٽين انام ڪهاڻي
76 10. بينل ڦيرو
82 11. وقتائتو موت
85 12. ڪلارڪ جي پهرين تاريخ
89 13. اتساه جو موت
92 14. مثل زندگي
98 15. نوٽ بڪ / ڊائريءَ منجهان
100 16. انسان بوءِ - انسان بوءِ
102 17. روبرو
103 18. گيس چيمبر

اگهاڙو سچ

شوڪت حسين شورو

ماڻڪ بير حم، ظالم ۽ قاتل ليڪڪ، سنڌي ليڪڪن جي ڊگهي قطار کان هٽيل، ڪٽيل ۽ الڳ جنهن کي سنڌي ادب جا تارا ٺيڪيدار ليڪڪ مڃڻ لاءِ ٿي تيار نه آهن ۽ پڙهندڙن کي شوق سان پڙهڻ کان پوءِ گاريون ڏيندا آهن.

ڏسڻ ۾ بنهه سادو، ابوجهه پر اصل ۾ ميسوٽو. اڳ ۾ گرم بحث ڪندڙ هاڻي گهڻو ڪري خاموش رهندڙ، من ۾ خطرناڪ ڳالهيون سوچيندڙ ۽ رڳو سوچيندڙ نه، جيڪڏهن هو اُهي خطرناڪ ڳالهيون من ۾ سوچيندو رهي ته اسين سڀ ڍڪ ۾ رهون ها. اسين سڀ الائجي ڇا ڇا سوچيندا آهيون، الائي ڇا ڇا ڏهاڙي ڏسندا رهيا آهيون – گنديون، ڪنيون، واهيات ڳالهيون. پر پاڻ ٿي انهن تي لهجي ٿيندا آهيون، پنهنجو پاڻ کي چيپيندا آهيون ۽ مڃڻ کان انڪار ڪندا آهيون ته اسان جي چؤطرف اهو گند به آهي.

اسان وٽ ڪلاسيڪي چوڻي آهي ته گند کي ڦلهوڙيو ته ڌڀ ڪندو. هن نئين دور ۾ اسين سچ لکائڻ جي خلاف آهيون، اسين سڀ حقيقت پسند آهيون، پر ان سان گڏ مهذب پڻ آهيون، اسين سچ کي، حقيقت کي ڪپڙا پهرائي پيش ڪندا آهيون.

۽ ماڻڪ جو وڏي ۾ وڏو ڏوهه آهي ٿي اهو ته هو اگهاڙو سچ ٿو پيش ڪري – هن حقيقت تان ڪپڙا لاهي ڇڏيا آهن. آئون ڄاڻان ٿو ته اسان مان گهڻا ان ڳالهه کي قبول نه ڪندا. ها، جي چاهين ته ماڻڪ کي دل کولي گاريون ڏئي سگهجن ٿا، پر اهو خيال رڪن وڏي وات گاريون ڏيندي ڳئون وهائيندي، رڙيون ڪندي، ڪٽي چريا نه ٿي پون ۽ ڪپڙا لاهي رستن تي ڊوڙ نه لڳن. نه اسين مهذب ماڻهو آهيون. اسين رڳو بچڙو ڪنداسين ۽ ماڻڪ کي آهستي آهستي فضيلت سان به ٿي ڪچيون گاريون ڏيئي ڇڏينداسين. تهذيب ۾ رک رکاءَ، مصلحت پسندي ۽ توڙي منافقت اڻ تر آهن.

۽ انهن ٽي ڳالهن کي نون ڪهاڻيڪارن ڦٽي ڪري ڇڏيو آهي، ٿڌي ڇڏيو آهي. روايتن جو ليڪو لنگهي ويندڙ اگهاڙو سچ پيش ڪندڙ – لڙهندڙ نسل جا ليڪڪ – جن ڪڏهن پيغمبر هئڻ جي، سونمين هجڻ جي دعويٰ نه ڪئي آهي. هو پنهنجي ذهن جو پنهنجي وجود جو بار لکڻ وسيلي لاهڻ چاهين ٿا. ۽ اهو رڳو هنن جو بار ڪونهي، سڄي نئين تهذيب جو بار آهي، نين حالتن جو بار آهي. ماڻڪ ان بار لاهڻ جي، اسان سڀني کي آجي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

شوڪت حسين شورو

آس / نراس

ماڻڪ

اونده انڌڪار، چيون وڌيل، ڪچڙ ڏوه بڻيل. سنڌ: هڪ تاريخي سچائي. سنڌ تنهنجو نانءُ ورتو، جن ڪار بهر تي پير پير - (شيخ اياز). مڃيل سچائين / حقيقتن کان انڪار ٻئي پاسي سڄي ڌرتي تي واڙيل انسان گيس چيمبر ۾ بند. وڏا واکا، تن ۾ هڪ ئي پڙاڏو. جو اسين چئون ٿا / پاڪاريون ٿا، سو ساڀيان آهي! ۽ ٻيو گهڻو ڪجهه هن ديس ۾.....

جنهن دؤر مان اسان گذري رهيا آهيون، جڏهن تاريخ جي ڦيٽن کي، تاريخ جي قاعدن ۽ انسان جي تخليقي سوچ بدران اُره زورائي سان پوئتي ڌڪيو پيو وڃي. انهن حالتن ۾ قومي ادب وسيلي اظهار وڏي اهميت رکي ٿو: پر جيڪڏهن وڏا ڪم نه وٺون ته: جنهن حالتن مان اسان گذري رهيا آهيون، تن ۾ ادب، نلمو ادب پيدا ڪرڻ ئي سڀ ڪجهه نه آهي، پر هڪ ساهه پساهه ڪٽندڙ سرت رکندڙ ۽ ساڃاهه ڀريو ذهن رکندڙ جي حيثيت سان اسان تي ٻيون به گهڻيون ذميواريون پون ٿيون. اهي ذميواريون جيڪي واڙيل ۽ خاص طور نسل ڪشي جي شڪار ٿيل وارن ساڃاهه انسانن تي ٻڌل قوم تي پون ٿيون. هن ڏس ۾ ادب جي اهميت ۽ ان جي ڪردار کان انڪار ڪرڻ ناممڪن آهي. ڇاڪاڻ ته تاريخ ۾ اهڙين حالتن هيٺ، جن مان اسان گذرون پيا ادب نهايت نمايان ۽ ڀرپور ڀاڱو ورتو آهي. ۽ نه رڳو پاڻ - سجاڳي يا ساڃاهه، جيڪا پنهنجي ئي ڪل ۾ بند ٿيل هجي، ڪو نتيجو ڪڍي ٿي، جيستائين ان کي، ڦرندڙ ۽ تاريخي گهرجن پٽاندڙ عملي روپ نٿو ڏجي. ادب يا اديب به هن کان آڃو ڪونه آهي، ڀلا ٻيو ڪجهه به نه نلمو ڏڪر ته ڪري سگهجي ٿو. ڇاڪاڻ ته: اديب / قوم جي ذميدار ڪردارن مان هڪ آهي.

ڪنهن به قوم جي وجود جي ناتي سان گڏ، تخليقي ادب کان انڪار ڪرڻ - ته سچائي کان مُنهن موڙڻ آهي، پر اڪيون بند ڪرڻ پڻ. جو ڪجهه وس ۾ آهي، ۽ قاعدن قانونن جي زنجير ۾ ڦاٿل، پر اتساهه سان ڀريل، ۽ جئري جاڳندي احساس سان ٽپ ٿار ٿيل، جيڪڏهن اها ڳالهه کليل لفظن ۾ چئجي ته: قومي ڏوه جو احساس - ٿياس تي تنگيل نوجوان، پنهنجي ذاتي، قومي ۽ مان واري جياپي لاءِ اوسر ۽ اڳتي وڌڻ لاءِ ڪنهن نه ڪنهن شڪل ۾ پاڻ پتوڙيندا رهن ٿا. ادب جي تخليق انهن روڊن مان هڪ آهي. جڏهن گهڻي ڪاري ڪڪر ۾ ڦاٿل، سج مان نڪتل ترورو، جئري جاڳندي، پر وڪڙ ۾ آيل، ڦاٿل پساهه جي هڪ انساني ناتي، سماجي طور قومي وجود رکندڙ ساڃاهه ۽ حساس، انسان جي پنهنجي سڃاڻپ ۽ قومي آئبئنٽي جي بقا لاءِ، پاڻ کي جيئرو رکڻ ۽ اڳتي وڌائڻ لاءِ، آڪاش سان پاڻ ملائڻ لاءِ ۽ دنيا جي قومن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائڻ لاءِ.

پر اسان لاءِ بنيادي سوال آهي. سڀ کان پهرين پنهنجو جياپو قومي سڃاڻپ سان. هن وقت جن حالتن مان اسان گذرون پيا، انهن پٽاندڙ جيڪڏهن اسين نلمو ۽ نلمو رڳو ادب تي پائينداسين (ادب جي اهميت کان انڪاري نه ٿيندي) ته اها تاريخ سان ۽ پنهنجي وجود سان ويساهه گهڻي، دغا

۽ پاڻ ٺڳڻ جي برابر ٿيندو. هن مامري ۾ هي حقيقت ڪنهن به حالت ۾ اسان کي ذهن ۾ رکڻ گهرجي ته اسين نه روسي آهيون، نه ويٽنامي، نه ڪيوباڻي ۽ نه ئي وري آفريڪي. بنيادي تبديلين جي ڏس ۾ ٻين جي تجربن مان سکي ۽ پرائي ته سگهجي ٿو. جواهي تجربا، پوءِ سماجي تبديلين جا هجن يا سائنسي اوسر جا، ڪنهن خاص ملڪ جي، قوم جي ميراث نه هوندا آهن، پر پوري انسان ذات جي ملڪيت هوندا آهن. ان مان اهو مطلب نه وٺڻ گهرجي ته: اسان جيئن جوتئين انهن جي ڪاپي ڪيون. قومي بقا ۽ اوسر جي بنيادي تبديلين ۾ تخليقي سوچ ته بنيادي عنصر آهي، پر تاريخ مان پرائيندي قوم جي نفسيات، مزاج، حالتن، ڦيرن ڦايرن ۽ ويرن جي اٽڪلن، چالن کي به آڏو رکڻو پوي ٿو ۽ ان کان پوءِ ئي پنهنجي سرچڻ، بقا ۽ اوسر لاءِ پتوڙڻ جي حڪمت عملي ۽ تلن ۽ اٽڪلن جي جوڙجڪ ڪرڻي پوي ٿي، وقت ۽ موقعي مطابق ڦير ڦار ٿي پوي ٿي. اڳواٽ گهڙيل ۽ ٿاڦيل نظرين (Dogmes) جي پوئواري، انڌي جي لٽ آهي، جيڪا گهڻو ڪري پنهنجن کي ئي تڙي لڳندي آهي. هن ڏس ۾ گهڻو ڪجهه لکي سگهجي ٿو پر...

ادب ۽ حياتي جڻ ڪوهڪ ٻئي لاءِ ئي جنم ورتو آهي. جتي ادب زندگي مان تخليق ٿئي ٿو. اتي، ادب به زندگي کي تخليق ڪري ٿو. اسان وٽ اڄڪلهه جيڪو ڪجهه ماني ماحول جي باوجود ادب / شاعري سرچي ٿي پئي، ان ۾ وقت جي اولڙي سان گڏ. خاص طور فارم ۾ ڪيترائي ۽ سٺا ۽ ڪامياب تجربا ڪيا ويا آهن. ادبي لحاظ کان اسان جي آڏو انهن جي اهميت آهي، جواسين پنهنجي فني اظهار جا ڪيترائي روپ پڌرا پيا ڪيون. البت هن ڏس ۾ لاڙي جي خيال کان، ڪيترن ئي ادبي - فني اختلافي مسئلن مٿن ڪڍيو آهي. مثال طور پاڇوڪڙاڻ (Escapism) فراريت، نراسائي، رجعت پسندي، ابهام، تجریت، ذهني مونجهارا وغيره. اُن کي ليکڪن ۾ پيدا ٿيل نراسائي چئي سگهجي ٿو پر ٻئي سري سان ڏٺو وڃي ته تاريخ جي سچائي کي پيش ڪيو ويو آهي. ڇاڪاڻ ته، جنهن دؤر مان اسان گذري رهيا آهيون، ان ۾ هڪ بي وس ماڻهو حياتي کان بچان ڪري سگهي ٿو. البت جيتري قدر نراسائي يا بي مقصديت جو لاڳاپو آهي، سا هڪ عام فضا آهي. ڪارڻ پڌرا آهن. سيڪوئي ڄاڻي ٿو. اڄ جي ليکڪن جو ڏوهه اهو آهي ته اهي، تاريخ سان سڄار آهن، جڏهن ان جواهر ۽ اظهار ڪن ٿا، جيڪو اظهار، اسان جي هلندڙ تاريخ جو ڀاڱو آهي. هن حقيقت کان انڪار ڪرڻ اڪيون پورڻ برابر ٿيندو ته: سماجي / قومي گهوت الي ۾ جيڪڏهن مثبت سگهه (positive force) سگهاري نه آهي ته ذات جو بحران، هڪ منطقي نتيجو ٿئي ٿو.

اها نراسائيءَ جي فضا هوندي به ائين چوڻ ڪونه جڳائي ڇاڪاڻ ته اديب جو ذهني معيار عام ماڻهو جي ذهني معيار کان پختو هوندو آهي. (جيئن ته اديب ساڳي ئي ماحول ۾ رهندي به عام ماڻهو کان شعوري طرح اڳڀرو هوندو آهي) پر سماج ۾ لاشعوري ڪيفيت مان سرجيل نراسائيءَ جي رنجهه - ڪنجهه پوڳيندي، ليکڪ کي گهرجي ته پنهنجي لکڻين ۾ اتساهه جاڳائيندڙ آئيڊيل ڪردار تخليق ڪري. جيئن ”نراسائي اميد جو وڳو پھري“

مايوسي ليکڪ جي ذهن تي ڪڏهن، ڪڏهن ته گهڙي ڪن لاءِ ايندي به آهي. جيئن شاھ جي من تي - ”ڪڏهن، ڪڏهن هيئنڙا وڻين نٿو مور.“

بس نراسائي ۽ مايوسي ليڪڪ جي من تي ڌڙٽو ماري ويهي نه رهي. اُها مايوسي به سونهين جيڪا اميد جي آسري ۾ هوندي آهي. منهنجي ليڪڪ لاءِ ڏنل هنن لفظن تائين راءِ، منهنجي نظر ۾ اڄ جي سچار ليڪڪ لاءِ آهي.

ڪن کان رڳو انڪساريءَ سان اهو سوال آهي ته: انقلاب جي بنيادي گهرجن پٽاندر ٻين لفظن ۾ (Objective and Subjective) حالتن ڇا ڪيو آهي. ماڻهن سان لاڳاپي جا ڪيترائي روپ آهن، گهرجن پٽاندر انهن منجهان اتساه پيدا ڪرڻ لاءِ ڇا ڪيو آهي؟ هاڻي فرض ڪيون، ته رڳو ليڪڪ جو مامرو آهي ته: نلھو الزام هڻندڙ هٿ ٺوڪيون بزرگن ۽ پنهنجي تجربي جون لڳاڙون هڻندڙ ليڪڪن ڪهڙيون مثبت ۽ تعميري وڪون ڪيون آهن. ٻڌي يا تنظيمي ڏس ۾ مڙني ڪي هڪ هنڌ گڏ ڪرڻ لاءِ؟ هي ڪنهن جو فردي سوال ناهي، پر تاريخ جو سوال آهي.

ماڻڪ

نواب شاھ

1981-12-09

حويليء جا راز

پنهنجن جي مهل هئي، آئون حڪيم خير محمد جي حيدري شفاخاني ڏانهن وڃي رهيو هوس. پري کان ئي ڏٺم ته حڪيم صاحب پراڻي ڪاٺ جي صندل تي پلتي ماريو ڪرل ۾ ڪنهن دوا جو سفوف ڪري رهيو هو. معمول پٽاندر سندس مٿيون چپ ڏندن ۾ پڪوڙيل ۽ هيٺيون چپ ٻاهر ڊولو ٿي نڪتل هو. مون کي پري کان ئي ڏسي، ڪرل کي پري ريڙهي هٿ ڳوڙ سان اڳهيائين. جڏهن حيدري شفاخاني جي چائنٺ اڪري، پير اندر رکيم ته حڪيم اٿي، اڳتي وڌي، اڪير مان پاڪر پائي، پنهنجو وات منهنجي ساڄي ڪن تي آڻي چيو ”ڪجهه ٻڌو اٿئي؟“ مون اتي ئي ڪنڌ سان ناڪار ڪري چيو ”نه.“ پوءِ هندن جي زماني واري هڪ چڱل موڙي کي ريڙهي مون کي ويهڻ جو اشارو ڪيو. آئون ويهي رهيس. هن چوڌاري رازدارانه نموني نظر ڦيرائي ۽ منهنجي ويجهو اچي آواز کي تمام هلڪو ڪري چيائين، ”ڪجهه به نه ٻڌو اٿئي؟“

”نڪي، پر ڇا جي باري ۾؟“

حڪيم جواب نه ڏنو پٺ واري دري مان چورن وانگر ليٽو پائي وري مون ڏي ڏٺائين ۽ پنهنجا ڳاڙها گول گول دوڏا ڦاڙي چيائين. ”اڙي حيف ٿئي، ههڙي خوشخبري به نه ٻڌئي ته پوءِ ڇڻ ڄاڻو ٿي ناهين پيو. جهل ته ڏسيان ٿو ٻاهر ڏسان ته ڪا پهر ته ڪانهي.“ ائين چئي حڪيم ٻاهر جو سما ڪري نڪري ويو. مون کي سمجهه ۾ ئي نه پئي آيو ته آخر اهڙي ڪهڙي ڳالهه آهي، جو حڪيم اهڙي رازداري پيو رکي ۽ ٻڌائڻ لا جبل جيڏا سانباها پيو ڪري. ڪافي سوچ بعد به مان ڪنهن نتيجي تي پهچي نه سگهيس. نيٺ حڪيم پنهنجي ڇمپلي سان ڦر ڦر ڪندو اندر آيو. اچڻ شرط پنهنجو منهن منهنجي ڪن جي ويجهو آڻي چيائين، ”هيڏي ٻڌ.“

”ها.“

”سائين ڏنل شاهه جي ننڍي نينگري پڇي وئي...“

”هان! ڇا چيئي؟“

”اڙي آهستي، حويلي ۾ آهي، ميان پتين کي به ڪن آهن.“

”سائين ڏنل شاهه جي ننڍي نينگري...“

”... جيڪا هاڻ سامائي هئي ۽ اڃا تازو هفتواڳ قرآن شريف کي بخشائي هئائون.“

”ڪنهن سان پڳي؟“

”جمعي شادي سان.“

”جمعو شادي! ڪهڙو جمعو شادي؟“

”اڙي اهو ئي جمعو شادي، جيڪو حويلي جو پاڻي پريندو هو. جنهن کي ڏاڏو ڏاڏو ڪري ڪونه

چوندا هئاسين.“

”اڙي اهو! دانگي جهڙو روڏو ڏک!“

”هائو هائو“ حڪيم وڏي رازدانه نموني ۽ انتهائي آهستي آهستي ڳالهائي به رهيو هو ته پنهنجا ڳاڙهي گول گول دوڙا به ڦرڙائي رهيو هو. آئون سن وچان حڪيم جو منهن تڪي رهيو هوس.

”اڙي واچ گودو ٿي وئي اٿئي، سمجهين ڇا ٿو ٻڃا. زمانو ترقي تي آهي. ماڻهو چنڊ تي پيا پهچن.....؟“

ساه روڪي لاڳيتو ڳالهائڻ ڪري حڪيم جو سينو ڀرجي آيو ۽ وات سان ڊگهو ساهه ڪڍي اڳتي چوڻ لڳو. ”آخر هي ڪيستائين قهر جا ڪوٽ رهندا، نيٺ ته ڪرندا. ڏين سان ظلم ته ڏسو انسان جي قرآن سان شادي! سا به زائفان! حڪيم جالينوس جو قول آهي ته عورت کي مرد کان چاليهه دفعا وڌيڪ نفسياتي خواهش ٿيندي آهي. چڱو ڪيائين. نه ته حويلي ۾ عمر ڳري وڃيس ها، عمر جيئن پين بيبين جون عمريون پيون ڳرن. هون! قرآن سان ٿي عورت پرڻجي. واه ڙي سنڌ جا سيد...“

حڪيم پنهنجي منهن ڳالهائيندو رهيو.

حڪيم جون اهي ڳالهيون ٻڌي، منهنجي ذهن ۾ هڪ ٿاڻ ڏيندڙ ڪرنٽ اڀريو. ”سائين ڏنل شاهه جي ننڍي ۾ ننڍي نينگر؟ اڙي ان جو نالو شاهه بانو هو. وڏي بيبی کيس پيار مان شاهو ڪري ڪوٺيندي هئي. شاهو؟ ڏاڏي شيدي سان ڀڄي ويئي! ڏاڏي شيدي سان!! هڪ روڏو، بنو ۽ دڪ جهڙو بن مانس، ان سان!!“ مون بي خيالي ۾ پڻڪيو ۽ حڪيم ڏي نهاريم ته ڪٿي هن ٻڌو ته ڪونه. پر هو وري پنهنجي ڌن ۾ محو ڪرل ۾ دوا ڪرڙي رهيو هو ته پنهنجي منهن ڳالهائي به رهيو هو.

خيالن جو سيلاب ڇڻ، ذهن جي وسيع وادي ۾ پلٽجي پيو ۽ لاشعور جي ڪنڊرن ۾ ته ٿيل ننڍپڻ جي ماضي جون يادگيريون مٿي وانگر وڃي شعور جي سطح تي اچڻ لڳيون.

”مان جڏهن ننڍو هوس، اٺن-نهن سالن جو. سيدن جي حويلي مان ڏڌ وٺڻ ويندو هوس. مائي ساران جيڪا سيدن جي سڀني کان جهوني ٻانهي هئي، سا ڏڌ ولوڙيندي هئي. آئون هر روز صبح جو خالي ٿيو ڪٿي مائي ساران جي ڀر ۾ وڃي رکندو هوس. ٻيا به ڪيترا ڳوٺ جا ننڍا نينگر ۽ نينگريون، ڏڌ وٺڻ لاءِ ٿيا، جست جا لوتا ۽ چونڊيون ڪٽي اچي مائي ساران جي ڀر ۾ رکندا هئا. ڏڌ ولوڙجڻ تي مائي ساران سڀني کي ونڊي ڏيندي هئي. مان عمر ۾ سڀني نينگرن کان وڏو هوس. حويلي ۾ پيون ٻانهيون به هونديون هيون. جوان ڄمار، اڌڙو ۽ پوڙهيون. سڀ سڄو ڏينهن ڪنهن نه ڪنهن ڪم ۾ رڌل رهنديون هيون. وڏي بيبی سڄو ڏينهن هندوري ۾ پيئي هوندي هئي، جو ڪا بيماري هيس، جنهن ڪري گهڻو هلي ڦري ڪانه سگهندي هئي. سائين ڏنل شاهه ڪڏهن ڪڏهن حويلي ۾ ايندو هو. نه ته اڪثر ڪري نئين ٺهرايل بنگلي ۾ رهندو هو يا وري ڪراچي يا لاهور ۾. حويلي ۾ سڀني جي لاڏ ڪوڏ ۽ پيار جو مرڪز سائين ڏنل شاهه بادشاهه جي سڀ کان ننڍي نياڻي شاهه بانو هئي. بيبی وڏي کيس پيار وچان شاهو ڪري ڪوٺيندي هئي. شاهو سڄو ڏينهن حويلي ۾ پئي ڪڏندي ۽ ٺينگ ٽپا ڏيندي هئي. ڪڏهن اڱڻ ۾ ته ڪڏهن اندر هجرن ۾. سائين کي پٽيلو اولاد ته هوئي ڪونه، سوا ٻن نياڻين جي. شاهو ننڍي هئي، انڪري سڀ هن کي گهڻو پائيندا هئا. شاهو! جيڪا رات ڏاڏي شيدي سان ڀڄي وئي. تنهن جي ڄمار ان وقت شايد نو-ڏهه سال کن هئي. سندس منهن

گول مٿوڙو هو ۽ رنگ ڳاڙهاڻ مائل اچو. اڳڙين جي گڏي جي ڪارن ڏاڳن سان ٺهيل اکين وانگر سندس اکيون به چيريل ڪاريون ڪٽاريون هيون. تنهن مٿان ترار وانگر جڙيل ڪارا گهاٽا ۽ جڙوان پرون ڏاڍا ٺهندا هيس. بس، سوني تي سهاڳ. جڏهن ٻانهي وچان سيند ڏئي، سندس چوٽي چڪي ٻڌندي هئي، ته سندس ويٺل پيشاني اڌ چنڊ وانگر جرڪندي نظر ايندي هئي. حويلي ۾ شاهو جي وڏي پيٽ رهندي هئي. بيبي جنت، سائين ڏنل شاهه جي وڏي نياڻي بيبي جئان شاهو کان اٽڪل ٽي چار سال کن وڏي هئي. ان جا مهاندا به هو بهو شاهو جهڙا هئا. شاهو اڃا تڙندڙ مڪڙي هئي ته بيبي جئان بهار ۾ جوپن تي رسندڙ تڙيل گل. جنهن جيون، نازڪ، نرم ۽ لسيون پنڪڙيون چڱي طرح کليل هونديون آهن ۽ پونئري لا مقناطيسي چڪ رکنديون آهن، هن جي سڳند موسم بهار جي صبح صادق ۾ تڙيل گلن وانگر پري کان ئي محسوس ٿيندي آهي ۽ پاڻ ڏانهن بي ساختگي ڪشش ڪندي آهي.“

ننڍپڻ جي يادگيرين جو سلسلو هلندو هيو. سنڌو جي وهڪري جيان: ”مان سيدن جي حويلي مان ڏڌ وٺڻ ويندو هوس. شاهو اڃا ننڍي هئي، تن ڏينهن بيبي جئان به. شاهو وانگر قرآن شريف کي بخشائي هئائون. جو سيدن جو ڪواهر ٽوئينگر ڪونه هو. تنهن کانسوا چوڻ پيا ته اصل ڳالهه ملڪيتي حصي جي ورهاڱي جي هئي. ڏاڏي، جيڪا بخشائڻ جي ريت تي ويئي هئي، تنهن ڳالهه تي ڪئي ته، ”بيبي کي ڪنوار وانگر سينگارڻو هئائون. کيس ريشمي ڳاڙهو وڳو پهريو ويو هو. سندس هٿن تي ميندي لائي وئي هئي. قرآن پاسي کان رحل تي پيو هو ۽ بيبي گهونگهت ۾ شرمايو (يا پوڊجيو) منهن هيٺ ڪيو ويئي هئي.“

سندس دل ٻڏي رهي هئي، سهاڳ رات جي باري ۾ خيالن ۽ خيالن ۾ اڻ ڄاتل خوف، گهري پر لطف درد ۽ اڻ چڪيل بي انتها خوشي جي نازڪ ڏاڳن سان اڻيل سهڻن خوابن، سڄڻ سان ملي هڪ ٿي وڃڻ جي اونهي تڙپ ۽ جواني جي سيانديل جوان، ڪنوارن امنگن جي اٿاه ساگر ۾ ٻڏڻ بجا، پر ۾ ريشمي پوتين ۾ ويڙهيل قرآن شريف جي ڊپ ۾ ٻڏي رهي هئي. قرآن شريف جي ڀرسان، هڪ ڪاٺي جي پيالي ۾ ڪافور جلي رهيو هو. جنهن جي خوشبو سڄي ڪوٺي ۾ پکڙجي وئي هئي. اتي موجود هڪ البيلي جوان نينگر کي لڳو ته، ان پيالي ۾ جڻ بيبي جا جوان امنگ ۽ ڪنوارا خواب جلي رهيا آهن، جي جلي جلي رک ٿي ويندا.

قرآن شريف سان شادي ڪرڻ کانپو بيبي جئان کي دورا پوڻ لڳا هئا. حويلي ۾ سڀ چوندا هئا ته قرآن شريف شادي ڪرڻ ڪري، بيبي ۾ سيد خاندان جو ڪونڪ روح اچي واسو ٿو ڪري. پر ڳوٺ جي مسيت جو مولوي صاحب چوندو هو ته روح ڪڏهن به هن گنهگار دنيا ۾ اچي نٿو سگهي. باقي بيبي کي جن ٿو اچي. جن به ڏيڍ جن، جيڪو جنن جو سردار آهي ۽ خاص سيدن جي گهرن جو مهمان ٿيندو آهي. جڏهن بيبي جئان ۾ جن اچي واسو ڪندو هو ته هو سڄي ڳاڙهي ٿي ويندي هئي. جنڊا کولي ڪنڌ ڏوٽيندي هئي. سندس سڄو بدن گرم ٿي ڦڙڪڻ لڳندو هو ۽ جيڪو به سندس ڀر ۾ ويندو هو ان کي پاڪر پائي چڪ هڻندي هئي، رانيوتا پائيندي هئي، ان جي چمڙي چوسي رت ڪڍي ڇڏيندي هئي. جيستائين منجهس جن هوندو هو تيستائين جنهن ماڻهو يا شي

۾ پاڪر هوندو هوس، ان کي زوري پاڻ ۾ پڪوڙي، پاڻ کي لوڏيندي رهندي هئي. گهڙي ساعت ائين ڪرڻ کانپوءِ ساڻي ۽ بي حال ٿي ڪري پوندي هئي. بيبي جنان جي اها حالت ڏسي مائي ساران، پنهنجي اشد آڱر هيٺين چپ تي رکي، عجب ۾ پئجي چوندِي هئي. ”رب منهنجي جوشان! هڪ ته سيد جو ٻار وري قرآن جي امان، مٿان سون تي سهاڳو هو جو. مٿس رب جو پيار.“ ۽ پوڻ ٿڌو شوڪارو پري آڱر آسمان ڏانهن کڻي چوندِي ”ٻڙي، رب جو راز رب ڄاڻي، بندي کي ڪا سگهه ڪا جوڙ.“

مان بيبي جنان کان ڊڄندو هوس. ڏڏ وٺڻ ويندي مهل سدائين اهوئي سوچيندو ويندو هوس ته شل نه هينئر بيبي کي جن اچي. مٿان ان وقت مون کي پاڪر پائي چڪ هئي رت ڪڍي وري مولوي صاحب جي هي ڳالهه، ”ڏيڍ جن وڏو حرامي ۽ بيمان آهي. جڏهن ڪنهن عورت ذات وٽ ايندو آهي ۽ ان مهل جيڪو به مرد ذات، انهي عورت جي ڀرسان ويندو آهي ته ڏيڍ جن جوجهڪي ۾ اچي، ان مرد جو ڪڏهن ڪڏهن ڳاڻو پيچي ڇڏيندو آهي.“ ياد ڪري ڏکي ويندو هوس ۽ تڪڙ تڪڙ ۾ آيت الڪرسي پڙهي، قميص جي گلي جي پن کولي، سيني جي اندر شوڪاري الله سائين کان دعا گهرندو هوس ته مولا! پيران پير دستگير ۽ محمد مٺي جي صدقي بيبي جي جن کان بچائجان.

سوچ جي عميق سمنڊ جي اونھين گھراين ۾ لڙهندي. جن منهنجي آڏو حويلي جي هر شي اچڻ لڳي. پٿري ۽ چٽي. هڪ ڏينهن، جيڪو منهنجي ڄمار جو نئون ۽ عجيب تر ڏينهن هو. انهي ڏينهن مان سيدن جي حويلي تان روز وانگر ڏڏ وٺڻ ويس. پنهنجو ٽپو پوڙهي ٻانهي مائي ساران جي ڀر ۾ رکي، ڀرسان پيل ڪت تي واڙڻ کان ويهي رهيس. اڃا ڪو ٻار ڪونه آيو هو. مائي ساران پنهنجي ئي ڏن ۾ ڏڏ وٺڙي رهي هئي. بيبي وڏي مٿان ساڻي شال ڍڪيو نڀ پئي هئي. شاهو به، جنهن جا ٽينگ ٽپا هيڏي ساري ويران لڳندڙ اڱڻ کي ڪجهه زندگي بخشيندا هئا، سا به شايد اندر هجري ۾ هئي. سڄي اڱڻ ۾ چپ چاپ لڳي پئي هئي. عجيب خاموش ماحول ڇانيل هو. رڳو ڏڏ وٺڙڻ ڪري، ڇاڏي اندر ڦرندڙ مانڊاڻي جو ڍنگاڻو آواز پئي آيو، اهو آواز چپ چاپ جي ماحول ۾ اڃا وڌيڪ عجيب پئي لڳو. مان ڇاڏي اندر لڇندڙ ڏهي جي آواز ۾ ڪن لڳايو پنهنجي خيالن ۾ گم سر ويٺو هوس اوڏي مهل، بيبي اندران نڪتي، سندس اکيون خمار ۾ اڏ پوريل هيون. ائين پئي لڳو جن اها اڃا هاڻ هنڌ مان اٿي آئي آهي ۽ سڄي رات ننڊ ڪرڻ بجاءِ لڇندي پڇندي رهي آهي. پر سندس منهن ۾ نئين قسم جي وڻندڙ بهڪ هئي ۽ اڏ پوريل اکين ۾ پرڪشش چمڪ. سندس هلڻ جي لوڏ ۾ هڪ نئون انداز ۽ لچڪ هئي. هن منهنجي ڀرسان اچي، مون کي ڳرائڙي پائي چيو ”ڪڪا شيءَ ڪائيندين؟“ مون کيس ڪوبه جواب نه ڏنو ۽ ڪنڌ هيٺ ڪري، قميص جو اڳ آڱرين ۾ ويڙهڻ لڳس. ان وقت مون کي اها ڳالهه ياد اچي ويئي ته، جڏهن بيبي جنت کي جن ايندو آهي، تڏهن سندس منهن ڳاڙهو ٿي ويندو آهي ۽ ساهه تيز تيز هلڻ لڳندو اٿس. مون ان وقت سندس اهڙي حالت ڏٺي، هن منهن جي ڪلهي تي هٿ رکيو ته منهنجو دل ڊپ ۾ سسندي وئي. آئون سندس منهن ۾ نمائائي منجهان، ڊنل ۽ هيسيل نظرن سان ڏسڻ لڳس. ”ڊچ نه ڪڪا، هل ته شي ڏيان.“ ائين هن پيار منجهان. ڪنڌ لوڏي پنهنجا ڳاڙها چپ گول ٺاهي، انهن سان ٻچڪار ڏيندي چيو ۽ ساڄي

ٻانهن پاڪر ۾ ڪري پنهنجي ڪوئي ۾ وٺي آئي. منهنجو لڱ لڱ ڪانڊارجي ويو. دل ۾ چيم، ”اباڙي، اڄ ته مري ويس، لاهه ئي نڪري ويا.“ آيت الڪرسي پڙهڻ جي ڪوشش ڪيم، پر ڊپ ۾ اها به وسري وئي هئي.

ڪوئي ۾ اندر گهڙڻ شرط بيبي مون کي زور سان پاڪر پاتو ۽ منهنجي ڳٽي تي چمي ڏئي چيو ”ڊچ نه منهنجا منڙا.“ سندس آواز ۾ گهرو جذبو ۽ لرزش هئي، ان وقت بيبيءَ جا گرم گرم ۽ ڳاڙها چپ، تازي وڊيل گوشت جي ٽڪري وانگر ڦڙڪي رهيا هئا. ساهه تمام تيزي سان ناسن مان اچي وڃي رهيو هوس. ان ڪري ريشمي چولي مان سيني جو اڀار لهوار پڌرو پئجي رهيو هو. سموري بدن جو رت جڻ ڳڻن ۾ اچي گڏ ٿيو هوس، سندس ڳٽا ڳاڙها ڳٽور ٿا ٿي ويا هئا. اکين جون ڌاريون اڀري آيون هيس ۽ انهن ۾ مقناطيسي چڪ هئي. سندس سڄو بدن باهه وانگر پئي ٻريو. مان سندس پاڪر ۾ هوس، سندس بدن جي گرمي گنجي ۽ ريشمي چولي جي ديوار اورانگهي مون کي ڇهي رهي هئي. جيتوڻيڪ ان گرمي ۾ بغلن جي پگهر جي ڌپ به گڏيل هئي پر اها گرمي مون کي ڏاڍي وڻي ۽ تهه سياري ۾ باهه جي وڻندڙ سيڪ وانگر لڳم.

اهي ڳالهيون ياد اچڻ سان منهنجي بدن ۾ جڻ سياڻو پئجي ويو. خيالن جو سلسلو جڻ پڇي پيو چوڌاري دواخاني ۾ حڪيم ڏٺم، هو بدستور ڪرل ۾ سفوف ڪري رهيو هو. ته ڪو پارسي جو شعر به جهونگاري رهيو هو ۽ رڪي رڪي پڻ پڻ ڪيائين. ”مار پوين، اڄ ڪو گراهڪ، نه لڙيو آهي. هن ڳوٺ جا ماڻهو هونئن ته هر شي ۾ ڪنجوس. پر بيمار ٿيڻ ۾ به ڪنجوس.“ سندس انهن گفتن تي مون شڪي، پنهنجن يادگيرين کان جند ڇڏائڻ خاطر، دل ۾ چيو ”هون بيهودا خيال، پر اهي يادگيريون دماغ مان نڪرڻ بجا، لاشعور جي اٿاهه ساگر مان پلتي، تيز وهڪري وانگر شعور جي صاف ۽ شفاف سطح تي اچڻ لڳيون ۽ يادگيرين جو ڳانڍاپو وري مرڪز تي اچي، زنجير جي ڪڙين وانگر ڳنڍجي ويو.

..... ”بيبي جنان در پيڪڙي ان جو ڪڙو آهستي آهستي چاڙهيو ۽ پومون کي هڪدم پاڪر ۾ وجهي پاڻ سان گڏ ڪٽ تي اچليو. سندس نرم ۽ گداز ٻانهون منهنجي ننڍڙي ۽ سڪل بدن جي چوڌاري مضبوطي سان پڪوڙجي ويون. سندس نڪ مان نڪرندڙ تيز ساهه جي بومان سولائي سان محسوس ڪري رهيو هوس. سندس سيني اند بي چين مڇي وانگر لچندڙ دل جي ڌڙڪ ۽ اپريل ارهن جي هلچل منهنجي سيني کي چڱي طرح ڇهي رهي هئي. هن منهنجي نهائين تي، پنهنجا لسا لسا هٿ آهستي آهستي ڦيرڻ شروع ڪيا. منهنجي سڄي بدن ۾ هڪ وڻندڙ مزيدار ڪتڪتائي ڦهلجي وئي، ٻو هن منهنجي گوڏ جي ڳنڍ ۾ هٿ وڌو... ۽ پوءِ .... سندس تنگيون منهنجي ڪاٺي جهڙين سڪل ۽ ميرين تنگن ۾ پڪجي ويون. مان سندس ڪچ ۾ ننڍڙي ڊنل ٻار وانگر واٽڙو لڳي رهيو هوس. منهنجي حالت ان هرڻي جي ٻچي وانگر هئي، جيڪو شڪاري جي تير کان بچڻ لاءِ ميلن جا ميل ڊڪي، پوهڪ هنڌ سهڪي بيهي رهندو آهي. ٽڪل ڊنل ۽ هراسيل. ان وقت سندس اکين مان معصومانه بي وسي، لاچاري ۽ نمائائي بکندي آهي. آئون بيبي جي بدن مان نڪرندڙ گرمي جي تاو سيني اندر ڦٽڪندڙ دل جي ڌڙڪ ۽ لوچ پوچ جي حالت ۾ ڦرڪندڙ

جسم جي انگ انگ جي لرزش محسوس ڪري رهيو هوس. مون کيس انهي حالت ۾ ڏسي پنهنجون اکيون بند ڪري ڇڏيون. سوچڻ لڳم ته، مري ويس. بيبي کي ڏيڍ جن آهي، اڄ خير ڪونهي. منهنجا مولا! خير ڪجان. ”هڪ دفعو ٿورڙيون اکيون کولي ڏنم، بيبي جي سهڪي واري ڪيفيت ڏسي هيبت وٺي ويم ۽ وري اکيون پوري ڇڏيم.

بيبي جو سڄو بدن ٿڌو ٿڌو ٿي رهيو هو ۽ هو حد کان وڌيڪ تيز سهڪي رهي هئي. آهستي آهستي سندس پاڪر هي چڪ زور وٺندي وئي. نڪ جي ڦونڊاريل ناسن مان ساھ تنهائين وڌيڪ تيز اچڻ وڃڻ لڳو. گهڙي ساعت انهي حالت کانپوءِ بيبي جهٽڪو ڏئي، ساڻي ۽ ٻي حال ٿي ڪري پيئي. مون منجهان پاڪر هلڪو ٿي ويس. سندس اکيون هلڪي نموني پورجي ويون هيون. مدت کان سڪايل مرڪ، سندس ڳاڙهن ڳاڙهن چپن تي ڪيڏي رهي هئي. مان تارا ڦوٽاڙي بيبي جي کير جهڙي اچي بدن کي ڏسڻ لڳس. چاهه، عجب ۽ تجسس وڃان. بيبي اڃا ستي پيئي هئي. ڀڄڻ لا بلو پلو هو. سوچيم ته ٽپ ڏئي پڄان. پر وري خيال آيو ته متان بيبي وارو جن پٺ وٺي ۽ ڪنڌ پيچي سو ڀڄڻ جو خيال لاهي اتي ئي ويهي رهيس ۽ بيبي جي اچي بدن کي ڏسڻ لڳم. سچ پچ ڊپ ۾ به، بيبي جي بدن کي ڏسڻ ۾ ڏاڍو مزو پئي آيو.

گهڙي کن کانپوءِ بيبي اتي لٽا پائي، ڪانچ جا ور ٺاهيائين. پوءِ منهنجي ڳتي تي پيار مان ٿڌو ٿڌو هڻي چيائين. ”ڏس ڪا، ڪنهن کي ٻڌائجان نه.“ مون ڪنڌ هيٺ هوندي ئي. ناڪاري ۾ لوڏي نه ڪئي. پوءِ بيبي جاري ۾ رکيل هڪ ڇاڙي مان سڪل پيرن جي مٺ پري منهنجي کيسي ۾ وڌي. ڪارڪن جون چار ڳڙيون ۽ هڪ ڦلن جو بوڙيندو هٿن ۾ ڏيندي چيو ”هان، منهنجا من، هي شي ڪا“ پوءِ هڪ آنڪي کيسي ۾ وجهندي چيائين، هنجي هٿ تان شي وٺي کائجان. پر ڏس، هي ڳالهه ڪنهن سان به نه ڪجان. شابي منهنجي پيڙي کي. ائين چئي هن ٻهڪ واري مرڪ مرڪي، چڻ لکن جو خزانو هٿ اچي ويو هجي. مان ڏٺو ڪٿي واپس گهر آيس ۽ اها ڳالهه ڪنهن سان به نه ڪيم. جو ڊپ هيم ته متان بيبي جو ڏيڍ جن ڳاڙو پيچي وجهي.

اهڙي ريت مان ڏٺو وٺڻ ويندو هوس ۽ اڪثر بيبي جنان جي ڪوئي ۾ وڃي ساڻس گڏ سمهندو به هوس. هاڻي مون کي بلڪل پوءِ نه ٿيندو هو. جن جو به نه. ڊپ بجا پنهنجائپ، هراس بجا اڻ ڄاتل مزو ۽ اجنبيت بجا مقناطيسي چڪ محسوس ٿيندي هئي. هاڻي بنا ڊپ ڊا جي مان به بيبي کي پاڪر پائيندو هوس. بيبي جو نرم نرم ۽ نازڪ بدن مون کي ڏاڍو وڻندو هو. اڪ جي ڪپهه مان ٺهيل ريشمي وهائي وانگر. سندس گداز لسي ۽ اچي بدن تي هٿ ڦيريندو هوس، ائين ڪرڻ سان ڏاڍو مزو ايندو هو. سندس اچي چمڙي اوچي بوسڪي وانگر چلڪندڙ ريشمي ۽ ترڪڻي لڳندي هئي، دل چوندي هئي ته سدائين ساڻس توبيو هجان ۽ هڪ پلڪ به ڌار نه ٿيان.

ائين آئون سيدن جي حويلي تان ڏٺو وٺندو ويندو هوس، ته بيبي جنت سان موجون به ماڻيندو هوس، ٻه سال کن مون ائين وٽ ورتا. نيٺ هڪ ڏينهن جيئن مان ڏٺو ٿيو مائي ساران جي ڀر ۾ رکي، ڀرسان پيل ڪٽ جي واڙڻ کان بيٺو هوس ته بيبي وڏي مون کي سڏي، منهنجي منهن ۾ غور سان ڏسندي چيو ”ابا، تون هاڻي وڏو ٿي ويو آهين، منهن ۾ مڇن جي ساوڪ به لهي آئي اٿئي، ان ڪري

اندر حويلي ۾ نه ايندو ڪر باقي ڏڌ لا پنهنجو ننڍو ڀاءُ موڪليندو ڪر يا تون ئي ٻاهر سڏي وٺي ويندو ڪر“ انهي آخري ڏينهن تي بيبي جنان مون کي پاڻ سان گڏ گهڙي مهل سمهاريو هو ۽ هو به تي دفعا ساڻي ٿي هئي. آخري دفعو پاڪر ۾ مون کي پاڻ ڏانهن زور سان پڪوڙيندي چيو هئائين، ”تون مون کي هتان پڄائي هل، ڪنهن ڏوراهين ديس.“ مان سندس اهي اکر ٻڌي ڏکي ويس ۽ پاڪر ڍلو ڪري، پڪ ڇڏائيندي ورائيم. ”نه نه، آئون توکي ڪيڏانهن وٺي ويندم. تنهنجي ته شادي قرآن سان ٿيل آهي نه. تون ته قرآن کي بشڪيل آهين ڪين. مان توکي پڄائيندس ته قرآن منهنجا سنڌ سڪائي ڇڏيندو.“ هن ڀري ٿيل پاڪر ۽ تنگن جي پڪ کي مضبوط ڪندي، جوش ۽ جذبي منجهان وڌيڪ زور ڏيندي چيو ”تون اڃا ڪڪي جو ڪڪوئي آهين، پر ڏس منهنجا من، حويلي جي پنئين پاسي، هو جو پير جو گهاٽو وڻ آهي نه، اتي لڪي لڪي ايندو ڪر هاڻي؟ ايندين نه منهنجا جاني، مان توکي ڏوڪڙ به جام ڏيندس.“ مون کيس ڪوبه جواب نه ڏنو.

خيالن جو سلسلو هلندو رهيو. مهراڻ جي موجن جيان: ”بيبي شهه بانو، بيبي جنت جي ننڍي پيڙ هئي. هوبهو جنت جهڙي. اڃا به بيبي جنان کان سونهن ۾ سرس هئي. ان جي شادي به بيبي جنان وانگر، سيدن قرآن شريف سان ڪرائي، کيس حق بخشائي ڇڏيو هئائون. ڇا بيبي شهه بانو به جمعي شيدي سان سمهندي هوندي؟ جيئن بيبي جنان مون کي پڄاڻ لا چيو هو. تيئن بيبي شهه بانو به جمعي شيدي کي پڄاڻ لا چيو هوندو؟ تڏهن ته پڄائي ويس، پر جمعو شيدي ته صفا ڪنو هو. رنگ دانگي جي تري جهڙو ڪارو ڪو منو منهن تي ماتا جا داڳ، جهڙو ڍڪ، ان سان پڇي ويئي! بيبي ته هئي ملوڪ! جهڙو گلاب جو گل.... مان ته پاڙي آهيان. نپت پاڙي. ڏاڏي شيدي وانگر، مان به بيبي جنان کي پڄايان ها ته لئه ٿي وڃي ها.... پر هو ته سيد جو ٻار هئي، ٻنهي جهانن جو آسرو. تنهن کانسوا سائين ڏنل شاهه جي نياڻي، جيڪو لکن جو مرشد، ڪامورا ڪڙا هن جي در جا پيلي...“

اهي خيال پڄائيندي، منهنجي ذهن ۾ سائين ڏنل شاهه بادشاهه جو جلالي چهره اچي ويو. شراب جي نشي ۾ خماريل ۽ تانڊن وانگر ٻرندڙ اکيون، ٿلهن ۽ ڪارن چپن مٿان مروتيول ڊگها شهپر، ماس پريل منهن، ٿلهو ڪنڌ، جنهن سان لوڻو ورائي ڪونه سگهندو هو. پنهنجي ٿلهي ڪنڌ کي پوئتي ڪري جڏهن ٿهڪ ڏيندو هو ته چٽ گجگوڙ پوندي هئي. سندس شڪل ياد ڪري مون کي ڏکڻي وٺي وئي.

”جمعي جو خير ڪونهي، سيدياڻي پڄائي ويو اهي. سا به سائين ڏنل شاهه جي نياڻي، سنڌ جو سيد سردار ذات ذات ڌاڙيل سندس هر دم سلامي، ڪامورا سندس پيالي پائي، تنهن کانسوا وڏو ميمبر. جمعي کي سائين ڳترا ڳترا ڪرائي ڇڏيندو.“ مون کان پڙڪ نڪري وئي. ”پر جيڪڏهن منهنجي خبر پئجي ويس ته؟“ اهو سوچي منهنجو هان ئي ڌڙڪجي ويو.

”ميان پنهنجي منهن الائي ڇا پيو چئي؟“ هڪ ته سڄي ڏينهن ۾ ڪو گراهڪ نه وريو آهي، وري تون به الائي ڪهڙن خيالن ۾ ٻڌل.“ حڪيم موڙي کي رپڙهي منهنجي ڀرسان اچي ويندي چيو:

”مان سوچيان پيو ته سائين ڏنل شاهه، جمعي شيعدي جا لاهه ٿي ڪيرائي ڇڏيندو.“ ڇا جو بابا، اهي سيد رڳو سنڌ ۾ شينهن ٿين. سنڌ کان ٻاهر موڳا صفا لڻو. ”حڪيم ورائيو.“ پر سائين جا مريد سنڌ کان ٻاهر به ته آهن نه، سائين پنهنجي تي اچي ته جمعي جا سرنهن جيڏا داڻا ڪرائي ڇڏي.“ مون چيو.

”ڇڏ ڙي يار اهي سنڌ جا ماڻهو آهن، سادا ۽ ابوجهه، نه ته ميان زمانو الائي ڪٿي وڃي پهتو آهي. ابا هيئنر اهڙو سڻائو واءِ لڳو آهي، جو مرشدن جون مريديون پريديون ويون ٻن ۾. جي مريد مرشد جون نياڻيون ٿا پڄائين، سي ورائيندا وري ڪٿان.“

”پر حڪيم صاحب، بيبي ته قرآن کي بخشي هئي نه، آخر ته رب جو سچو ڪلام آهي. جمعي جا سنڌ ڪين سڪائيندو؟“

ان تي حڪيم صاحب وڏو تهڪ ڏيندي چيو ”ميان ماڻ ٿي پلي، اها سيدياڻي انهي روڏي کي ڦهي، پر پيلي،“ حڪيم صاحب وري چوڻ شروع ڪيو. ”جمعي کي جس هجي، مڃڻ مراد آ، مڙس جو پٽ هو سائين. ها، ڪا ڳالهه آ!“

حڪيم صاحب جا اهي لفظ مون کي تير ٿي لڳا. لڳم، ڄڻ حڪيم صاحب مون کي چئي رهيو هجي ته تون وڏو پاڙي هئين.

ٻاهر ٻاڦ نه نڪري

اڃ جڏهن فجر جي نماز لاءِ اٿي ۽ ماڻس کي صبح مرداني وهنجندي ڏٺائين ته وري، ڄڻ هيئنن تي بڙجي لڳس ۽ اندر پڇرندو محسوس ٿيو. پاڻي ڇٽڪار ۽ بالٽيءَ جي ڪڙڪڙ جو آواز سندس ذهن تي زپڪو ڪري ٿي لڳو ۽ سندس لڱن تي پئجي اندر ئي اندر ڊپيل درد کي جهرائڻ لڳو. هو ذرو ويچارڻ کان سواءِ پروڙي وئي ته رات ڇا ٿيو هوندو. صبح مرداني جڏهن به فجر جي نماز کان اڳ، ماءُ کي وهنجندي يا وهنتل ڏسندي هئي ته ماڻس فجر جي نماز کان گس گسائ پئي ڪري، ته انهي وقت، هر دفعي سندس من ۾ ماءُ جي خلاف ڌڪار پريو دشمني وارو جذبو اڀرڻ سان گڏ، دل جي ڌڙڪن تيز ٿي ويندي هيس ۽ جسم جي رڳ رڳ مان ڊپيل درد، ڪر موڙي اڀرندو محسوس ٿيندو هوس. اهو سڄو ڏينهن هو ملول ۽ وساتل وساتل گذاريندي هئي. پر اندر ئي اندر ڄڻ سانڍيل امنگن جي چتا جلندي محسوس ٿيندي هيس ۽ سمجهندي هئي ته، ائين جلندي جلندي، پاڻ هڪ ڏينهن ختم ٿي ويندي. وري جڏهن ڏينهن ٻن اندر روزمره جي ڪم ڪار ۾ اها دونهين ٿمجي ويندي هيس ۽ اندر ۾ ڪئن وانگر اٿيل امنگن جو طوفان جڏهن بينل پاڻي وانگي ماڻو ٿي ويندو هيس، ته کيس پنهنجو پاڻ تي اجرج ايندو هو ۽ هو پنهنجو پاڻ کان سوال ڪندي هئي، ته اهو کيس آخر ٿئي ڇا ٿو؟ پر هو ان جو جواب پائي نه سگهي هئي، يا لاشعوري طور کيس ان جو جواب ڪٽڪندو هو. پر هو ان تي يقين ڪرڻ لاءِ تيار ڪانه هئي، جو اڳيان به ماءُ هيس، جنهن کيس پاليو نپايو هو نڪا ڪا پهاڇ.

هن کي ياد آيو: شاديءَ کان اڳ، جڏهن اڃا سندس عمر ٻارنهن سال کن هئي. هڪ رات اوچتو ئي اوچتو سس پس تي اک کلي ۽ ڏٺائين ته ماڻس ۽ پٽس واري ڪٽ خالي آهي، صفني واري بتي پئي پري ۽ اهو سس پس جو آواز اندران اچي رهيو آهي. سندس دل ڌڙڪڻ لڳي. هو اٿي ۽ پاڻمرادو ڄڻ ڪا اندروني قوت، کيس آهستي آهستي، پير پير ۾ پائي، صفني جي در وٽ گهملي آئي. در جي ڳڙڳن مان هن اندر نهاريو. اندر ڏسڻ سان، سندس هيئنن ۾ ڄڻ ڪنهن چڪ وڌس، دماغ ماؤف ٿي ويس، ڄڻ ته ان ۾ دونهون پر جي ويو هجي، سندس جسم مان هڪ ٿاٺ اڀريو، جنهن لوند ٿين وٽ اچي ٺڪاءُ ڏنو. شرم ۽ نفرت وڃان سندس منهن جو پٺو ٿي لهي ويو. سندس اکيون پورچي ويون ۽ هن پاڻ کي، ذهن جي دونهين ۾ ٻوسا تڃندڙ محسوس ڪيو. هي پهريون دفعو ماڻس جو ڌڪار ۽ نفرت پريو ڇهرو دونها ٿيل ڇهرو سندس ذهن ۾ اڀريو هو ۽ ننڍپڻ کان سندس ذهن ۾ وينل ماڻس جو مقدسائيءَ وارو خاڪو، ٻم سان اڏايل عمارت وانگر پاش پاش ٿي ويو هو. هو پنهنجي بستري تي آئي. اها سڄي رات کيس ننڊ ڪانه آئي هئي. عجيب ڦيرو ڏنو ۽ اهو کيس بنهه نه وڻيو. ان کان پوءِ هو سدائين ماءُ کي ڪجهه اجنبِي نظرن سان ڏسندي هئي، يا ماڻس کيس سچ پچ ائين لڳندي هئي ۽ کيس، سندس لاءِ، ماڻس جي پيار مان بچان نظر ايندي هئي.

هوءَ بدنو ڪئي، پاڻي سان پري، آڳر جي ڏيڍي واري ڪنڊ ۾ پيل منجيءَ تي اچي ويئي. هڪ ڊگهو تڏو ساھ پري، هٿ ڌوئڻ لڳي. هٿ ڌوئيندي هن چوڌاري اڱڻ ۾ نھاريو. اڱڻ جي ساڄي پاسي پيل ڪٽ تي سندس ننڍي پيٽ صاڄي ۽ ننڍو پاءُ اڪو ستا پيا هئا. پريان آخري چيڙي واري ڪٽ تي پٽس ستو پيو هو. بيمرواهه ان ڪٽ تي پيو وهائڻو خالي پيو هو. ان جي ڀرسان سندس ڪٽ هئي، جنهن تي سندس ٻن سالن جو ڪڪو اگهور نند ۾ پيو هو. پنهنجي ابهه ڪڪي تي نظر پيس، کيس پنهنجو اهو ٻار زندگي جو هڪ ڳورو ۽ پچر نه ڇڏيندڙ بوج لڳو.

”ڪهڙن ويچارن ۾ پئجي ويئي آهي امان، جود ڪر ڄاڻ سج اُڀريو.“ ماڻس غسلخاني مان اشد ڪلمون پڙهندي، وار چنڊيندي نڪتي ۽ سندس ڀرسان لنگهي، سندس منهن ۾ نھاري وري ستل ٻارن ڏانهن ٻلھار ويندڙ نھار ڪري، پوتي ٺاهي وڃي مصلحي تي بيٺي. ماڻس جي اها نھار کيس اندر جلائيندڙ ٺٺولي لڳي. ڀرسان لنگهڻ وقت، ماڻس جي وار چنڊڻ ڪري، پاڻي جا ڦٽا سندس منهن تي اچي پيا هئا، انهن ۾ لڪس صابڻ جي هلڪي هلڪي خوشبورچيل هئي. اها خوشبو کيس ڏاڍي وڻي. هن ماڻس کي وڃڻ وقت ڏٺو، سندس هلڻ جي چال بدليل هئي. ٻولھ جي لوڏ ۾ جواني وارو اڙپنگ موڙو ۽ ڳالهائڻ ۾ مناس، جنهن ۾ مامتا واري ڳنڀير جذبي جي بجاءِ، ماڻيل امنگ کان پوءِ چنچل نخري سان خوشي جواڻاھ جذبو ڀريل هوندو آهي. مصلحي تي بيٺل ماءُ کي ترچيل نگاهن سان ڏسي، دل ٿي دل ۾ چوڻ لڳي، ”مٽي، چاليهن سالن جي عمر ۾ به پاڻ کي جواڻو ڄماڻ پئي پانئي.“ اتي ماڻس کيس، ماءُ کان وڌيڪ عورت لڳي. سندس جسم ۾ ڪٽڪائي اڀري ۽ بجلي جي ڪرنٽ وانگر، انگ انگ ۾ ڦهلجي ويس. واڻ واري منجي تي ويٺي، ٻئي اڀا ڪيل گوڏا سولا ڪيائين، انهن تي پنهي ٻانهين جون ٺٺونيون رکي، هٿن جي پنهي ترين سان پنهنجو منهن جهلي سوچڻ لڳي. پيار ۽ پيار جي سڀنڌ به ڪهڙي نه عجيب لذت پري چيز آهي، جوان جي ماڻڻ سان، اسان کي هر شيءِ پياري ۽ وڻندڙ لڳي ٿي. هر ماڻهو زندگيءَ سان پيار ڪرڻ لڳي ٿو. اها ئي امان آهي، هون صبح جوائنڊي آهي ته نماز کان وٺي نيرن پوري ٿيڻ تائين ٻارن کي پئي جهڙون ڏيندي آهي ۽ هاڻي ڪيئن نه سڀني تي ٻلھار نھار ڪري وڃي مصلحي تي بيٺي آهي...

”اٽي امڙ ڪڪي ماءُ، توسان آهي ته خير، ٻڙي پھر ٿيو اٿئي وضوءَ کي، جڻ ڄمي وٿين آهي، جلد ڪر ڄاڻ سج اڀريو.“ ماڻس پهرين رڪعت کان پوءِ سلام ڀريندي چيو.

انهي آواز جڻ کيس گھري نند مان ڏونڌاڙي اٿاريو. جلد جلد وضو ڪري، پوتي ٺاهي، ماڻس جي پاسي کان، پٺيرو مصلحو ٺاهي وڃي نماز ۾ بيٺي ۽ نيت ٻڌي چين ۾ الحمد للہ شروع ڪيائين، سندس چپ مشين وانگر چُرڻ لڳا، پر ذهن ۾ سُڙ سُڙ ٿي، پيار به ڪهڙي نه عجيب شيءِ آهي...

”اٽي امڙ“ هن ماءُ جا لفظ ذهن ۾ ورجايا، انهن لفظن جي چوڻ جي ڍنگ ۾ ڪيڏو ته اونھو ۽ ڳتيل پيار ڀريل هو ۽ چاهت جو جذبو. پيار جي ميلاپ ۾ اها ڪهڙي خاصيت آهي، جواھو مامتا کي به اڀاري ٿو ۽ وڌيڪ زندھ رهڻ جي آس کي پيدا ڪري ٿو! پيار کان سواءِ زندگي زھر آهي! سندس ذهن ۾ سُڙ سُڙ وڌندي رهي ۽ تٽل بند کان پوءِ، چڙواڳ سيلاب وانگر، خيال پلٽجڻ لڳا. ٽي سال اڳ،

هن کي پنهنجي شادي واري رات ياد آئي. سڄو ڪمر و خوشبو سان ٽمٽار هو ۽ مڙس جي اچڻ کان اڳ اڻ ڄاتل خوف مٿس حاوي هو. ان وقت کيس ننڍپڻ جي اها رات ياد آئي هئي، جڏهن هن چوري چوري در جي تنگ مان، پنهنجي ماءُ پيءُ کي اگهاڙو ڏٺو هو ۽ انهن جي خلاف نفرت ۽ ڏڪار سندس جسم جي رڳ رڳ ۾ پيهجي وئي هئي. اهو واقعو ياد اچڻ سان، کيس شادي کان نفرت ٿيڻ لڳي هئي. در جو چيڪٽ ٿيو، چيڪٽ ٿيڻ سان، سندس دل جي ڌڙڪڻ اوچتو تيز ۽ دماغ ماؤف ٿيڻ لڳو. گهٽ اندر آيو هن کيس پيار ڪرڻ شروع ڪيو. کيس ان مان بچان اچڻ لڳي، گهٽ جي هٿ چراند وڌندي رهي، پيار پريا بول، پر انهن مان سندس دل کي ڪوبه چهي نه سگهيو. چميون، هو انهن ۾ ججهڪ محسوس ڪري رهي هئي. گهٽ جا هٿ سندس لسي بدن تي ترڪڻ لڳا، آهستي آهستي هيٺ ٿيندا ويا، ارهن کان هيٺ، پيٽ تي ڦري، ٿڌڙا ڪڍي، هيٺ سرڪڻ لڳا. آهستي آهستي، کيس ڪجهه تبديلي جو احساس ٿيڻ لڳو. اهو احساس ته هٿن جي ڇههءَ ۽ پاڪر مان کيس ڪجهه مزو اچي رهيو آهي ۽ اهو احساس ته نفرت ۽ خوف جي مٿان هڪ اڻ ڄاتل لذت چانئجڻ لڳي آهي. اها لذت آهستي آهستي وڌندي وئي. کيس لڳو ته جڻ اها اڻ ڄاتل لذت، سندس جسم جي ڪن ڳجهن حصن ۾ ڊيبل هئي جا هاڻ آهستي آهستي پڌري ٿي رهي هئي. اهو لطف وڌندو رهيو ۽ هو ۽ بيخود ٿيندي ويئي، سندس انگ انگ مان بي چين خواهش تڙبي اٿي، سندس سڄي بدن ۾ هڪ سياڻو اڀريو. جنهن منهن کان ٿيندو. پنين تائين ڏوڏي ڇڏيس، سندس جسم جي ٻوٽي ٻوٽي ڦڙڪي اٿي، بدڪوڏڻي، گهٽ کي چمٽي ويئي هئي.

اهو ياد ايندي، نماز ۾ بيٺي بيٺي سندس سڄي بدن ۾ سياڻو ڏوڏي ويو. ٻانهن سان ڇاتي تي هٿ رکيو بيٺي هئي، تن کي وٺي زوري پڪوڙيائين، جڻ ڪنهن کي پاڪر ۾ اندرين اڏمي وجهان، پاڻ ڏي ڇڪيندي هجي.

”اٿي امان ڪڪي ماءُ، مٽي چاق ته آهين؟ هي توکي صبح لاکر ڇا ٿيو آهي؟“ ماڻس جا نماز پوري ڪري، ڪڏهوڪو رڌڻي ۾ چانهه ٺاهي رهي هئي، تنهن جي سڌ کيس سجاڳ ڪيو. هن محسوس ڪيو ته هو نماز ڇڏي الاءِ ڪيڏانهن وڃي نڪتي آهي. ڪنڌ کي جهٽڪوڏنائين، چپن ۾ پٽڪيائين، ”نعوذ بالله، مٿو شيطان“ وري منڍ کان الحمد شروع ڪيائين جيئن تيئن رکوع مان ٿيندي سجدي ۾ وئي، اٿي بيٺي.

”آخر امان کان مون کي ايڏي نفرت ڇو آهي؟ هن مون کي پاليو آهي. مان به ته هاڻي ماءُ آهيان، پنهنجي ڪڪي جي نيباج لاءِ ڇا ڇا سمڻو پيو اٿم امان به ته اهو ئي سنو آهي“ پوءِ به مون کي ڪڏهن ڪڏهن امان کان چڙ ڇو ٿي وئي؟

هو ۽ بيٺي بيٺي پنهنجو پاڻ کان سوال ڪرڻ لڳي، پر ان جي جواب ڄاڻڻ کان اڳ، ماڻس جواڻ لکي همدردي، ڏيا، مامتا واري ڳنڀير چهره جو تصور اچي ويس. سندس منهن تي ڏک جا تاثر اڀريا، گلو پر جي آيس، اکيون پڇي ويس، چپن ۾ پٽڪائين، ”امڙ، او منهنجي جيئڻ! منهنجي مڙس کي تو ته ماريو ئي ڪونه آهي، پوءِ جڏهن صبح جو توکي وهنجندو ڏسي، ان جو مطلب سمجهي، خبر ناهي ڇو توکان ساڙ محسوس ٿيندو اٿم. هيءَ ته پنهنجي پنهنجي تقدير آهي جيئڻ!“ نيٺن جا ڳوڙها

تمڻ تي آيس هن زوري اڪيون پڇي، هيٺين چپ کي چڪ هڻي ڳيت ڏيئي، تري آيل ڳوڙهن کي پيئڻ جي ڪوشش ڪئي.

”هن چوري کي اڃ الاءِ ڇا ٿيو آهي، وٺي وضو تي پهر چت، بيٺي نماز ۾ جڻ جمبي ويئي آهي.“ سندس ڪنن تي ماڻس جو آواز پيس، ماءُ جا اهي لفظ کيس ايڏا ته اگر لڳا، جو بچان اچڻ لڳس. چند پلڪ اڳ، جو ماءُ لاءِ پنجهائپ جو جذبو اڀريو هئس، سو منجي نفرت ۽ چڙ ۾ تبديل ٿي ويو کيس ساڙ محسوس ٿيو.

جيئن تيئن نماز پوري ڪري بهاري ڪنيائين. پهرين صفي کي بهاري ڏيڻ لڳي. پر ڪم تي دل نه وريس، کيس هن روز روز جي ڪم مان ڪوفت ٿيڻ لڳي روز مشين وانگر، اٿي نماز پڙهي، بهاري ڏيڻ، ٿانو ملڻ، پوءِ توپو ڏيڻ، زندگيءَ تي ليليءَ جي گهاٽي وانگر پئي ڦري، جنهن ۾ رست ست، سڄي ڏينهن جي پورهئي ۾ چوسجيو وڃي. کيس سامهون گهر واري نينگر خورشيد جيڪا ڪاليج ۾ پڙهندي آهي، ياد آئي، ”چوري ڪهڙي نه الهڙ آهي، چيلهه کي موڙو ڏئي، سينو سڀني هلندي آهي ته جواني تيز قوهاري وانگر اچلون ڏيئي تمندي اٿس. اٿس ڪو الڪو! ڇمڪندڙ ٿيڊي ڪپڙا پائي هلندي آئي، ته جڻ پنهنجو پاڻ کي ڪنهن جو مت نه سمجهندي آهي. ٿيڊي ڪپڙن ۾ هلڻ وقت پولهه ته ٻٽ ٻٽ ڪندو اٿس، پر اڳيان ارهه به سوت ڏاڙهون وانگر شيڪيل هوندا اٿس، سي به سوڙهي ريشمي چولي ۾ جڻ بلبن وانگر ٿم- ٿم ڪري پيا جر ڪندا آهن.“ کيس ان تي رشڪ اچڻ لڳو.

سندس هٿ ۾ پاڻمرادو آهستي آهستي بهاري هلي رهي هئي ته ذهن به پنهنجي ليکي دل ٿي دل ۾ چوڻ لڳي، ”پر منهنجي عمر ۾ به ته ڪا ويل ڪانه آهي. اهائي ٽيويهه چوويهه سال ٿيندمس. ويهن ۾ هئس، شادي ٿيم، سال کن کان پوءِ ڪڪو ڄايم، بس تر ت ٿي مرحوم پاڻ ٺٽڪو ڪري ويم، ۽ هاڻ! لڳان ته وقت کان اڳ جڻ پوڙهي پئي. ڀلا سڄو ڏينهن پئي اندر ٿي اندر پچان پچران، ٻاهر ٻاڦ نه ڪيان، سو وقت کان اڳ مڙهي نه ٿيندئس ٻيو ڇا ٿينديس، هاڻي زندگيءَ ۾ رهيو ئي ڇا آهي، ائين ئي، اندر ٿي اندر پڇي پڇي رک ٿي ويندس.“ سندس بدن ڊڪڻ لڳو، منهن تي اٻاڻڪائي ڇانئجڻ لڳس، جا جڻ اندر ۾ ڊڪيل دونهين جي تاءُ هئي، صفي کي بهاري ڏئي، ورائڊي ۾ آئي. گوڏن تي هٿ رکي، هيٺ اوڪڙو وٺي ته چيلهه وٽان سور جي ست اڀريس. بهاري ڏيندي اڳتي وڌي، لڱ لڱ جهرندو محسوس ٿيس ۽ پٺين وٽ جڻ ڪنهن چڪ وڌا هجنس. بهاري ڏيندي چوڌاري نهارڻ لڳي. ساڳيون ئي شيون، ساڳين جاين تي پيل هيون، جيئن ننڍي هوندي کان، هن گهر ۾ ڏسندي آئي هئي. پر هن کي پنهنجي ئي هن گهر ۾ ڪجهه اجنبيت محسوس ٿيڻ لڳي، ۽ پنهنجو پاڻ کي هن گهر ۾ مهمان سمجهڻ لڳي. اڃانڪ منجهس خواهش اڀري ته، هن کي پنهنجو گهر هجي، جتي هو گهر ڏيائيءَ هجي، هن کي پنهنجو گهر ياد اچڻ لڳو ۽ سندس دل ۾ لاشعوري طور هڪ چڪ ڏيندڙ سڪ پيدا ٿي ته انهي گهر کي ڏسي.

اڃا بهاري ڏيندي ورائڊي جي اڌ تي پمٽي هئي ته ماڻس سڏ کيس، ”اٿي امان، اڇ ڪڪي کي ماني ڪاراءِ.“

ٻهاري ڦٽي ڪري رڌڻي ۾ آئي. سندس ڪڪو روئي رهيو هو ”بابا کي ماني ڏئي اچان؟“ هن پنهنجي پٽ تي مٿاڇڙي نهار ڪري، سامهون چلمه جي ڀرسان ويٺل ماءُ کان پڇيو. ”نه، مان پاڻهي ٿي ڏئي اچانس، تون پنهنجي نينگر کي سنڀال، صبح مرداني رينگت شروع ڪيو اٿائين“ ماڻس ائين چئي، ماني ڊپڪيءَ تي رکي، هڪ هٿ ۾ کڻي ٻئي هٿ ۾ چانهه جو ڪوپ جهلي، مڙس کي ڏيڻ لاءِ آئي. هن ماءُ جي منهن ۾ ڏٺو اهو پيار وچان پهڪيو پئي، ماني ڪٽڻ جي انداز کي ڏٺو ان ۾ چاهت هئي، سندس هلڻ جي چال کي ڏٺو ان ۾ جواني واري چنچلتائي پئي جهلڪي، ماني کي ڏٺو اڄ معمول کان وڌيڪ گيهه پيل هيس، هڪ دفعو ذهن وري بولاتي کاڌي، اندر مان ڪروڌ، ساڙ ۽ بغض سر سر ڪري اڀرڻ لڳس.

سندس ڪڪورينگي رهيو هو. سندس توجهه اوڏانهن ڇڪي. مانيءَ ٽڪر پڇي، پٽس کي بي دلو مٿي تي هٿ ڦيري، مٿاڇڙي ٻچڪار ڏئي چيائين، ”ڪاءُ، شاباش پٽ کي.“ پٽ کي ائين مٿاڇرو پيار ڪرڻ، کيس ڪجهه عجيب ۽ اندر ۾ ڄڻ ڪجهه چيندڙ لڳو ۽ اهو کيس پلي پٽ محسوس ٿيو ته سندس پيار رکو مامتا جي جذبي کان وانجهيل ۽ ڪوڪلو آهي. پر اهو احساس به مٿاڇرو هو ان کان وڌيڪ شدت سان، کيس ائين لڳو ته، سندس اهو پٽ دل جو ٽڪرو نه، پر هڪ بوجھ آهي، جيڪو مٿس زوري مڙهيو ويو آهي، جنهن کي هوءَ ڪٽڻ لاءِ مجبور آهي.

ماڻس موٽي اچي چلمه جي ڀرسان منجيءَ تي ويٺي. ان جي پٺيان سندس ننڍو ڀاءُ، ڳچيءَ ۾ ڪتابن جو ٿيلهو وجهي، ڳوهيل اتي واري پاٽ لتاڙي ماءُ جي هنج ۾ اچي بيٺو ۽ رڙ ڪري چيائين، ”امان خرچي ڏي.“

”جهل خرچي، منهنجا پرين.“ ماءُ پٽ جا ٻنهي هٿن سان ڳل وٺي، پنهنجي ويجهو آڻي، سندس نرڙ تي چمي ڏئي، رٿي جي پلانڊ مان ڏهه پيسي ڪڍي، سندس ننڍڙي ننڍڙي هٿ جي تريءَ تي رکندي چيو ”سنڀالي وڃ اسڪول پٽ، روڊ تي مٿا لارين وارا، ائين ٿا هلائين جو جڳ جهان جي خبر ڪانه ٿي پوين.“ ۽ وڌيڪ ٻچي کي آسپس ڏيندي چيائين، ”ڇڱو هاڻي الله نگهبان.“ پٽ کي ويندي ماڻس ڏٺو سندس نيٽن ۾، مامتا وارو مقدس پيار ۽ مستقبل لاءِ نيڪ خواهشون ڀريل هيون.

ماءُ کي پنهنجي پٽ سان پيار ڪندو ڏسي، هن کي دل ۾ وڏ ڏيندڙ ڇهڪ آيو. جيتوڻيڪ اهو سندس ڀاءُ هو. پنهنجي پٽ کي ڏنائين، جيڪو هڪ اک تي پنهنجو ابتو هٿ رکي، هوءَ ٻڏي، منهن سڄايو سڌڪا ڀري رهيو هو، کيس هڪ ڇپي آئي، ستل ممتا جو جذبو پڙڪو ڏئي اڀريو اهو جذبو جيڪو اندر ئي اندر جلندڙ آگ ۾ جلي جلي رک ٿيندو پئي ويو.

”ڪاءُ منهنجا سدورا پٽ، شابي منهنجا منڙا.“ نانس نينگر کي پيار وچان ٻچڪار ڏئي پرچائڻ لڳي. پٽس لاءِ ماڻس جو اهو پيار کيس دل ڌاريندڙ طنز ۽ ذلت پري خيرات لڳي. سندس رت چمي ويو اچانڪ خودبخود سندس هٿ اٿيو نڪاءُ ڏئي پٽس جي ڪچڙي ڳل تي ڦهڪو ٿيو. ڳل تي چنبي جو ڳاڙهو نشان ٿي بيٺو. چمات سان گڏ سندس وات مان نڪري ويو. ”ڳري ويا تو ته زندگي زهر ڪري ڇڏي آهي مٿا موت به نٿو اچيئي.“ سندس آواز ۾ روڻهار کي لرزش هئي.

”آئي مئي، خير گهر. ابهر آهي نيٺ ته تيسو ٻار جو ڪم آ.“ ماڻس کيس چٽڙ ڏني ۽ ڏوهتي جا ڳوڙها اڳهندي وڏي پيار ۽ پابوھ مان چوڻ لڳي: ”نه منهنجا لال، مان گهور وڃان. آتون مون ڏي آ.“ ائين چئي، ٻئي هٿ اڳتي وڌائي ٻانهيون ڊگهيون ڪري، ڏوهتي کي ڪٽڻ لڳي. اها هن کي هڪ چٽر لڳي: جنهن ۾ انبار طعن تنڪن جا هجن، هن پٽ کي ماءُ جي هٿن مان ڦري، ٻاهر آڳر ۾ اچي ڪت تي سٿيو ۽ ماني ٽڪر سندس وات ۾ وجهندي، اندر جي باھ مان چيو ”هان وٺ ڏر، مٿو پاڻ ته مري ويو هي جزا مٿي ۾ هڻي ويو.“ کيس سيني ۾ هڪ ٻوجهه محسوس ٿيو. مٿي کي ڦيري آيس، اکيون پر جي آيس، چٽ اکين مان پاڻي نيسارا ڪري وهندس. سندس دل چيو وڏيون وڏيون اوچنگاريون ڏئي روئي دانمون ڪري، اهڙيون اوچنگارون، جيڪي جواڻ جمار مڙس جي موت تي ڪيون هئائين. اندر جي گهراين مان زور سان اوچنگارون ڏئي رڻ جي ڀرپور خواهش هيٺ، هيئن ۾ ڇڄي ڏيندڙ هڏڪي آيس. پر هو ۽ روئي نه سگهي. سواءِ ان جي جو سندس اکين مان ٻه ٽي ڳوڙها رڻي جي پلاند سان اڳهي، نڪ ۾ آيل گوپي کي هٿ ۾ زور سان سٽڪي ڦهڪو ڪري اڇلايائين، جيڪو پٽ تي ٽڦجي پيو ۽ آهستي آهستي هيٺ رڙهڻ لڳو.

سج ڪافي مٿي چڙهيو هو. معمول پٽاندڙ ماني ڪاڻي هو ۽ رڙي ۾ نيرن تي ٿڌيل ٿانون کي ڏوٽ لاءِ ويٺي. ماڻس ماني ڪري، رڙي مان اڳتي اٿي اڳڻ ۾ آئي هئي. هن راتوڪو ڪيرهاڻو گلاس ڪٽي ان ۾ اڃا چار ملي ٽي مس ته ماڻس رڙي ۾ آئي. پنهنجي منهن تي پيار گاڏڙ همدردي جو تاثر آئي. سندس منهن ۾ غور سان ڏسي چوڻ لڳي، ”اما رضوا“
 ”هون.....“ هن رکائي مان وراڻيو.
 ”توکان هڪ ڳالهه پڇان؟“
 ”ڪهڙي؟“

”هي مڙس جي مرڻ کان پوءِ توکي ڪڏهن ڪڏهن توکي ڇا ٿي ٿو وڃي“ ماڻس ڏک وچان ڏيمي چوڻ لڳي، ”اما، اها رب جي رضا هئي، ڀلا ان تي ڪنهن جو وس هو. ڏي، مون کان تنهنجي اها حالت ڏني نٿي ٿئي، تون مونکي ڏس، آخر توکي روڳ ڪهڙو آهي؟“
 ”ڪجهه به نه امان“ هن مٿاڇري نموني ورندي ڀر دل کي ڪا ست آيس.
 ”نه امڙ ڪو ته روڳ اٿئي ڇا مون کي به ٻڌائڻ ۾ شرم ٿي محسوس ڪرين. مان ته تنهنجي ماءُ آهيان.“ ماڻس سندس منهن ۾ چٽائي ڏنو.
 ”نه نه اما، ڪجهه ناهي، بس اهڙين ڪڏهن ڪڏهن طبيعت ملول ٿي ويندي آهي.“ هن ڪنڌ هيٺ ڪري هيٺئين چپ کي چڪ هڻي وراڻيو.

”بس اهيئن ڇا؟“ ماڻس تڪڙو حجتِي سوال کيس. وري ڪجهه ڏيري ۽ پابوھ مان چيائين، ”ڪجهه ته آهي ڏي، ڀلا چري ماءُ کان به لڪائين ٿي؟“ ماڻس پيار ڀرين نگاهن سان منهن ۾ ڏنو.
 ”ڀلا-“ گهڙي پلڪ رکي، ماڻس سندس منهن ۾ نهارِي، ”ڀلا“ لفظ تي ڪجهه زور ڏئي.
 ”ڀلا“ ڪانٽس چرڪ نڪري ويو. وري ڏيرج سان چوڻ لڳي، ”نه اما، ڪجهه ڪونهي.“ سندس منهن تي لڄ وچان لالائي پڪڙجي وئي، سيني ۾ اندر جڻ بينل پاڻي ۾ ڪنهن پٿر اڇليو ۽ ان ۾ اوچتي

چرپر ٿي. ڪنڌ شرم وچان هيٺ جهڪي آيس. بدن کي ٿورو لوڏي، مٿي تي پوتي چڱي طرح سرڪائي انهي کي ٺاهيائين.

رڌڻي ۾ ٻئي ماءُ - ڌي خاموش هيون.

”ٿانومان ٿي ڏوڻيان تون ڪڪي کي ڪٽي وهنجارينس ۽ تون به وهنج. رن منهن تي سڄائي ڇڏيو اٿئي.“ ماڻس خاموشي توڙيندي کيس گهري پيار پرين نظرن سان ڏسندي چيو.

”نه اما، ٿانو ڏوئي وڃي وهنجان ٿي.“ هن رکائي مان چيو.

”اٺ منهنجي سدوري“ ماڻس سندس مٿي تي هٿ رکيو ۽ ٻاراڻي نموني کيس پابوھ مان چيو.

رڌڻي مان ٻاهر اچي هن ڪڪي کي ڪنيو ۽ نل مان پاڻي جي بالٽي پري غسلخاني ۾ گهڙي، ڪڪي کي وهاري پاڻ ڪپڙا لاهي ڪليءَ ۾ تنگ ٿلڳي. ڪپڙا لاهيندي دل ۾ چوڻ لڳي، ”مان به ڪهڙي نه خودغرض آهيان اجايو ٿي امان کان جلان.“ ڪجهه پلڪ خاموش رهي وري چوڻ لڳي، ”امان نيٺ به ته عورت آهي تنهن کان سواءِ ماءُ، کيس نه ڇڏي ايندي ته ٻيو ڪنهن کي ايندي.“ ”پلا“ هن ماءُ جا لفظ ورجايا، ان جو مطلب ڇا ٿي ٿي سگهيو منهن جي اندر جو روڳ پروڙي ورتائين. ها، نيٺ به عورت آهي، سندس منهن تي ڳاڙهاڻ آئي بدن ۾ حرارت محسوس ٿيس. پنهنجي ننڍي بدن کي ڏٺائين ڪجهه عجيب محسوس ٿيس. نرڙا ڳيان آيل وارن کي ڪنڌ جو جهٽڪو ڏئي پوئتي هٽايائين، پنهنجو ڪاٻو هٿ منهن تي آڻي ڳٽي تي ڦيرائڻ لڳي. ڳٽو گرم لڳس، هٿ آهستي آهستي هيٺ سرڪڻ لڳس. ڪنڌ کان ٿي بغلن وٽ آندائين. پوءِ ارهن جي بندڻن وٽ آڱر ڦيرائڻ لڳي، سڄي بدن ۾ گرمي وڌندڙ محسوس ٿيس. ڪاٺ جي ٽاڪي تي اوڪڙو ٿي ويٺي. هٿ جي هن ڇههءَ سان سندس بدن ۾ حرارت وڌندي رهي ۽ هڪ عجيب قسم جو سرور اچڻ لڳس. هٿ جي ڇههءَ سان اهو سرور وڌندو ويس ۽ اڪيون ڏيري ڏيري پورجڻ لڳس. اوچتو سندس پوري جسم ۾ ڪتڪتائي ڏيندڙ ڌڪي اڀري جنهن سڄي بدن کي لوڏي ڇڏيس. اڪيون ڪولپائين سندس ڪڪو پاڻي سان ڪيڏي رهيو هو. ڪڪي جي پاڻيءَ ۾ هٿن جا ٽاقوڙا هڻڻ ڪري پاڻي جا چنڊا کيس پئي لڳا، انهن مان زندگي بخشيندڙ لطف آيس. پٽ جي بي پرواهي سان ڪيڏن ۽ پاڻي جي ڦٽڻ ۾ گد گد ٿيڻ کيس ڏاڍو وڻيو. پيار جي اندروني جذبي جي شدت وچان جهٽ ڏئي پٽ کي ڪنپائين ۽ ڇاتي ۾ لڪائي پني تي پيار پريون ٿڌڪيون هڻڻ لڳس. وري پٽ جا ڳل پنهنجي ڳلن سان ملائي سندس ڳٽن تي، چپن تي، نرڙ تي، اکين تي چميون ڏيڻ لڳي. کيس لڳو سندس اندر ۾ ڪا بي چين هلچل آهي. مضطرب آند مانڌ آهي، ڪو طوفان آهي. هن پوري قوت سان پڇي کي ڇاتي سان ملائي هڪ ڪري ڇڏڻ چاهيو. هوءَ جذبات جي انهي طوفان ۾ پيار جي ٽپڪين ڪاٺ ۾ مڱن هئي ته مٿان ماڻس جو سڏ ٿيس، ”اٿي رضو دير لاتئي، ٻيو پاڻي ڪپيئي؟“

”نه اما، اجهو آيس“ هن اندران ورندي ڏني.

”ماءُ جي آواز تي هڪ دفعو وري کيس پنهنجي ۽ ماڻس جي وچ ۾ ماءُ - ڌي اڃا به وڌيڪ عورت - عورت جي وچ ۾ پنجهائپ واري گهري جذبي جو احساس ٿيڻ لڳو: دل ۾ چيائين، ”امان ضرور بابي سان ڳالهه ڪري سندس لاءِ ڪٿي ڳالهيون هلائيندي، پر ڪٿي؟“ هو ويچار ۾ پئجي

ويئي ۽ خيال ئي خيال ۾ پنهنجن ويجهن مائتن جا چڙا ڇانڊا مرد نظر مان ڪڍڻ لڳي. ممو سندس سؤت ممتاز جاننو جوان، هلندو آهي ته مردانگي انگ انگ مان بکندي اٿس. پر، پر هن ته شاديءَ کان ئي مرڳو انڪار ڪري ڇڏيو آهي. ماسيءَ جون ٽي نينگريون سامڻيون ويٺيون آهن انهن کي به ٺپ جواب ڏئي ڇڏيائين. وڏي ماسات جا ته وار به اڇا ٿي رهيا آهن. پيو ڪير آهي؟ هو پنهنجي مائتن جي ڪنوارن مردن کي هڪ هڪ ڪري نظرن مان ڪڍندي وئي. پر ڪنهن نه ڪنهن ڪارڻ سڀني مان نااميد ٿيندي وئي. اڃانڪ سندس ذهن ۾ هڪ چهرو اڀريو. عبدو لالي جو جيڪو سندن گهر جي سامهون هڪ ننڍڙي مانڊڻي کوليو ويٺو آهي ۽ ان تي ننڍيون ننڍيون شيون وڪڻي پيٽ گذران ڪندو آهي. ”ڪو گهر گهات به ڪونه اٿس، سمهندو به انهي مانڊڻي ۾ آهي. آهي شايد چڙو ڇانڊو، مٿو گهوري ته ڪيئن ڏسندو آهي، جڏهن به ٻاهر ڪيڏانهن ويڃڻ وقت گهٽي مان لنگهندي آهيان، هونئن به سڄو ڏينهن پيو مان جي دري مان تڪيندو رهندو آهي.“ سندس دل ڪجهه ڌڙڪڻ لڳي ۽ لالي عبدوءَ جي شخصيت ۾ پاڻ ڏانهن ڇڪ محسوس ڪيائين، ”شايد منهنجي لاءِ پيو واجهائيندو آهي.“ پر اوچتو نراسائي ۽ ياس بي پاڙي وانگر سندس جسم کي وڪوڙجڻ لڳي. ”پر هو ته ڌاريو آهي، ذات ته ڇا قوم به ڌاري آهي.“ نااميديءَ جي سمنڊ ۾ غوطا کائيندي، کيس پنهنجي انتهائي مظلوميت ۽ قيد هجڻ جو احساس شدت سان ٿيو. ”آخر عورتن سان ايڏو ظلم ڇو؟“ هو سوچڻ لڳي، ”مرد ته چار شاديون به ڪري سگهن ٿا، پر عورت لاءِ بيوه ٿيڻ به عيب آهي. نه، هي انصاف ناهي. الله سائين وڏو ظلم ڪيو آهي. شايد.....“ هو ڊڄي ڊڄي سوچڻ لڳي، ”شايد الله سائين به مرد آهي، نالو ته مردن جهڙو اٿس ۽ نبي به سڀ مرد موڪليائين.“ ڊپ سندس عضوي عضوي ۾ بيهندو ويو وار ڪانڊارجي ويس ۽ اڃانڪ وات مان نڪري ويس. ”نعوذ بالله هي مون ڇا چيو، هي ته ڪفر آهي. يا منهنجا رب مون کي معاف ڪري ڇڏ.“ پر کيس تعجب وٺي ٿو ته انهيءَ معافي ۾ اها دل جي سچائي ڪانه آهي ۽ کيس لڳو ته جيڪو ڪجهه چيو اٿائين، اندر ئي اندر مان اها گواهي پئي ملي ته سچ اهو آهي. مٿاڇري دل سان پڻ ڪي، ”پر اهو ته ڪفر آهي“ ڄڻ اندر ئي اندر مان ڪو چوبس ٿو ”هو ته سچ آهي، نيٺ عورت سان اها بي انصافي ڇو؟“ هن هڪ ڊگهو شوڪارو پري پاڻي جو ڪٽورو مٿان لاتو. وهنجي ٻاهر نڪتي. ماڻس جي غير معمولي همدردي نما پيار هڪ دفعو وري کيس سونهري اميدن جي دنيا ۾ آڻي ڇڏيو.

رات جا ڏه کن ٿيا هئا. هر ڪو ماني ٽڪي کائي، پنهنجي پنهنجي ڪٽ تي ستو پيو هو. ماڻس، پٽس کي زور پئي ڏنا. سمورا ٻار ننڊ پئجي چڪا هئا. هو جاڳي رهي هئي. سڌو سنئون لپتي ٻانهن اکين تي رکيو ستي پئي هئي. اندر ۾ آندمانڌ هيس. ماڻس ڏانهن ڪن لايو سڄو ڏيان اوڏانهن ڪري ڇڏيو هئائين ته سندس لاءِ ماڻس ڇا ٿي چوي، پر ماڻس خاموشي سان مڙس کي زور ڏيندي رهي. کيس ماءُ جي خاموشي تي ڏاڍا جڪ پئي آيا ۽ اندر جي اڻ ٽٽ بي چيني جي روپ ۾ وڌڻ لڳس. ماڻس اٿي، سندس ڀر ۾ اچي ڪجهه پلڪ کيس ڏسي اڳتي وڌي بدنو ڪڍي غسلخاني ڏانهن وئي، شايد کيس جانچيائين پئي ته ننڊ ۾ آهي يا سجاڳ. ماءُ جي اچڻ تي هو ڇپ ماري ائين پئي رهي ڄڻ واقعي ننڊ هڃيس. ماڻس موٽندي ٻيهر کيس ڏٺو ۽ پوءِ مڙس سان وڃي گڏ ستي.

”رضويءَ، ڪجهه رضو جي باري ۾ سوچيو اٿو. نينگر اڃا ته جوان آهي...“ هيءَ ماڻس جو آواز هو. ماءُ جا اهي لفظ ٻڌي کانئس هڪ وڏو ساھ نڪري ويو ڇڻ اهو ساھ اندر ساندي رکيو هئائين. ”ها، مون کي به سندس الڪو آهي پر.....“ هي پٽس جو آواز هو. سندس ڪن وڌيڪ کڙا ٿيا. پر ڇا، ڪٿي ڪو بلو ڪرينس، نينگرين لاءِ ڪي مڙس ڪٿا. ”ماڻس چيو ۽ پاسو ورائي هڪ تنگ مڙس جي تنگن تي بيٺي ڪري رکيائين.“

”رضو ماءُ، اهو وقت ويو جڏهن نينگرين لاءِ مرد سڪندا هئا. تون پائين ٿي مون ڪو پنهنجي ليکي گهٽايو هوندو.“

”ڇو ڪنهن سان ڳالهه چوري اٿئي ڇا؟“

”ها، موماءَ کي چيم ممتاز لاءِ، پر نپ جواب ڏنائين. چي نياڳي آهي.“

پيءُ جا اهي لفظ ٻڌي سدس دل تي ڇڻ پٿر ڪريو. سموري بدن جون رڳون شيڪجي آيس. پر پاڻ تي ضابطو رکندي چپ رهي ۽ ڪن ڏئي ٻڌڻ لڳي.

”پر نيٺ ته منهن سر ڪبس.“ هيءَ ماڻس هئي.

آخر مان ڪهڙو ڪارو منهن ڪريان ٻن تن هنڌن ڳالهه چوري اٿم. پر هر هنڌ جواب. هڪ ته چوڪري جو پيءُ، وري ڳالهه به مان چوريان. آخر جڳ جهان ڇا چوندو. مان ته نااميد ٿي پيو آهيان. رضوءَ ماءُ، پنهنجي پنهنجي قسمت آهي. ڀلا اسين ڪري به ڇا ٿا سگهون. پنهنجو گهر اٿس، زندگيءَ جا چار ڏينهن ڏک سک ۾ گذاري وڃي پار پوندي...“ پٽس جي ڳالهائڻ ۾ ڪجهه ترشي ۽ نراسائي هئي.

ماڻس چپ رهي ۽ پٽس وڌيڪ نه ڳالهايو.

ماءُ، پيءُ جي اها خاموشي وڌيڪ کيس کائڻ لڳي. اکين آڏو اوندو اچڻ لڳس، سندس زندگي هڪ جلندڙ ڪورو لڳي، جنهن ۾ پنهنجو پاڻ کي جلندو محسوس ڪيائين. پاسو ورائي ماءُ، پيءُ واري ڪٽ ڏانهن منهن ڪيائين ۽ اڌ اکيون کولي کين ڏسڻ لڳي. ماڻس پٽس کي ٻڪ وجهي ستي پئي هئي. اکيون ٻوٽي پاسو ورائي پر ۾ سٽل پٽ کي پاڪر پاتو پنهنجو ڳٽو ڪڪي جي ڳٽي تي رکيائين ۽ اکين جي ڪنڊن کان خاموش ڳوڙها وهڻ لڳس، جي ڳٽن تان وهندا وهائي ۾ جذب ٿيندا ويا.

چوڏس 1975ع

حقيقت ۽ دوکو

ڊاڪٽر قمرالدين: شهر جي مشهور ۽ سٺن فزیشن مان هڪ ذهين ۽ هوشيار ڪڙڪ رنگو. جسم جي متناسب بناوٽ ۽ خدوخال ڪري پرڪشش شخصيت. ڳنڀير ۽ سنجيدو. آزاد خيال ۽ شريف النفس. پنهنجي پيشي سان لڳاءُ رکندڙ. ايماندار ۽ انسان دوست هجڻ کان مشهور. شهر جي مٿين معزز شخصيتن مان هڪ. پر پنهنجي حيثيت جي حلقو ۾ بلڪل گهٽ هلندڙ ذاتي دوستن جو حلقو بلڪل نه - سواءِ زميندار رئيس قربان علي جي. جنهن سان ميٽرڪ تائين هم ڪلاسي هجڻ ۽ هينئر سندس فيملي ڊاڪٽر هجڻ جي ناتا دوستا تعلقات. سي به تڪلف جي حد تائين. زندگيءَ جو هڪ ”روتين“ (Routine) گهر - ڪلينڪ - مريض - مطالعو - ٻارن سان پيار - آچر جي ڏينهن آرام. جنهن ۾ پنهنجي مختصر ڪٽنب - زال امين، نوجوان پٽ اڪبر، تيرهن سالن جي ڌيءَ ڪلثوم ۽ ٻن سالن جي ڪڪي ساڻ ڪري ڪنهن تفريحي هنڌ تي ويندو آهي.

صبح جو پنهنجي مثالي ڪٽنب سان گڏ نيرن ڪرڻ کان پوءِ ڪلينڪ ويندو آهي. وري هڪ بجي اچي ساڻن گڏ منجهند جي ماني کائيندو آهي، آرام ڪندو آهي. شام جو ڇهين وڳي ڪلينڪ. وري رات جي ماني ڪٽنب سان گڏ. رات جي ماني کان پوءِ ڳپل مهل تائين جاءِ جي اڳيان لان ۾ رها ٻاهر خالي روڊ تي پٽو ڪندو آهي، پٽو ڪان پوءِ پنهنجي ڪمري ۾ اچي پڙهندو آهي - ڪيسن تي ويچاريندو آهي ۽ ڪتابن کي ”ريفر“ (Refer) ڪندو آهي. سندس ڪمرو: سادگي سان هر شيءِ رکيل، بڪ شيلف جي مٿين تختي تي ڪنهن دوائن جي ڪمپني طرفان ڇپيل ڪيلينڊر، ڪجهه دوائن جون شيشيون ۽ ڪجهه رسالا لکيل. ۽ هيٺين خانن ۾ سندس پيشي سان لاڳاپو رکندڙ ڪتابن کان سواءِ ادب، فلسفي، نفسيات ۽ سائنس جي مختلف ٻرانچن جا ڪتاب نظر ايندڙ. سڄي ڪمري ۾ در جي سامهون، پٽ جي پوري وچ تي تنگيل هڪ تصوير: ڪنهن فطري نظاري جي. ڪمري جي سادي سجاوٽ ۽ ڪتابن مان ظاهر ٿئي ٿو ته ڊاڪٽر قمر ڪيڏو سادو گهرو ۽ پنهنجي پيشي کان سواءِ ٻين علمن جو مطالعو ڪندڙ آهي، ۽ سندس ڪٽنب هڪ مثالي ڪٽنب آهي.

رات جي ماني ڪاٺ کان پوءِ ڊاڪٽر پيو ڪي هنج ۾ ڪنيو ڳل تي چمي ڏنائين. ٻن وڏن ٻارن کي به پٺيان اچڻ لاءِ چيائين. اندر ڪمري ڏانهن ويندڙ زال کي ڏسي مرڪيائين ۽ بنگلي جي اڳيان لان ۾ آيو. ڇهل قدمي ڪرڻ لڳو. اڪبر ڪلثوم به ساڻس گڏ هلڻ لڳا. روزمره جون ڳالهيون ڪرڻ لڳا ڪاليج جون پڙهائي جون... ائين ڳالهيون ڪندي پٽو ڪري رهيا هئا ته سندس نوڪر بخشواتي آيو.

چيائين، ”صاحب اوهان جو فون آيو آهي.“

”رئيس قربان علي.“

”قربان علي؟“ ڊاڪٽر سوالي انداز ۾ ورجايو. پوءِ آهستي، ڄڻ ڪجهه سوچيندي، ڀڻڪائين، ”نه رئيس، عمرو ڪري آيو آهي – هون، ڇا ٿو چئي؟“

”چئي ٿو ته فون ڊاڪٽر صاحب کي ڏج.“

”هون-“ ڊاڪٽر، ڪڪو بخشو کي ڏيندي، وڏن ٻارن کي پنهنجن پنهنجن ڪمرن ڏانهن وڃڻ لاءِ چئي، اندر فون جو رسيور رکڻ کان پوءِ ڪي گهڙيون اٿيئي، ڪنهن گهري سوچ ۾ بيٺو رهيو. ۽ پوءِ سوچيندي سوچيندي ٻاهر وڌڻ لڳو.

”چاهي“ امينه اندران ڪمري مان ٻاهر نڪرندي پڇيس.

”ڪجهه به نه.“ زوري آندل مرڪ سان وراڻيائينس.

”ڪيڏانهن پيا وڃو؟“

”رئيس قربان ڏانهن.“

”ڇو؟ خير ته....“ حيرت مان پڇيائينس.

”ها، ها“ ڊاڪٽر ساڳي زوري آندل بناوٽي مرڪ سان چيو ”ڪا ڳالهه ناهي، رئيس چيو آهي ته ملي وڃ.“

”ته هو عمري تان واپس اچي ويو آهي.“

”ها.“

”ڪڏهن؟“

”ڪله.“

”پوءِ اوهان کي اڃ ٻڌايو اٿس!“

”بس – مان ٿي ٿو اچان.“

”هينئر ڪهڙو ضرور آهي، سڀاڻي ملجوس.“

”نه مان منتن ۾ ٿي ٿو اچان.“

۽ گيراج ڏانهن موٽر ڪڍڻ لاءِ وڌيو.

.... ٿي سگهي ٿو. هي ڪانئون مهينو... هن کيس ٻڌايو هجي، يا هو سمجهي ويو هجي؟

هڪ حقيقت نتيجو..... نتيجو..... نتيجو..... نتيجو..... نتيجو..... نتيجو.....

نتيجو..... بڪواس؛ ”ڪانسڪوئنس.“ (Consequence)

”اوه آءٌ جستي فاءِ ات، آءٌ ڪين جستي فاءِ ات.“ (Oh, I justify it, I Can justify it.) مون کي ائين ڪرڻ ڪپندو هو. بڪل نه ته هو تباھ ٿي وڃي ها. يس ات از جستي فيل، لاجيڪل، اٿيڪلي (Yes, it is logically, ethically, justifiable) ڪوبه اخلاقي قدر قانون ڪنهن کي ائين ڄاڻي بجهي ختم.... (چيڪاٽ)

اف! هي ماڻهو: انڌا- مري پوي ها ته چون ها ڊاڪٽر ڄاڻي واڻي.... مان پنهنجي زال سان محبت
ڪيان ٿو هومون سان. منهنجي نيت ڪڏهن به نه... ”لست (Lust)، نيور نيور (Never Never)
بلڪل نه ائين ڪڏهن به نٿو ٿي سگهي. ڪڏهن به نه... پر سوال آهي...“
”آبارشن“ (Abortion)

هون - اهوئي ”ساليوشن“ (Solution) آهي. يس وڌ آئوٽ ڊٽ.... (Yes Without that) ذليل
رئيس. هن.

هينئر جڏهن مان وٽس وڃي رهيو آهيان، هو ڇا سوچيندو هوندو. ڊاڪٽر ويساه گهاتي ڪئي آهي.
اعتماد کي نيس پهچائي اٿس. ڊاڪٽر ڪميٽو - نه، ڪڇيون گاريون ڏيندو هوندو. هر سنڌي
وڏيري وانگر. ذليل انسان تون آهين. تون - انسان ڪش، تون! جنهن پئسن جي هول ۾ هڪ
معصوم جي زندگي کي تباه ڪرڻ کان به ڪون ڪيڀاڻو هڪ معصوم پياري - ڊاڪٽر صاحب
اوهان کي ڇا ٻڌايان ته مان شهزادي کي ڪيڏو ٿو پانين.
فراڊ.

.... هو منهنجي زندگي آهي.

.... قاتل. سنڌ جا زميندار. هنن کي گولي سان اڏائجي. گوليءَ سان....

.... ڊاڪٽر صاحب - ڊاڪٽر صاحب

هي مون کي ڪنهن سڏيو! هي سڀ هلندڙ مون ڏانهن ڏسي چور هيا آهن!

... سائين خير ته آهي! ون وي جي ابتڙ پيا وڃو؟

... اوه! آءِ ايم ساري (Oh! I am Sorry) مان پنهنجن خيالن ۾ پئي ويس، ”ويري ساري“ (Very
Sorry).

مان نروس (Nervous) ٿي ويو آهيان؟ نه نه -؟ ”گلتي ڪانشس“ (Guilty Conscious) مون
ڪو به گناه نه ڪيو آهي.

لئڪ آف مارل ڪريج Lack Of moral courage

نو جو ڪجهه ٿيندو ”آول فيس ات“ (I Will face it)

هينئر هومون سان ڪيئن پيش ايندو؟ ”پولائيٽلي“ (Politely).... يا نه؟ نيٺ ته وڏير کي
ذهنيت اٿس. ممڪن آهي - مان خود بي عزتو ڪندومانس.

... ڪورٽ

ممڪن آهي ”سپوز“ (Suppose)، ”بت ات از امپاسبل“ (But it is impossible)

ڪورٽ جو ڪمر و

مي لارڊ انسان جي زندگي ايڏي ”چيپ“ (Cheep) ناهي جو - مان آهيان. ”سر، آءِ ايم ڊاڪٽر.

نات پيوريتن“ (Sir I am doctor not puritan) ”يس سر“ (Yes Sir) -

”سڊڪشن“ (Seduction)

نونو ات از رانگ، ات از رانگ (No No, it is wrong, it is wrong)

”فارنيڪيشن“ (Fornication)

There was voluntarism between ... understanding.

”بت سر - آءِ وائٽ توسي“ (But Sir, I want to see)

اوها ”نيور نيور“ (Never Never) ڪڏهن به نه.

”وات از موريلٽي“ (What is morality) اخلاق خود پنهنجي جاءِ تي ”ويگ ڪانسپيٽ“

(Vague Concept) آهي. جيڪڏهن ان کي ”رليٽو فارم“ (Relative Form) ۾ نه ڏٺو ويندو.

محض بڪواس، ڪنهن حد تائين عجيب مذاق. ”اليوشن سر“ (Illusion Sir)

The concept of morality should be measured in relation to the vital needs of the particular relative circumstances. Yes, it is the basic principle of cial

what you ethical sciences: medical ethics, or so may classify .....

هنن مخصوص حالتن ۾... ها سائين، هنن مخصوص حالتن ۾. منهنجو اهو فعل قانوني ڏوه

نه آهي. نه بداخلاقي - نه ويساه گهاتي. هڪ انساني زندگيءَ جي اهميت کي آڏور کڻي مون اهو هڪ

... فرض سمجهي ٿي هن جي هڪ اهم فطري ضرورت کي سمجهي ٿي - ۽ ها! ڇاڪاڻ ته مون

چاهيو. منهنجي اندر جي آواز هيٺ، مون انهيءَ کي هڪ اخلاقي فرض سمجهي ڪري ٿي -

مان تسليم ڪريان ٿو منهنجي مشوري تي ٿي رئيس پنهنجو ڪٽنب ڳوٺ کان هتي شهر ۾

مستقل طور آندو. مان ساڻس اڪيلائي ۾ ملندو رهندو هئس. رئيس کان مون اهڙي اجازت ورتي..

. صحيح آهي: رئيس جو مون ۾ مڪمل اعتماد هو. مون کيس اهو ئي مشورو ڏنو ۽ ٻار ٻار ڏٺو ته:

سندس ڏينهن وڌندڙ ”هيسٽرو - مينيا - ڪنڊيشن“ (Hysterio mania conditions)

جو علاج صرف شادي آهي. هن کي پيار گهرجي. هوءَ نوجوان آهي، ساماڻيل. سندس ”سيڪسويٽل

ارج“ (Sexual urge) جي تسڪين لاءِ... اهو فطري ضرور آهي. دوائون محض عارضي سڪون

ڏيندس. رئيس هر دفعي انڪار ڪندي ملڪيت جو سوال ڪڙو ڪيو. ”يس سر“ وات ڪين آءِ ڊو

فار هر؟ (Yes Sir, What can I do for her) سواءِ مشوري ڏيڻ جي! همدردي ڪرڻ جي!

”سمپٽي“ (Sympathy) ڪجهه به ناهي. سواءِ رسمي لفظن جي ”هٽپوڪريسي“

(Hypocrisy) جي. ڇا اهڙي لفظي همدردي هن جو علاج ٿي سگهي ٿو. ”نو نو - نو مي لارڊ نو“

(No, No My lord No!) مون کي يقين هو ته اهي دورن جا حملا سندس لاءِ هڪ ڏينهن ڪنهن

”فزبڪل ڊيفيٽ“ (Physical defect) جو ڪارڻ بڻجندا. ”بلائينڊنس، ڊيفيننس، پٽرالٽس آر..

“ (Blindness, deafness, paralysis ..)

سائيڪياٽرسٽ؟ (Psychiatrist)

مون کي فضول لڳو. اوهان خود ئي سوچيو نه... هڪ فطري ۽ ها، مون اها جاچ ڪئي، پنهنجي

منهن، هڪ سچي خواهش هيٺ ته ڪاش، هوءَ هتي شهر ۾ ڪنهن سان ”لو“ (love) ڪندي هجي.

جيئن عموماً ڪناريون چوڪريون ڪنديون آهن. ۽ اها ڪهڙي نه سٺي ڳالهه هجي ها، پر هو ڪيڏي سادي، سودي، هيسيل ۽ سخت پابندي هيٺ! ممڪن آهي، يقين جي حد تائين ته هن تصوراتي دنيا ۾ پنهنجو ڪو محبوب بنايو هجي. ۽ -

جڏهن ته فيصلو ڪورٽ ۾ ٿيندو. مان وٽس وڃان؟ گاڏي موٽايان؟ هروڀرو ”مس بيمو“ (Misbehave) ڪري... نه، ممڪن آهي. پولاتتلي (politely) پيش اچي. ۽ هن حادثي کي حقيقت پسندي سان ريتلائيز (Realize) ڪري، مون سان ان سلسلي ۾ مشورو ڪري، اهو وڌيڪ بهتر آهي. ۽ - اهو به ته ٿي سگهي ٿو هي منهنجا اجايا انديشا هجن، اجايا... هن جو شڪ مون تي نه ويندو هجي. اهو به ٿي سگهي ٿو. مون کي ننڍپڻ کان وٺي ڄاڻي. منهنجي شرافت ۽ ايمانداري تي سندس پختو اعتماد آهي. هون، منهنجي باري ۾ ائين سوچي به نٿو سگهي. مون جڏهن کيس چيو: رئيس هن کيس ۾ ضروري آهي مان ساڻس اڪيلائي ۾ ملندو رهان. چيائين، ”ڊاڪٽر صاحب انهي ۾ پڇڻ جي ڪهڙي ضرورت آهي شهزادي اوهان جو پنهنجو بچو آهي. بس رڳو...“

”باسترد، هيپوڪريت“ (Bastard, Hypocrite)
 ”ڊاڪٽر صاحب اوهان کي خبر آهي ته مان چئن مهينن لاءِ پاڪ ملڪن ڏانهن زيارت لاءِ وڃي رهيو آهيان پنهنجا گناه بخشائڻ. شهزادي جي پارت...“
 ايڏي پروسسي هوندي مون ۾ ڪيئن ٿو شڪ ڪري سگهي! ڪڏهن به نه. مون کي وٽس وڃڻ گهرجي. پر... ان جي معنيٰ؟ هو هن کي ڏوهي ٺهرائي. نتيجو! غيرت جي احمقانه تصور هيٺ ماري ڇڏ - اوهان ڪيڏو بيان ڪ تصور آهي. وحشي جانور، جهنگلي.
 ”نونو شي از انوسينٽ“ شي وڊ ناٽ بي بليمڊ. (No No, She is innocent) مان ڪنفس (Confess) ڪندس. آءٌ ول اڪيسپٽ دي ريتلتي. آءٌ ول! (I will accept the reality)
 اڪيون - نيم خوابيده - چهره - نهار - چڪ
 ”هائوبيوٽيفل چارمنگ“ (How beautiful charming)
 ... نه، مان انهيءَ کان متاثر نه ٿيو هوس. ڪڏهن به نه.

مون رڳو سندس حسن جي ساراه ڪئي هئي. پر اهو منهنجي ”انتينشن“ (Intention) تي اثر انداز نه ٿيو هو. مون سندس ضرورت کي آڏو رکي اڳتي سوچي ڇڏيو هو. ”ڪنٽر اسپيٽور“ (Contraceptives) جو استعمال - ها، مون ڪيترا ڀاڻ کان سوال پڇيو هو ”لاجيڪلي آءٌ ڪنوينسڊ ماءِ سيلف“ (Logically I convinced myself) ڪرڻ گهرجي. اهو گناه ٿي نٿو سگهي. نه ويساه گهاتي نه ئي بد اخلاقي.
 ”ليگل ايسپيڪٽ“ (Legal aspect)
 اوهو! واضع طور نه سوچيو هوم. سوچي به نٿو سگهيس. ناممڪن هو. ناممڪن پر.
 هي اوچتو! اوچتو حادثو! حادثو ٿي چئبو.

انهيءَ ڏينهن... اوچتو - بهر حال اڳي پوءِ ٿيڻو هو. رڳو موقعي جو اندازو رکڻو هو. موقعي جو - خود ئي - پر احمقانه انداز ۾ غلط وقت تي - پر ڇا ٿي سگهيو.

”جيڪي مان هن سان اڪيلائي ۾ ملڻ چاهيان ٿو“ چيريل اڪين جا چير هيٺ مٿي - نهار - ڳاڙهو ٽپندڙ چمرو - چڪ - چپ چرندر - تيز ساهه سيني جو اڀار لهوار.

ماڻ

اڪيون اڪين ۾

شهرزادي

اوچتو - پاڪر

شهرزادي! اهو ڇا

پاڪر جي چڪ زور سان - ٽڙپ - ٽڙپ ”يس“ (Yes)، نمفوليپٽڪ (Nympholleepic) چمي - چميون.

... چميءَ ۾ ”انيتيٽو“ (Initiative) منهنجو هو.

ها، منهنجو بي خودي وڃان. اها چمي!؟ همدردي واري پيار وڃان - جيئن هڪ ٻار کي ڏي آهي؟

ڪو اهڙو ارادو جنهن کي جنسي معنيٰ ۾ نه - بنهه نه.

پر مان سمجهان ٿو ته، پهرين ته منهنجو اهڙو ارادو ڪونه هو. پوءِ هنجي خود - سپردگي ۽ پريور ها، ائين ئي -

ڇا هي منهنجا ذهني مفروضا آهن؟ هن اڃان ”ريٽلائيز“ (Realize) نه ڪيو هجي؟ اڃا ڪلمه ته آيو آهي. پر اچڻ شرط مون سان مليو ڇو نه؟ ملڻ ڪپندو هئس. پر جيڪڏهن ڄاڻ اڃا نه پئي هوندي، ته ڪنهن وقت پئجي سگهيس ٿي. بلڪل، پنهنجي زال کان پڇيو هوندائين. ضرور ايندو رهندو هو يا نه. ڳپل ڏينهن کان مان نه ويو آهيان. وڃڻ ڪپندو هوم... هنن گهرايو به ته ناهي! ان جي معنيٰ انهي عرصي ۾ شهرزادي نارمل رهي آهي؟ يا...

”او هوليوات“ (Oh, Leave it)

جڏهن ڊاڪٽر جي گاڏي رئيس جي بنگلي جي مين گيت مان اندر لنگهي ته ڏنائين رئيس، بنگلي جي ٻاهرين پاسي واري ٿلهي تي آرام ڪري ٿي ويٺل، سندس ڀر ۾ منجي تي ويٺل ڪمدار. ۽ سامهون ڪري ٿي ڪو ملاقاتي.

سندس پراڻو نوڪر ٿورو ڀرو بيٺل. ڊاڪٽر ڪار جو دروازو بند ڪري ٿلهي ڏانهن وڌڻ لڳو. اندر جي هرگز وڃان. رئيس کيس ڏسيئي اڳيئي اٿيو هو ۽ ڏانهن وڌڻ لڳو هو. اڳتي وڌي وڌي قرب ۽ اڪير مان پاڪر پاتائينس.

ڊاڪٽر صاحب ڪهڙا حال اٿو؟ هن گرمجوشي مان هٿ ملائيندي چيو.

”سائين، مهرباني خيرون سان موٽي آيو.“ زوري آندل مرڪ چپن تي. ذهن ۾ مونجهه، تجسس، ڪجهه ڄاڻڻ لاءِ.

۽ پوءِ اهڙي رسمي گفتگو -

سموري گفتگو دوران ڊاڪٽر اشاري طور به اهڙو اندازو لڳائي نه سگهيو ته رئيس کي ڪا اهڙي ڄاڻ آهي. هو ٻڌي شڪي ذهن سان سوچيندو رهيو. سواءِ ڪنهن نتيجي جي پهچڻ جي. ڪجهه وقت ائين رسمي ڳالهه ٻولهه کان پوءِ، ڊاڪٽر کي اندر هلڻ لاءِ چيو. هونئن عام طور رئيس ڊاڪٽر کي اندر تڏهين وٺي ويندو آهي، جڏهن شهزادي سندس زال يا وري سندس طبيعت خراب هوندي آهي.

ڊاڪٽر جي دل تيز ڌڙڪڻ لڳي. مار-قتل؟ اوچتو خيال آيس. رئيس ڏانهن سوال پرين نظرن سان ڏسڻ لڳو. ۽ رئيس ڄڻ سندس اڻ پڇيل سوال کي سمجهندي اڳيان ٿيندي چيو ”اچو سائين، اچو. اوهان ته پنهنجا ئي آهيو. اوهان کان ڪهڙو پردو.“

ڊاڪٽر سندس پٺيان هلڻ لڳو.

اندر گهر ۾: رئيس جي زال ۽ ڏيڻس، شهزادي هڪ ئي ڪٽ تي ويٺيون هيون. هيٺ منجي تي نوڪرياڻي ويٺل. پاڻ ۾ ڪجهه ڳالهائي رهيون هيون. جڏهن ڊاڪٽر اندر گهڙيو ته رئيس جي زال رٿو ٺاهيندي ٿورو چري، پري ويئي ۽ ڊاڪٽر کي ڪيڪارياڻين. نوڪرياڻي اٿي بيٺي، شهزادي ٽڪڙي اٿي ۽ تيز تيز اندر ڪمري ڏانهن وڃڻ لڳي.

”ڪيڏانهن پٽ، ڪيڏانهن؟“ رئيس شهزادي کي ويندو ڏسي رڙڪي.

هن ڪوبه جواب نه ڏنو. ۽ ڪنڌ هيٺ ڪري، اڃا وڌيڪ ٽڪڙي اندر هلي ويئي.

”هيڏي شهزادي! پٽ ٻاهر اچ، هاڻي ڊاڪٽر صاحب کان ڪهڙو ٿي پردو ڪرين.“

هوءَ نه آئي.

پٽس وري سڌ ڪيس. ڪجهه حجت ۽ رعباتي نموني ۾.

هوءَ ٻاهر آئي. آهستي آهستي. ڪنڌ هيٺ، نظرون جهڪيل، لڄايل.

منجهيل ڊاڪٽر، ”ڇا ڪريان؟“ سوچڻ لڳو.

ڪيئن ٿي، طبيعت شهزادي؟ هن رسمي طور پڇيو.

شهزادي نالو وٺندي، ڪيس ڪجهه عجيب عجيب لڳو.

هن کان اڳ جڏهن به هو شهزادي کي مخاطب ٿيندو هو ته سندس نالو وٺڻ بدران ”ڀڄا“، ”ڏي“، ”پٽ“ چوندو هوس. ان دوران لاشعوري طور سندس ڌيان شهزادي جي پيٽ ڏانهن ڪڍيو. هو چور نظرن سان سندس پيٽ ڏانهن ذري ذري ڏسڻ لڳو. انهي فعل کي شعوري طرح خراب سمجهندي به، سندس نظرون هن جي پيٽ تي ڪپجي ٿي ويون. پيٽ اڳتي وڌيل، نه وڌيل. نظرن جو دوکو؟ نه هلاڪو وڌيل؟ محسوس نه ٿيندڙ ذهن جو سراب؟ دوکو اندازي لڳائڻ جو احساس.

منجهيل ذهن جو — ڪوبه فيصلو نه ڪري سگهيو. البت تشویش.

”ويه.“ لڄايل، ڪنڌ هيٺ ڪري ٿورو پريرو بيٺل شهزادي کي چيائين. پنهنجو اجنبی آواز خود ئي محسوس ڪيائين. هوءَ ٻي ڪٽ تي ويهي رهي. ماڻ، اڪيون هيٺ، جهڪيل بدستور.

رئيس کيس پنهنجي سفر، ڀلي ولايت جي مقدس جاين ۽ اتي جي حالتن وغيره جي باري ۾ احوال ٻڌائڻ لڳو. ڊاڪٽر محسوس ڪيو يا کيس لڳو ته ڳالهائڻ جي وچ ۾ رئيس ڪنهن ڪنهن وقت معنيٰ خيز نظرن سان، ڪڏهن شهزادي ڏانهن ته ڪڏهن ڏانهن پئي ڏٺو.

رات جا يارهن ٿيا، ته هن رئيس کان موڪلايو. موڪلائڻ وقت رئيس ڀلي ولايت کان آندل سامان سوکڙي طور کيس ڏيندي چيو: ”سائين، رڳو هن لاءِ توهان کي تڪليف ڏني هئم.“

انجو مطلب ڇا ٿو ٿي سگهي؟ هن اڃا اهو محسوس نه ڪيو آهي. شهزادي به ڳالهه نه ڪولي آهي. هوءَ ويچاري ڪيئن ٻڌائيندي، پر مون کي حقيقت ظاهر ڪرڻ گهرجي. ٻي حالت ۾ غلط فهميون پيدا ٿي سگهن ٿيون ۽ ڪيترا مونجهارا- اهو نه ٻڌائڻ ڏوھ آهي. ٻي معنيٰ ۾ ويساھ گهاتي. ۽... ها؟ مون کي سڀ ڪجهه ٻڌائڻ گهرجي. اهوئي وڌيڪ درست آهي ته رئيس کي سڄي حقيقت ۽ اهي اڻ ٿر حالتون ٻڌائي، اٿبارشن ڪرڻ لاءِ آماده ڪيانس.

پر هيءَ مڪمل ”ساليوشن“ (Solution) ته ناهي هن جي زندگي؟ شادي

”يس، ات از آلسوپاسيبل“ (Yes, it is also possible)

سندس شادي لاءِ مجبور ٿي.

غيرت وچان ماري وجهيس.

اوهائين به ٿي سگهي ٿو اف- مان.... مون کي گهٻرائڻ نه گهرجي. جڏهن هي سڀ ڪجهه ڪرڻ لاءِ ماڻ پاڻ کي ذهني طور تيار ڪري رهيو هوس ته سوچيم هوم مان انهن هاجيڪار قدرن کي مڃڻ ۽ انهن مطابق هلڻ لاءِ پابند ناهيان. جيڪي عام مروج آهن. مان آزاد آهيان. منهنجي هن فعل سان تعلق رکندڙ فرد کي مادي توڙي غير مادي نقصان نٿو پهچي. اها هن جي ضرورت آهي. ضرورت علاج جي حد تائين. هن جي پيءُ کي ڄڻ ۽ نپائڻ جي دعويٰ رکندي، اهو حق نٿو ڏئي سگهجي ته هو پنهنجي مفاد خاطر کيس جيئري ٿي قبر ۾ دفن ڪري ڇڏي. ڪنهن به پيءُ کي اهڙو حق نٿو ڏئي سگهجي.

هون - مون کي نروس (Nervous) ٿيڻ نه گهرجي. همڙي حالت پيدا ٿيڻي هئي، ”لاجيڪلي“ (Logically)

سچ جي جنگ.

واقعي لڳي پيو ته سچ جي جنگ ٿي آهي. انساني تهذيب جي اعليٰ قدرن لاءِ، سچ؟ اسان جي پنهنجي تمنائن جو عڪس آهي. دلي تمنائن جو. مجرد ۽ لطيف روپ ۾، پوءِ اسين انهن دلي تمنائن کي منطقي شڪل ۾ پيش ڪري سچ جو نالو ڏيندا آهيون....

... اهو ڪنهن جو فيلسوف؟ اوه ”نيتشي“ (Nietzsche) ته ان جي معنيٰ...

ايسوليوتلي نات (Absolutely Not)

ڇا مان پاڻ کي ٺڳي سگهان ٿو؟

پٿراڊاڪس (Paradox)

نيور - نيور (Never, Never)

اني هائو (Any How). بهتر آهي ته مان رئيس کي هن حقيقت کان آگاه ڪريان. ۽ اهو هن جي دماغ ۾ وهاريان ته اهو اڻ ٿر هو. ۽ انهي ۾ منهنجي اهڙي ڪا به نيت ڪانه هئي، جنهن کي جنسي لذت، جنسي لذت جو مقصد يا اهڙي قسم جي بدنيتي چئجي. پر... ممڪن آهي ائين چوڻ سان وڌيڪ اينٽيگنائيز (Antagonise) ٿئي. بهتر آهي، ڪنهن ريت رڳو کيس شهنزادي جي شادي ڪرائڻ لاءِ آماده ڪيان. جيترو ممڪن ٿي سگهي جلد. ها، ائبارشن کان پوءِ. ايندڙ پهرين ئي ملاقات ۾ ساڻس ڳالهائيندس. سواءِ ڪنهن گهٻراهت جي. مون ته ڪو گناه ڪيو ناهي، جو اجايو ذهني عذاب پوڳيان.

ڊاڪٽر اهو سوچي، قطعي اندر ۾ فيصلو ڪيو. ان هوندي به هڪ مبهم ڪٽڪندڙ غير تسلي بخش احساس ڪٿي گهر آيو.

۽ پوءِ ڊاڪٽر جي رئيس سان ملاقات ٿيندي رهي. رسمي ۽ دستوري ڳالهيون. ملڻ وقت هر دفعي هن اهڙو ذڪر چورڻ لاءِ سوچيو. پر هر دفعي سوچڻ ۽ سوچي ذهني ڪرب ۽ تنڀي پيڙا پوڳڻ کان سواءِ ڪجهه نه ڪري سگهيو. هر دفعي جڏهن اٽل ارادو ڪندي به، چئي نه سگهندو هو ته پوءِ پنهنجو پاڻ تي ڏاڍا جڪ ايندا هوس ۽ پنهنجو من چيد ڪندي سوچيندو هو: اخلاقي جرئت جي ڪمي؟ نه - رئيس جي شخصيت؟ نه رئيس جا نارمل ورتاءُ؟ نه - باقي ڇا؟ ڪجهه به نه. هن دفعي مان کيس ضرور چونڊس. ائين چئي چڪتاڻ پيدا ڪندڙ سوچ ڌارا کي دبائڻ ۾ ڪامياب ٿيندو هو. ۽ پوءِ وري ملڻ کان اڳ شروعات ڪرڻ لاءِ انداز اختيار ڪرڻ، لفظن جي چونڊ ۽ رئيس طرفان اٿندڙ خيالي نقطن جو خيالي جواب سوچيندو هو.

پر هو وري به ذڪر نه ڪري سگهيو ۽ نه رئيس ئي ڪا اهڙي ڳالهه ڪئي. مهينو گذري ويو.

هڪ ڏينهن جڏهن، ڊاڪٽر ڪلينڪ ۾ ڪنهن مريض کي چڪاسي رهيو هو ته رئيس جو فون آيو. جنهن ۾ هن کيس رات جي ماني ساڻس گڏ کائڻ لاءِ دعوت ڏني. ظاهر آهي. ڊاڪٽر انڪار نه ڪري سگهيو. ۽ گهر چئي ڇڏيائين ته هور رات جي ماني رئيس وٽ کائيندو.

رات جي ماني تي. جڏهن ماني کائي رهيا هئا، تڏهن به رئيس جو ورتاءُ ساڳيو نارمل هو. مهذب گهراڻي وارو. هر بناوت کان خالي پائجندڙ البت ڪنهن ڪنهن وقت پاڻ، چٽڪ ڪنهن گهري سوچ جي ٽپيءَ ۾ پئجي ٿي ويو. ته وري ڪنهن مهل سندس ڪل اجائي. سواءِ ڪنهن ڪارڻ جي ٿي لڳي. جڏهن ته ڊاڪٽر منجهيل، ڪنهن مهل ته موڳو ئي موڳو. ان هوندي به هن پنهنجي ليکي ڪوشش ڪري رئيس کي اهو محسوس ٿيڻ نه ٿي ڏنو ته ڪوپاڻ غائب دماغ آهي ۽ سندس سوچ ڪنهن پئي هنڌ آهي.

ماني کان پوءِ جڏهن نوڪر سندن آڏو چانهه رکي ته رئيس کيس چيو. ”بس، چانهه جا ٿانو پوءِ ڪٽجان.“ تون وڃ ۽ هي دريڪٽريو وڃ.“ هو هليو ويو.

”ڊاڪٽر صاحب، اوهان سان هڪ اهم مسئلي تي ڳالهائڻو هو.“ رئيس چڻ اوچتو ڊاڪٽر ڏانهن نهاريندي چيو ”انهي ڪري اوهان کي ....“ ”ها ها چو نه...“ ڊاڪٽر پنهنجو پاڻ کي ڪرسي تي ٺاهيندي چيو. ڪوڪلي، بناوٽي مرڪ، اندر ۾ هڙڪڙ ۽ بيقراري ساڻ.

”اوهان ته پنهنجا ئي آهيو، بنهه گهر جا ڀاتي. اوهان کان ڪي ڳجهو.“ هو خاموش ٿي ويو. لڳي پيو مناسب لفظن ۾ مقصد بيان ڪرڻ لاءِ پتوڙي رهيو آهي. ڊاڪٽر قمر سندس منهن ۾ تجسس وچان نھاري، سندس لفظن جو بيچيني سان انتظار ڪرڻ لڳو.

”مون سوچيو هو.“ رئيس چوڻ لڳو ”شھزادي جي شادي جي باري ۾ توهان سان صلاح ڪريان.“ ”هون-“ ڊاڪٽر اڃا اڳتي ٻڌڻ لاءِ پوري ڌيان سان ڏانهنس تڪڙ لڳو. ”اوهان جو ڇا خيال آهي؟“ ڪجهه وقفي جي ماٺ کان پوءِ رئيس پڇيو. ”ها سائين، مون به اوهان کي اڳ ۾ به ڪيترا ڀيرا اهوئي مشورو ڏنو هو. مان اوهان سان متفق آهيان.“ ڊاڪٽر ورائيو ۽ خاموش ٿي ويو.

ڊاڪٽر چپ، رئيس چپ. اها خاموشي ڪجهه عجيب لڳي ٿي. خالي خالي. خاموشي جو اهو خال تقاضا ڪندڙ ته، ڳالهائي ان کي ڀريو وڃي. رئيس ڊاڪٽر ڏانهن ڏٺو، ڪجهه اهڙن نظرن سان، جن ۾ ڪجهه اُڪلڻ لاءِ توقع هجي ۽ ڊاڪٽر جي اندرين بيقراري، رئيس کان وڌيڪ ٻڌڻ لاءِ اتساهه رکندڙ. انهي خاموشي دوران ڊاڪٽر قمر کي اوچتو خيال آيو: رئيس کي سموري حقيقت کان آگاهه ڪرڻ جو. ۽ سڀ ڪجهه اڪلڻ لاءِ چڻ ڪا اندرين قوت کيس همٿائي رهي هجي. ۽ شعور ابتدا ڪرڻ لاءِ مناسب لفظ ڳوليندو هجي.

”ڊاڪٽر صاحب.“ رئيس خاموشي کي پڳو ”جي-“ ڊاڪٽر مناسب لفظ ڳوليندو هجي. ”ڳالهه دراصل هي آهي ته،“ هپڪندي رئيس چيو ”شھزادي کي پيٽ ٿي پيو آهي.“ ”پيٽ!“ ڊاڪٽر اڪيون ڦاڙي ڏانهن ڏٺو. رئيس انهي مهل چڱي طرح سندس منهن جو رنگ بدلجندو ڏٺو.

”ها پيٽ، شھزادي کي پيٽ ٿي پيو آهي ڊاڪٽر صاحب.“ رئيس آهستي آهستي چوڻ لڳو. ”انهي جي باري ۾ اوهان سان ڳالهائڻو هو هو گهڙي کن لاءِ خاموش ٿي ويو.

ڊاڪٽر پنهنجي سيني اندر ڌڙڪندڙ دل جو ڌڙڪو محسوس ڪيو. ۽ ڪرسي تي پاسو بدلايو. ۽ پوءِ مٿي ڀولار ۾ نھاري، اڪيون ٽمڪايون. ۽ اوچتو چيو ”رئيس.“، سندس آواز بدليل هو ”مون کي اڳتي خبر هئي، ها، مون کي ان نتيجي جي خبر هئي، قربان علي.“

چند ڪنن لاءِ چپ ٿي ويو. رئيس جون اڪيون بدستور سندس منهن ۾ هيون. ”دراصل ... آ...“ هو هپڪيو ”آ...“ دراصل مون کي اڳ خبر هئي - رئيس، شھزادي کي اهو پيٽ مون مان آهي.“

هن آخري جملو تڪڙو ۽ جلدي چئي ورتو.

رئيس ڏانهنس تڪيندو رهيو: عجب ۽ حيرت گهٽ: افسردگي وڌيڪ. لڳي پيو هن کي انهن لفظن جي توقع هئي. ان ڪري سندس اکين ۾ حيرت کان وڌيڪ ڪا مبهم معنيٰ هئي. هن هڪ ٿڌو

ساه ڀريو. ساه - جواڻ ڇڻو هو. ڪنهن مفهوم کان خالي. اندازو نه پيو ٿي سگهي ته اهو ساه اطمینان جو هو يا صدمي جو.

”ها، رئيس اهو ٻار مون مان آهي. شهزادي بي ڏوهڻ آهي. ۽...“ هن کين رکي چيو ”مان به پنهنجي پنهنجي جاءِ تي. مون ڄاڻي ٻجهي ائين ڪيو.“ هينئر سندس ڳالهائڻ ۾ رواني اچڻ لڳي. ”مان سمجهان پيو ته مون کي ائين ڪرڻ گهرجي. هڪ همدرد انسان جي حيثيت ۾.“ ڪن ماڻ کان پوءِ وري چوڻ شروع ڪيائين، ”اها شهزادي جي ضرورت هئي ۽ آهي. سوال آهي ملڪيت جو. جو اوهان جو مفاد آهي. انهي لاءِ چوپوڳي؟ ڇا اوهان شادي کان سواءِ رهي سگهيو؟ رئيس، معاف ڪجو. اوهان جي بابت... جيڪڏهن اوهان خراب نه سمجهو ته منهنجو مطلب آهي... خير... پوءِ ڇا هو انسان ناهي، ضرورت محسوس نه ڪندي هوندي؟ ڇا اوهان فطري بک کي تاري سگهو ٿا؟ معاف ڪجو- اوهان ته مهيني ۾ لاءِ... خير -“

”بس ڊاڪٽر صاحب گنهگار...“

”ڪا ڳالهه ناهي رئيس“، هن ڦڪي مرڪ سان چيو. جا طنز سان ڀريل هئي. ”رئيس، مان ڪنهن به اهڙي اخلاقيات ۾ ويساه نه رکندڙ آهيان. جا ٻئي انسان کي ڪنهن به شڪل ۾ غلام رکي ۽ محض پنهنجي ذاتي مفاد لاءِ ٻئي انسان کي ڪنهن به نموني چيپائي. هن معاملي ۾ اوهان خود ڏسو ته ذاتي مفاد جو جذبو ڪيڏو نه ڪريل آهي جو اوهان کي هڪ معصوم جي زندگي - سو به پنهنجي نياڻي - بهر حال منهنجي آڏو منهنجو فعل ڪا به بداخلاقي يا گناهه ڪونهي. هٿائين منهنجي آڏو اهو فعل هڪ ”رليٽو مارٽلٽي“ (Relative morality) هئي. ها، رليٽو مارٽلٽي (Relative morality) يعني ته، يعني ته... سنڌي ۾ انهي کي ڇا ٿو چئي سگهجي، نسبتي اخلاقيات. پر اهو لفظ به پورو مفهوم ادا نٿو ڪري. اوهان ته منهنجي مقصد کي سمجهي ويا هوندا... ها رئيس قربان علي خان. دنيا ۾ هر شئي رليٽو (Relative) آهي... سومون هڪ معصوم بي گناهه نوجوان نينگر جي زندگي ۽ سندس بنيادي ضرورت پوري نه ٿيڻ جي حالت ۾ پيائڪ نتيجن کي آڏو رکيو. جو ظاهر آهي منهنجي آڏو سڀ کان وڏو اخلاق هو. (۽ آهي) ان کي اخلاقي فرض چئوس يا هڪ ڊاڪٽر جي حيثيت سان -

ان کان سواءِ هڪٻئي به امڪان کي نظر انداز نٿو ڪري سگهجي. هاڻي اوهان خود سوچيو جڏهن اوهان ڪنهن عورت سان هڪ ڪمري ۾ بند هجو. ۽ اهڙو شڪ ته ڇا پريتين شهزادي کي به هجي، ته اوهان ڇا ٿا سمجهو؟

هوءَ ڪناري، ڪنهن وقت کان سامايل ڇا سوچيندي هوندي؟ اڃا به صحيح چئجي ته ڇا تصور ڪندي هوندي، ۽ اهڙي قسم جا تصور ظاهر آهي ته سندس... بهر حال اوهان يقين ڄاڻو جيڪڏهن سندس فطري ضرورت، فطري انداز ۾ پوري نه ٿئي ها، ته (يا ٿي)، سندس ”ريپريسڊ ڪامپليڪسز“ (Repressed Complexes) انتهائي پيچيده شڪل اختيار ڪن ها، (۽ ڪندا).

کيس پوندڙ دورا شدت اختيار ڪري، سندس نارمل شخصيت جا پاڻا ڪري ڇڏيندا ۽ سندس لاءِ جسماني عيب: انڌاڻپ، ٻوڙاڻ، مستقل چريائپ يا ٻئي ڪنهن جسماني عيب يا اڌ رنگ جو ڪارڻ بڻجندا. مان اوهان کي وري به يقين ڏياريان ٿو ته منهنجي نڪتو سندس صحت ۽ حياتي جو هو، نڪي جنسيت يا شيطاني خواهش جو.“

هو چپ ٿي ويو.

”رئيس.“ هن وري چوڻ شروع ڪيو. ”بهر حال مان اوهان جي ان راءِ سان متفق آهيان ته اوهان سندس شادي ڪرايو. پر... منهنجي خيال ۾ انهي کان اڳ ضروري آهي ته ٻار ڪيرايو وڃي. مان اها جوابداري ڪٿان ٿو. جيتوڻيڪ اها ڪا ڏکي ڳالهه ڪانهي. مون کي اهو احساس آهي ته، اوهان کي روحاني اذيت پهتي هوندي انهي لاءِ مون کي ار...“

”پر ڊاڪٽر صاحب.“ رئيس، ڊاڪٽر جي ڳالهه ڏانهن ڪو ڌيان نه ڏيندي بي وسيءَ مان چيو. ”هوءَ ٻار ڪيرائڻ لاءِ تيار ناهي. مان پاڻ انهي خيال جو هوس ته سندس ٻار ڪيرايو وڃي. پر هو سخت ضد ڪري بيٺي آهي. هن جي ڳالهائڻ مان مون کي يقين آهي ته، جيڪڏهن هن جو ٻار ڪيرايو ويو ته هوءَ صدمي هيٺ پنهنجو دماغي توازن وڃائي وهندي. ها ڊاڪٽر صاحب.“ هن ساهه ڀريندي چيو. ”ان کان سواءِ سڀني نوڪرياڻين کي خبر پئجي چڪي آهي، ظاهر آهي ته ڳالهه لکي ڊاڪٽر صاحب، انهن سڀني ڳالهين کي ذهن ۾ رکي اوهان پنهنجي راءِ کان...“ هو چپ ٿي ويو.

”رئيس.“ ڊاڪٽر هن جي خاموشي کي ڏسندي چيو. ”هن سلسلي ۾ مان اوهان جي هر ممڪن مدد ڪندس اوهان بي ڌڙڪ چئي ڏيو. جو ڪجهه اوهان هن جي باري ۾ سوچيو ٿا.“

”ڊاڪٽر صاحب... دراصل مون کي چوندي به شرم پيو ٿئي. پر ڇا ڪجي حالتون ئي اهڙيون آهن. ۽... چوڪري جو پيءُ هوندي... پر... دراصل منهنجو...“ هو چپ ٿي ويو.

”نه نه اوهان بي حجاب چئي ڏيو.“ ڊاڪٽر تجسس ڀريل سوالِي نگاهن سان ڏانهن ڏسڻ لڳو.

”ڊاڪٽر صاحب، منهنجي خيال ۾ اوهان شهزادي سان شادي ڪريو.“ هن اوچتو تڪڙو چئي ڏنو.

”مان؟“ ڊاڪٽر حيرت مان ذري گهٽ رڙڪي، ”يعني مان؟“ پوءِ سنڀاليندي چيائين، ”رئيس، مان اڳي ئي شادي شده آهيان، ۽ تن ٻارن جو پيءُ. مان پنهنجي زال سان محبت ڪريان ٿو. اهو ڪيئن ٿو ممڪن ٿي سگهي! اوهان ڪٿي پئي - منهنجو مطلب آهي ته...“

”ڊاڪٽر صاحب پئي هنڌ... اوهان پاڻ سمجهي سگهو ٿا ته... ڪير به...“

”نه نه - هن ۾ به مان اوهان جي...“

”پر اوهان انڪار ڇو ٿا ڪريو؟ اهو ضروري ناهي ته ٻي شادي ڪرڻ سان ڪو پهرين زال جي محبت ۾ گهٽتائي اچي، ۽ جڏهن ته شريعت محمد موجب هڪ کان وڌيڪ شاديون ڪري سگهو ٿا.“

”پر - پر مان پنهنجي زال سان پيار ڪريان ٿو ۽ هن سان گڏ زندگي مان مطمئن آهيان... ۽ رئيس.“ هن لفظن تي زور ڏيندي چيو. ”مان هڪ ئي وقت هڪ کان وڌيڪ زالون رکڻ جي اصول کي ننڍيان ٿو. اهو عورت سان نسورو ظلم آهي عورت جي سخت توهين. انسان جو مذاق.“ هن پاسو

بدلايو. ”ان کان سواءِ رئيس، مان اهڙن اصولن، احڪامن يا قدرن کي ننديندو آهيان، جنهن مان انسان کي غلام رکڻ يا هن جي ڪنهن طرح سان توهين ڪرڻ جي اجازت هجي. پوءِ اهي اصول شريعت جي نالي ۾ هجن. اخلاقي قدرن جي نالي ۾ هجن يا سماجي ضرورتن جي نالي ۾ هجن...“

”پر شهزادي جي پيٽ ۾ اوهان جو پڇو آهي. اوهان جو تخم.“ رئيس غصي گاڏڙ هلڪي جارحانه انداز ۾ چيو.

ڊاڪٽر خاموش. منهن ڳاڙهو ٿيل.

منهن جو تخم؟ تخم؟... بليڪ ميل ڪرڻ ٿو چاهي. ذليل، ڪريل ذهنييت. ڊاڪٽر ٽڪڙا ٽڪڙا خيال آيا هن پاڻ کي نروس ٿيندو محسوس ڪيو.

”رئيس.“ ڊاڪٽر پاڻ تي ضابطو مڙهيندي چيو. ”منهنجي آڏو ٻار ڪيرائڻ ڪو مسئلو ناهي پر جيڪڏهن... جيڪڏهن اوهان ٻار ڪيرائڻ نٿا چاهيو: يا اوهان جي ذهن ۾ اهو ويٺل آهي ته، اهو حرامي ٻار آهي – اوهان ان جو خيال نه ڪندا... بهرحال مان ساڻس شادي نٿو ڪري سگهان. اهو ناممڪن آهي، ناممڪن.“

”ڊاڪٽر.“ رئيس ڏانهن سنهاريو ۽ هلڪو مرڪيو.

ڊاڪٽر کي انهي ڦڪي مرڪ ۽ نهار ۾ ننڍي مڪاري نظر آئي.

”ڊاڪٽر، اوهان پنهنجي هن فعل کي ڪٿي ڪهڙي به انداز ۾ پيش ڪريو. پاڻ کي حق تي ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪريو پر اسان جا سماجي قدر... ۽ پڻ قانون... اوهان کي...“

رئيس قانون جي لفظ تي زور ڏنو. ۽ اڳتي صاف گوئي سان پنهنجو مقصد ٻڌائڻ جي جرئت (شايد) ساري نه سگهيو. ان ڪري هڪندي ته لفظ ڳولڻ لڳو. جيئن ڊاڪٽر مشتعل نه ٿي. پر هوائين ڪرڻ ۾ ناڪام ويو ۽ چپ ٿي ويو.

ڊاڪٽر پنهنجي لڳايل اندازي مطابق ان کي صاف ڪيو: ”اوهان جو مطلب آهي ڪورٽ؟“

”جي؟ نه نه – منهنجو مطلب ته ناهي... پر...“

”اوهان ڪورٽ ۾ وڃي سگهو ٿا.“ ڊاڪٽر گهرائي مان ۽ فيصلو ڪن انداز ۾ چوندي اٿيو ۽ ٻاهر وڃڻ لڳو.

رئيس سڏيس، هن ان تي ڪوبه ڌيان ڪونه ڏنو.

ڊاڪٽر، ٻاهر بيٺل پنهنجي گاڏي ۾ ويهي زور سان دربند ڪري، ڪار اسٽارٽ ڪئي.

ڪار ۾ پهرين ته کيس هلڪي پڇتاءِ ۽ پنهنجي انتهائي بي حسيءَ گڏ، مبهم طور پنهنجو پاڻ پنهنجن نظرن ۾ ڪريل هجڻ، بي عزتو ٿيل ۽ ڏوهي هجڻ جو احساس ٿيو. پر پوءِ ذهن کي جهٽڪو ڏئي، شعوري طور ان احساس کي ڊٻائڻ ۾ ڪامياب ويو. جو کيس انهي لاءِ ڪافي وزني دليل هئا. پڻ ان سان گڏ، نامطمئن هجڻ جو هلڪو هلڪو احساس کيس اندر ئي اندر ڪرت ڪرت ڪرڻ لڳو.

”ذليل، ڪميٽو.“ ڏند ڪرتيندي پڻڪيائين.

”ڪورٽ، هن، آءٌ ول ڳو ڊيئر (I will go there) دراصل مون کي اڳ ۾ ئي هن سان ذڪر ڪرڻ کپندو هو. جڏهن عمري کان واپس آيو هو. احمق آهيان، بزدل.“ پڇتاءُ.
اڪيون شهزادي جون، چڪ، پاڪر، بي خوديءَ وچان، چمي، چميون، تڙپ، خود سپردگي مون چمي چوڏني؟

”ڪنٽراسيپٽو“ (Contraceptive)

هون، جلدي بازي....

چمرو شهزادي جو چڪ، تڙپ

لاشعوري طور؟ - پوءِ مون ”رليٽو مارٽلٽي“ (Relative morality) جو جواز ڳوليو. شعوري سطح تي... پنهنجن اندرين غير واضح خواهش کي ”جستفاءُ“ (Justify) ڪرڻ لاءِ..... نونو, (No) (No قطعي نه، ”اٽسپولٽي ناٽ“ (Absolutely Not) مان پاڻ کي دوکونٿوڏئي سگهان. ڪڏهن به نه. مان پاڻ کي دوکونٿوڏئي سگهان. مون سندس زندگيءَ ۽ ضرورت کي ئي آڏور کڻي، جيڪڏهن منهنجي آڏو محض خواهش جي تسڪين هجي ها ته مان ٻين ڪيترن هنڌن...
اوھ ڊيم اٽ. (Oh, damm it)
۽ ڊاڪٽر خالي ذهن سان گاڏيءَ جي اسپيڊ تيز ڪري ڇڏي، گهر ڏانهن ويڃڻ لاءِ.

- ڌرتي 1974ع

هڪ ڪهاڻي - سواءِ سري جي

پاڻ اڃان نه آيو!

اڄ مڙئي طبيعت ۾ فرق پئي پانين. هلڪائي پئي لڳيم، ڪنگهه به جهڪي آهي، پاسو ورايان، الا! منهنجا رب! ڪٿ تي هڪ ئي هنڌ، جسم ئي سڪي ويو آهي، ڇا ته ٿي وئي آهيان، هڏن جو پيڇرو. نه مٿن ۾ نه جيئرن ۾. هفتي کن کان ته شڪل به ڪونه ڏني اٿم. آئينو ڏسان. ٺهيو باهه ڏينس. اڃا يو وري، بس اهيئن مهيني کان مٿي - هن حال ۾ وري ڪهڙو آئينو ڏسان. سمجهان ٿي ته شڪل ڪهڙي مور ٿي وئي هوندم. بس وڌ ۾ وڌ مهينو. باقي رهيو ئي ڇا اٿم جو جيئڻ جي آس ڪريان: هڏن جو پيڇرو پساهن ۾، اجهوڪي اڏاڻو.

پلا هن ڏک ڪرڻ مان، ڳوڙها تماڻن مان ڪي ورنڊو؟ هٿائين وڌيڪ هروڀرو جان جلندي. پلا جان جلائڻ مان ڪي وري ته ڪٿي جلائجي، نه ته هروڀرو... پاڻ ته وسان ڪين گهٽايائين. وس کان وڌيڪ پاڻ پتوڙيو اٿائين. شل سدا جڙيو هجي نه ته همڙا مڙس ڪٿي! هن حال ۾ به نپائي پيو. جس هجيس. اڄ جا مڙس آهن جو....

پر اڃا ڪونه آيو؟ هن مهل تائين ته آفيس مان اچي ويندو آهي، اچڻ سان پهرين هتي ئي منهنجي ڪوئي ۾ ايندو، گوريون ڪارائيندو، آٿت ڏيندو پوءِ لڳندو پئي ڏنڌي سان. پانين ٿي ته ساڍن چئن کان به مٿي ٿيم ٿي ويو هوندو. متان ايندو هجي! ايندو ئي هوندو، اوڀر سوڀر ته اوس پئي ٿيندي آهي. ... ائي گوريون.

گوريون ڪاڻ جي مهل ٿي آهي، ڪڏهوڪو: مان هن ويچارن ۾ - پاڻ اچي هٿن سان ڏيندو آهي. کيس خيال ته هوندو. پر ڪو ڪم ٿي پيو هوندس. ٺهيو مان ئي ٿي - هن سڪيءَ کي ڇا ٿيو! هيءَ ته هن مهل تائين اچي نڪرندي آهي. اڃان به اڳڀرو ڪو ڪم ٿي پيو هوندس. نپتيءَ کي هجي شاباس، نه ته اڄ ڪير ٿو ڪري ڪنهنجي؟ منهنجي ڪريءَ جو ڪير، سندس ماني تنهن کان سواءِ. ٿيم تي اچي دوا پياريم، پر گهور ۾ ته نه ڏني اٿين تن تي نه ٿڌي - پيا مت آهن جو هونئن ته ٺهيو. آئيءَ ويل به آڱوڻو ڪڍيو ڏين، ويڙهو ساڳيو رت ساڳيو ڪا اوڀرائپ آهي! بس زماني جا رنگ آهن، پنهنجا به پراوا ته ويجهو اوڀرا! مائي سڪين ڪي به جس هجي نه ته ڪير ٿو پنهنجي پيت ڇايون ائين ڇڏي؟ منهنجو ته ساڻس ڪو ارواح اٽڪيل آهي. ننڍپڻ کان ئي وٺي گڏ ڪيڏيون آهيون. اڃان ڪڪي هئي ته هنج تي ڪٿي گهمائيندي هئي سانس. اي ڏنئي! وري هي ميون گوريون دل تان لهي ويو، ڪٿي ڳهي ڇڏيان، ڇڏيو ته هنن به اندر ساڙي آ، اصل جهڙي باهه پئي ٻريم. دل ته گهڻو ئي ٿي چوبم ته ٿڪ هڻي ڦٽو ڪري ڇڏيان. هاڻي باقي رهيو ئي ڇا آهي، جو - بس سندس اڃا يوزور - ڪن ڏينهن جي ته - ها، باقي رهيو ئي ڇا اٿم؟

... (ڏک پري پيڙا)

هن مهل تائين ته اچڻ گهربو هوس. ڏٺي شل خير ڪري (ڳڻتي، الڪي ۽ اوسيئڙي جو احساس. احساس جو گهرو ٿيندو ويڃي)

(اوچتو) متان!... (مرڪ) هي به جو گم آهي. مان به چوان ته - پاڻ هاڻي ڪڏهن ڪڏهن دير ڪيو ڇڏي، هي به ساڳي مهل نه ته هن مهل تائين پئي هتي هوندا آهن. هون! (مرڪ جو ڦهلاءُ) هاڻ سمجهيم.

مونکي به ڪٽ ورتي سال اچي پريو آهي، پانيان ٿي ته پروڪي سياري کان - ها، سال کن پوءِ ڪيئن ٿورهي سگهي! ههڙو مڙس. مان ته سندس اندر جي ذري ذري مان گهميل آهيان. مٽي! ڀلا انهيءَ ۾ سندس ڪهڙو ڏوهه مان هر حال ۾ سڄو سال ڪريل، ڪنهن نه ڪم جي. پوءِ هي به نيٺ ته مرد... تنهن ڏينهن پنگياڻي سان پئي سُس پُس ڪيائين. الائي ڪهڙا پئي سرپاٽ ڪڍيائون. مان ته وهنجڻ واري جاءِ ۾ هيس، سمجهي نه سگهيس. ڀلا هن مٽي بيماري... ۾ سمجهان ٿي ته - نيٺ عورت آهيان، ڪٽ ورتل آهيان ته ڇا ٿيو؟ دماغ ته سالم آهي، ڀلا ان ۾ سندس ڪهڙي اربع خطا! پاڻ ته روڳي ڪونهي. جي چڱي پلي هجان ها دل ۾ ڪيان ها ڇا؟ اهي ٻيون رنن آهن جو مڙسن کي ٿيون - نه ته اهو مرد جو شان آ. ڀلا مرد ڪيئن سڏجن! مٽي پنگياڻي لڳي ته ڏٺي مٽي پئي. مان به چوان ته پاڻ اڳئين پوڙهي پنگياڻي کي ڪڍي هن ڏٺي مٽي کي رکيو اٿائين. جي هيءَ رن چڱي آهي ته پاڻ به ڪو گهٽ آ ڇا؟ شهزادو آ، شهزادو.

ها پوءِ پنهجي جي سُس پُس بند ٿي ويئي هئي، ها ها - سمجهان ٿي ته ائين... ڪيس ڪهڙي سڌ ٿي ته مان وهنجڻ واري جاءِ ۾ آهيان، ۽ پئي ٻڌم. ٻڌم ڇا چڻڪ ڏنم ٻيو - ڇپ ماريو ويئي هيس ته مٿان شڪجن.

... ۽ ان ڏينهن شوڪوءَ ماءُ به حق ٿي پئي - اهيئن هي رنن ڏيکر آهن، نه سهو ڏيک ڏنائين: ”مٽي، مڙسن ته -“ مان سمجهي ويس ته ڇا ٿي چوي، ڇهڙي رن، ڦهڪائي ڏنو مانس ”اٿي ڇو نه، ڪهڙي اربع خطا ڪيائين؟ اهو ته مڙس جو شان آ، نه ته مردانگي ڪيئن سڏائجي.“

رن وئي ته پڇري هوندي، وري نه ڪچيائين - ۽ ان ڏينهن هن ڏاڻڻ - نالو به مٽيءَ جو آهي - نجی ماءُ تي سندس لاءِ چيو - اهڙين، هي رنن ساڙ سڙيون آهن. وڏيون پارسا ٿيون گهمن. هون! مونکي ڇڻ ڪل ٿي ڪانهي. سندن پتي پتي جي جاڻ اٿم ته ويڙهي ۾ ڪير ڪنهن سان ۽ سندن مرد به - رڳو ٻاهريون ڍڪ اٿن. مڙني جي شرافت کي ڄاڻان ٿي. ساليون ته نهيو ڇڏيون پاڇايون به ڪونه اٿن. مڙني جو ڳجهه ڏٺو پيو آهي. باقي جي هن ڪجهه ڪيو ته رنن کي پيت ۾ ولوڙاچي پيو. هُئا اصل پنهنجو چُر ڪو هوندن.

اٿي سڪي شودي، مان به چوان ته مٽي، منهنجي پر گهور ۾ مريو ٿي وڃين. جيڏي ڪيڏي مهل پڳي بينين آهي، اصل ساهه پئي گهورين، پر اي مٽي، مان سڀ سمجهان ٿي، سڀ کي ڪيتري وقت کان ويٺي جاچيان. هڪڙي پيري چيو هئائين ته: ”ساهڙيون ته همڙيون هجن.“ اهو ٻڌي تون شرمائجي ويئي هئين ۽ هن کليو هو. مان اهو سمجهان ٿي، ۽ ها - هڪ پيري ته اوهان پنهجي کي اکين ئي اکين ۾ ڪجهه چوندو - اٿي! ڪو هڪ پيرو، مان ته چوان ٿي، جڏهن کان ڪٽ بلي ٿي آهيان،

تو کات هڻڻ - نپتي واھ جي تو ساھڙڻپ نپائي آھي. ھان ڙي - پر گھور منھنجي، رڳو نالي ۾، مطلب پنھنجو مان بہ چوان تہ -

پر آئي نندوري، مان ڪا ارھي ٿوروئي آھيان؟ نہ نہ، منڙي نہ، ايئن ناھي. جڏھن ڪت ورتم تہ نہ ڄاڻ چو لڳندو ھيم تہ تون ۽ پاڻ - اھو ائين لڳندو ھيم يا ڪا ھينئينءَ جي سڌ ھئي تہ تون ھن گھر جي - ۽ توکي ۽ ھن کي ڳالھائيندي، ڪل پوڳ ڪندي ڏسندي ھيس تہ پاڻءَ دل پئي ڪڏندي ھئي، ھا، قسم سان من پيو بھڪندو ھو ۽ اندر ۾ ڪا آس ڪڙ موڙيندي ھئي تہ: تون ۽ پاڻ - آئي! مون سان قسمت ڪئي!

(ڏک پري پيڙا)

جڏھن ڪت ورتيم، دل چيو تہ بس ھاڻي چيم آھي. ھاڻ ڏٺي: ڇا وڃي بچيو آھي. بس ڪي ڏينھن: اچي پڄاڻان. پلا ان جو ڪيتو پاڻ چو لوڙي، نيٺ اڳي پوءِ ڪا تہ اچڻي آھي، چوري، ساڻس اھڙو جڙندين جھڙي منڊيءَ تي ٽڪ.

(اڪين ۾ تري آيل پاڻي)

راڻي ڪري راج ڪرائيندڙ، جي چڱا پير پرنيسن تہ دل تي راج ڪنديئنس. سندس مٿ پنھنجن ۾ آھي ڪوسھي؟ ڇا مردانو حسن. ڇا ڏيان، ڇا قربائتو. نج سون ٿئي ڙي. شل جڙيو ھجي.

اڻي مان ڪو سڙان ٿوروئي ٿي. من، مون سان تہ قسمت ڪئي. ھن ڄمار ۾، ان تي ڪنھن جو وس - ڪو وسيلو. ھاڻ تہ اھا وڃي آس رھي آھي اٿم. کيس اڪين آباد ڏسي وڃان. مون کيس ڏٺو بہ ڇا آھي؟ ڏک ڏولاوا - پيو ڇا؟ وس پڄيم تہ ھٿن سان لائون لھرائي وڃي قبر پيڙي ٿيان. اندر تہ ٺريل ھوندم. پلا دم تي ڪھڙو ويساھ ھن حال ۾؟ باقي بچيو ئي ڇا اٿم. ھڏا ۽ چم. ھن روڳي ۾ قاتل ساھ جو پڪيئڙو اڇ اڏاڻو ڪي سپان.

اچي تہ چوندي سانس. پڇاڙي جو اھو قرب ڪري جيترو ٿي سگھي. منھنجي ھوندي ئي - کيس اڪين آباد ڏسي، سک سان تہ ساھ ڏيان...

پر اڃا ھيءُ؟

ڪا مھل ٿي اٿن!

پر ھيءُ شودي ڇڏيس بہ نہ. چمھتي پئي ھوندس، چچڙ ٿيو. آھي ڪناري. پاڻ بہ تہ - مان تہ سندس اندر جي ذري ذري پرزي مان گھميل آھيان. پيار ڪرڻ تہ ڪانئس ڪو سڪي. دل ئي نہ چوندي ھئي، ڪانئس پري ٿيندي، بس ائين ئي ساڻس پئي ھجان، چمھٽيل. رنن سڙنس تہ تڏھن ٿيون نہ، ھيءُ تہ اڃا چوڙي آ، پانيان ٿي تہ مون کان وڌ ۾ وڌ چار سال ننڍي ھوندي ۽ ھن عمر ۾... نپتي آھي بہ تہ... خير، چڱ پلائيءَ ۾ مان بہ ڪا گھٽ ڪانہ ھيس. بس ھي تہ نصيب جو ڪيل آھي، ھن ئي ڄمار ۾ ويل وھائي ڇڏيائين. ڪھڙي جواني ڏنم، ماڻيم؟ ڇا چوڙيم؟ تنھن کان تہ نہ ڄمان ھا، خير، ڏٺي جي آڏو ڪو وس ڪنھن جو.

ڪٿي هوندا: وڏي صفي ۾؟ ڪوئي ۾؟ هون، ڪوئي ۾ ئي هوندا. پڪ ٿي پڪ، مان به ته اتي ئي سانس هوندي هئس نه -

اڃا اهي گهڙيون، اهي ڳالهيون، اهي - پانءِ ته...

ڪوئيءَ ۾ ڪا ته ڳالهه آهي جو - پاڻ ته ان ڪوئي کان سواءِ - مٽيءَ ۾ ڪا ته اهڙي ڳالهه آهي! نه اٿس ڪا روشني، نه وري ٻاهرئين پاسي کان ڪا دري، در به صفي ۾، ٻارو هي تڏڪار لڳو پيو هوندو اٿس. منگهه مان سو هلڪي روشني ايندي اٿس، نه ته ٿيو خير باقي ڪجهه اونداهه ڪجهه روشني. ڪي ڏينهن اچي ٿيا آهن، مان ته اکين وري ڏٺي به ڪانهي. هيءُ ڪٿ به مان. ميون دوائون. باهه لڳين سيون. مار پوي مقدر ٺاهڻ واري ڪي، اهو نه ڏٺائين ته - هن ئي ڄمار ۾ -

(ڌيان)

هي سس پُٺس؟

ها اندارن پئي اچي ڪوئي مان.

”-“؟

هيءُ ته سندس آواز آهي.

”سڪينه ڇا ٿو سمجهين ٿي ته - او چري، پڪو انجام. تون ڀروسو ڪر نه....“

اڳتي الائي ڇا چيائينس؟

”-؟“

هيءُ ته سڪي جو آواز آهي. الائي ڇا ورائيائينس؟

”-؟“

هي ته سندس آواز آهي.

”-؟“

منهنجو نالو ورتائين. الائي منهنجي نالي ڇا ٿو چويس. اڃا يا سپان مرندي؟ ..... نه نه، ائين نه چيو هوندائينس! ويساهه ۾ ئي نٿو اچيم، مون غلط سمجهيو آهي، چٽو ٻڌڻ به نه ٿو اچيم، پر جي چيائين ته تڏهن به ڇا؟ ڪو ڪوڙو ٿورو ٿي آ. مون ۾ رهيو ئي ڇا آهي، جائي ته چوي ٿو: اڃا نه سپان مرندي. پر اي نپتيا، مان به ته اهوئي پئي چوان ته، پنهنجي هٿن سان ميندي لائي، وڃي قبر پيڙهي ٿيان. پڇاڙي جو هنن نندورن نيٺن سان توکي خوش ٿي ڏسي وڃان. مون ته توکي ڏٺو ئي چاهي: نياڳ، روڳ، ڏک ۽.....

اڙي! منهنجي اکين ۾ ڳوڙها! مٿا! ائين ته نه ٿيو.

نپتي، هي ڳوڙها ته... (ڳوڙها نيٺن ۾، مرڪ چپن تي)

چپ ته -

ڌيان:

هي آواز؟

چيڪ ٿيو - پانين ڪٿ جو؟

سڙپاٽ -

“؟”

ها، هينئر.... پاڻ مونکي ته سندس عادت جي - نيٺ ساڻس -

نپاڳي چپ ٿي.

ڏيان:

.....

.....

اٿي مٺيس! هيءُ مون کي ڇا ٿيو آ: اُپ ساهي، ڇاتيءَ ۾ ڌڙڪو لٺو لٺو ۾ ڄڻ ڪجهه ڊوڙي ويو. پگهر

۾ شل - ۽ هيءُ....

؟؟..... آواز ته نٿو اچي؟ اڃا نه نڪتا!

ڪٿي هيءُ منهنجو اڃايو وهر ته - ڏينهن ڏينهن لائي ڇا ٿيندو وڃيم؟

هو اوسيئڙي ۾ هوندي

پوڻا پنج پيا ٿين، ڇا ڪجي، نوڪري ناهي توڪري آهي، غلامي: ذهني غلامي ۽ جسماني غلامي.

رت ست نچوڙيو وڃي. جي ڪٿي ڪڇ ته: ٺڪ ايڪسپلنشن، سائين گهر گهاٽ وارا آهيون، پٺيان

ڪا بيماري هوندي، ڪو گهر جو ڪم ڪار هوندو. نيٺ رت ته انهن لاءِ ٿا ولوڙيون. ذري جو به

احساس نه. آفيس تائيم کان پوءِ جو ويهڻ - چيو ناهي، شوريل اڪيون وڃي هيٺيون جهلين، جهڙون

چليو ڏين. ڄڻ پورهيو نٿا ڪريون، خيرات ٿا گهرون. پنڊڙ کي به ماڻهو عزت سان ورائيندا آهي:

بابا معاف ڪر. پيٽ لاءِ ڪرڻو ٿو پوي زندهه رهڻو آهي. اسان جهڙن ماڻهن کي زندهه رهڻ لاءِ غلامي

ڪرڻي آهي. ڪيڏي ڏالت، مٿان ڍونگ ته قومي خدمت آهي. پاڻ وتن عياشيون ڪندا، رڳي ٿن

صحيح ڪرڻي، مصيبت اسان هيٺين لاءِ. ڇا ڪجي. مجبوري -

گوريون به ڪاڏيون هوندي لاءِ نه؟ انتظار - ظاهر آهي. سندس ذهني تينشن جو ڪارڻ بڻيو هوندو.

اهو سندس لاءِ ٺيڪ ناهي، کيس هر حالت ۾ مطمئن ۽ نارمل رهڻ گهرجي. سندس لاءِ اهو ضروري

آهي. مون ته ڪيترا ڀيرا سمجهايو اٿمانس، پر اهو ڪنهن حد تائين فطري آهي، ڊگهي بيماري ۾

ائين ٿيندو آهي. سو به ڪنهن مدي کان گهٽ ورتل ماڻهو نيچرل آهي، دوا ته هن پياري هونديس،

گوريون سي به هن زوري ڪاريون هوندس. ڪجهه وقت اوسيئڙو ضرور ڪيو هوندائين. اهو ڄڻ

هڪ نيم بنجي ويو آهي ته ان مهل جون گوريون ۽ صبح جو آفيس وڃڻ کان اڳ ۽ رات جي دوا

مان ڏيانس. منجهند جي دوا سڪينا پياري.

جيتوڻيڪ اهو ٺيڪ ناهي، اوڀر سوڀر ته آهي ئي سمي ۽ اسان جهڙا ملازم ماڻهو ٻين جي وس،

پنهنجي وس جو ته سوال ئي پيدا ڪونه ٿو ٿئي، محتاجي جا ٿئي، زندهه رهڻ لاءِ، پر سندس عورتاڻو

ضد: شام جو گوريون منهنجي هٿن سان وٺندي، اها چوڻي سچ آهي ته بيمار جو ضد ٻار جو ضد

سمان ٿئي. پر اهو ڪو ايڏو اهم مسئلو ڪونهي جنهن تي مان پنهنجو مٿو پيو ڪپايان: اصل ڳالهه

آهي ته مون کي هر حال ۾ سندس خوشي جو خيال رکڻ گهرجي. اڃايو پيو ڳڻتي ڪريان. سڪينه

اهڙي آهي جو زوري ڏنيون هوندا ائينس. هو مون کان به وڌيڪ ٿي سندس خيال رکي ها، جيڪڏهن هي ويچاري هٿ نه وندائي ها ته —

ڪهڙي ته سڀا جهي ۽ لڄاري آهي. ويچاري ساهڙپ توڙي مائٽي جو حق صحيح معنيٰ ۾ ادا ڪيو آهي. سواءِ ڪنهن غرض جي. شابس هجيس، نه ته هيڏو سارو ويڙهو آهي، ڪي ڌاريان ڪونه آهن، ڪنهن جي به ڪن تي جونءِ ڪانه ٿي چري! سندس هوندي هن جي بيماريءَ جي تڪليف جو ته ڄڻ مون کي احساس ٿي نه رهيو آهي، ههڙيون نينگريون ڪٿي؟ باقي جنهن گهر ۾ ويندي — اڙي ها، سڄي تنهن ڏينهن ماڻس ٻڌايو ته ايندڙ مهيني مگڻو ڪرائي ڇڏينداسين، ۽ پوءِ مهيني اندر شادي.

”بس ابا، مڙو ٿيو بار لاهڻو نياڻي آ — نيٺ ڪيترو وهاريو، هڪ ڏينهن ته شينهن ڪلهي چڙهي آهي. پنهنجا پاڻ ۾ آهيون انو...“

منهنجي خيال ۾ انو سندس لاءِ نيڪ ورتيندو. سٺو سڌريل آهي. روزگار سان. شڪل شبيهه ۾ به ويل ڪونه آهي، پر شڪل کي ڇا ڪبو؟ وڏي ڳالهه ته سڌريل آهي.

ڇم، سندس لاءِ گوريون وڻيون هيون. ويچارن ٿي ويچارن ۾ — مونان استور واري جو قرض به چڱو چڙهي ويو آهي. سمجهان ٿو ته ٽي چار سؤ ٿي ويا هوندس. ڪٿي پنجن سون کي ڌڪ نه لڳو هجي! گذريل ٻن مهينن کان پائي به ڪانه ڏني اٿمانس. دوائون به ڏينهن ڏينهن وڃن چڙهنديون. نه آهي حد نه حساب، قرض ٻه هزار کن ٿي ويو هوندو. آفيس مان ايڊوانس، دڪاندار جا، ڇا ٿيندو...؟ لهي ويندو حياتي آهي ته پيو لاهبو. رڳو سندس جان بچي، پيسن جو ڪهڙو ملهه! اصل ڳالهه زندگيءَ جي آهي، اهي لاڙها چاڙها مڙسن تي ايندا ٿي آهن.

ڪيڏو نه شريف آهي، هيترا دوائن جا پيسا ٿي ويا اٿس، پر محسوس ٿي ٿيڻ نه ڏنوا تائين، فائدو؟ مان سمجهان ٿو ته پر ڊاڪٽر ته چوي ٿو. نيڪ ٿيندي پئي وڃي. مون کي ته ڪو خاص فرق نظر نٿو اچي. باقي بچيو ڇا اٿس، هڏا ۽ ڄم. ممڪن آهي ته ڊاڪٽر رسمي طور آڻت ڏيندو هجي، سندس پيشو ئي اهڙو آهي. مريض کي، سندن مائتن کي پراميد رکڻ ضروري ٿيو پوي. هڪ قسم جو نفسياتي اثر، هونئن به اُميد وڌي شيءِ آهي. اُميد جي آسري تي سڄي دنيا پئي هلي، مون کي پراميد هئڻ گهرجي، ڪڏهن به ائين — خدا نه ڪري، سوچڻ نه گهرجي. ڏٺي چاهي ته ڇا نٿو ٿي سگهي. اڄ جي سائنسي دؤر ۾ ڪجهه به ناممڪن نه آهي، رڳو پيسو هجي، هوءِ ته اڃايو... .

”بس مهيني کان وڌيڪ جيئري رهي نه سگهنديس، تو منهنجي لاءِ.“

نه نه — چري ائين نه چئو.

هون: هڏا ۽ ڄم، مشڪل چڙهي!

نه — روڳي انسان اهڙيون نااميدي جون ڳالهيون سوچيندو آهي، فطري بيماري جي حالت ۾ زندگي سان دلچسپي رهي ڪانه ٿي، پر مون کي ائين نه سوچڻ گهرجي، مان ته تندرست آهيان، پر سندس ناچاڪائيءَ مون کي ڪنهن به حد تائين — نه، گهرجي ته کيس آڻت ڏيندو رهان. زال جي حيثيت سان سٺو نياپو اٿس، مون تي ٻلهار ويندي هئي. اهو احساس ٿيڻ نه ڏنائين ته ڪو منهنجو الڳ وجود

آهي. هر خواهش پوري ڪيائين. هر طرح جو خيال، نه ته اڄ زالون آهن جو مڙس کي ٿيون دودا ڏيکارين. مجال آڪومرد - پر هن ته مون سان -

بيماري: اها ته قدرت جي وس جي ڳالهه آهي، اڙي ها، سندس لاءِ فروت به وٺو آهي، متان ڪلهه وانگر وسري ويڃي. هيءَ ويسر ته - سندس ئي بيماري ڪري؟ الڪو ته رهي ئي ٿو سڄو گهر ڊنوان ڊول ٿي ويو آهي گهر ڇا، سڄي زندگي ڊنوان ڊول ٿي وئي آهي. ڪهڙا نه خوش هوندا هئاسين. پنهنجي حال ۾ مست، گهر جي ننڍڙي دنيا. جائي به تندرستيءَ جهڙي نعمت دنيا ۾ ٻي ڪانه آهي. هاڻي گهر ڪهڙو نه ويران ويران ٿو لڳي. ڇڻ ته ڪوراڪاس گهمي ويو هجي. ها، عورت جو وجود ڪنهن گهر لاءِ ڪيڏو نه لازمي آهي، گهر ۾ عورت آهي ته زندگي آهي. نه - شايد، عورتون وري ائين سوچينديون هونديون: گهر ۾ مرد جو وجود لازمي آهي، گهر لاءِ دراصل پنهنجي جو وجود لازمي آهي.

ها، ڏاڍو مزيدار ٿو ٿو ڪو هو: زال ۽ مڙس پاڻ ۾ نه نهندا هئا. زال ٿلهي ته مڙس سيپڪڙو پاڙيسري سندس جهيڙي کان تنگ ٿي پيو سو هڪ ڏينهن وٽن اچي سمجهائڻ لڳو. ”زال ۽ مڙس هڪ ئي گاڏي جا ٻه ڦيٽا آهن، جيڪڏهن هڪ ڦيٽو خراب ٿي پيو ته، زندگي جي گاڏي هلي نه سگهندي.“ ان تي ٿلهي زال جي سنهڙي مرد، پهرين زال ڏانهن پوءِ پاڻ ڏانهن اشارو ڪندي ورائيس ته، ”ميان، جيڪڏهن هڪ ئي زندگي جو هڪ ڦيٽو ٽريڪٽر جو پيو ڦيٽو رکشا جو هجي، ته پوءِ ٻڌائي ته اها زندگيءَ جي گاڏي ڪٿان هلندي؟“

ويچارو سمجهائيندڙ پاڙيسري پيلڙو منهن ڪري واپس هليو ويو. دراصل جتي پنهنجي جو وجود لازمي آهي، اتي پنهنجي لاءِ ذهني هڪجهڙائي به لازمي آهي، نه ته گهر ٻُسو ۽ جهيڙي جو آڪارو زندگي نامڪمل ته ٺهيو پر مرڳوئي زهر.....

جي هيءَ مري وئي ته.....

(ڳڻتي جو گهرو احساس، هن بيانڪ سوال مان، ته پوءِ ڇا ٿيندو.)

نه نه، ڏٺي خير ڪندو. مونکي چڱائي جي اميد رکڻ گهرجي.

(پاڻ کي ڏي ڏيٻ باوجود به، ذهن اندر زوريءَ جهڙي ايندڙ خطري جو احساس)

هو: ”اڄ دير ٿي وئي.“ مرڪي، معافي انداز ۾ ”دراصل...“

هوءَ: ”مڙس جي خير آهي.“ ٻهڪندڙ چهر ۾ مرڪ چپن تي.

هو: دوا پيئتي؟

هوءَ: ”ها.“

هو: ”گوريون به؟“ هلڪي مرڪ.

هوءَ: ”ها- اڄ مڙس جي فرق پئي پانين.“

هو: ”ها ها، تون هاڻي جلد نوبنتي ٿي ويندين. ڊاڪٽر چيو ٿي ته تون هاڻ تيزي سان تندرست ٿي رهي آهين.“

هوءَ: ”اي مٿا ڊاڪٽر ته ائين ئي چوندا آهن نه ته ڪمائي ڪٿان ٿين.“

هو: ”نه نه – پنهنجو ڊاڪٽر مجيد ڏاڍو ايماندار ۽ شريف انسان آهي. ڏس نه، توکي ڄامشوري جي وڏي اسپتال ۾ داخل ڪرائڻ لاءِ هن ويڄاري ڪيڏي نه ذاتي ڪوشش ورتي، پر هتي ته آهي انڌير نگري وڌن ماڻهن جي سفارش ۽ پيسو...“

هوءَ: باهه ڏيسن مٽي کي، ان مارئي جي شڪل ڏئي به نٿي وڻي، سيون هڻي هڻي ڀرڻ ڪري ڇڏيو اٿائين.“

هو: ”نه نه – چري، انهيءَ ۾ پنهنجي چڱائي آهي، نيٺ تندرستي لاءِ اهو ته سهڻو پوندو.“

هوءَ: ”نهيو ڇڏ ان مٽي جي پڇار.“ مرڪ سان.

هو: سڪينا ڪانه ٿي ڏسجي، هلي وئي؟

هوءَ: معنيٰ پيريل نظرن سان، هڪا مرڪيل چپ ڦهلائيندي، ڏانهن غور سان ڏسي ٿي.

هو: ”تون اڄ سچ پچ خوش ٿي نظر اچين.“ خوش ٿيندي.

هوءَ: ”چون ٿينديس.“ ماڻي جي هلڪي ادا ڪند ۽ جسم جي لوڏ، معنيٰ پيريل نظرن ۽ پڪوڙيل

پر ڦهلايل چپن سان، ماڻي ۽ مرڪ جي انداز مان خوشي ٽمندڙ

هو: ”اڄ جائي پائي بهڪين پئي“

هوءَ هلڪو شرمائي ٿي.

هو خوشيءَ ۽ عجب ۽ پيار پيريل نظرن سان ڏانهن ڏسي ٿو.

پئي چپ ڪي ڪن رکي-

هو: ”ها – سڪينا وئي هلي؟“

هوءَ: ”سڪينا!؟“ معنيٰ پيريل سوال، ساڳي ادا سان هلڪو ماڻو.

هو: ”ها.“

هوءَ: ”پر سڪينا ته اڄ صبح کان وٺي آئي ڪانهي.“ ساڳيون معنيٰ پيريل نظرون.

هو: ”ڇا چيئ! آئي ئي ڪانهي!“ اجرچ.

هوءَ: ”نه“ ساڳيو معنيٰ پيريل انداز.

هو: ”ڪمال آ! ته تودوا ۽ گوريون پاڻ ئي کاڌيون؟“

هوءَ: ”ها، ڀلا انهي ۾ ڪهڙي ڳالهه آهي.“

هو: ”تعجب آهي.“

هوءَ: ”ڇا جو؟“

هو: ”هن جو ۽ مان به دير سان پهتس، توکي ڪيڏي نه تڪليف ٿي هوندي، ڀلا ڪش کاڌي اٿئي؟“

هوءَ: ”ها اها صبح جو ڏئي ويئي هئي. ڇو؟ ڇا ٿيو؟“ معنيٰ پيريل سوال ڪجهه ڪوٺڻ لاءِ

هو ڪي گهڙيو چپ.

هوءَ ٻڌڻ لاءِ ڏانهن اچرج ۽ سونجھ وڃان ڏسندي رهي ٿي. هو خاموشي توڙيندي: ”ته هيئن ئي

وڃي ونهوا ۾ ويٺي ڇا؟“ ڪلي مذاقي انداز ۾.

هوءَ: ”ونهوا“ ڌڙڪندڙ دل.

هو: ”ها...“ خوش ٿيندي، ”توڪي خبر ناهي؟“

هوءَ: ڪنڌ سان ناڪار ڪري ٿي.

هو: ”مونڪي به ڪلمه يا ٽيون ڏينهن سڪينا ماءُ ٻڌايو ته سندس مڱڻو ايندڙ مهيني انوسان ڪندا.“

هوءَ: ”انوسان!“

هو: ”ها، تاريخ به ٻڌي اٿن، شايد 29 چنڊ جي. مون سمجهيو توڪي خبر آهي جوڙي واه جي ٺهندي.“

هوءَ: ”انوسان!!“ مرڻينگهه آواز ۾ ورجائي ٿي. ۽ لڳيس ٿو چڻ ڪجهه ڪانس ڪجهه وڃائجي ويو.

اوچتوئي اوچتو ڪري پڄي پيو. امالڪ ڪنگهه جي دوري ۾ وچڙجي وڃي ٿي. هوائي پٺي تي هٿ

ڦيرائيس ٿو ۽ وري گهٻراهٽ مان گلاس ڪٽي پاڻي ڀرڻ لاءِ ٻاهر گهڙا منجيءَ ڏانهن تڪو وڌي ٿو.

گلاس ڀري واپس اچي ڏسي ٿو. هوءَ ڪنگهه ۾ وچڙيل، ساڻي ٿيل، سندس حوال خطا - تڪڙو تڪڙو

ڊاڪٽر ڏانهن وڃڻ جي خيال سان ٻاهر پڄي ٿو هن خيال کي خيال ۾ نه رکندي، ته تيستائين هو

جيئري به هوندي يا نه.

- سوجهرو 1975ع

پلاند

جتي هن کان ڪي گهڙيون اڳ گهوڙيتن طرفان ڪنواريتن ڏانهن ويڇڻ ڪري، جڳمڳ ڪندڙ روشنيءَ ۾ عورتن جي ڇڏيل سڳند هوندي به، سانت، ويراني ۽ هڪ قسم جي اڀاڻڪائي ڇانيل هئي اتي ايندڙ جڳ جي گوڙ شرنائن ۽ دهلن جي سريبلن ۽ عورتن جي رس پريل آوازن زندگيءَ جي پريور وير آڻي ڇڏي:

چڙهي گهوٽ، گهوڙي آيو

ڪٽي آيو

ڪٽي آيو

گهر ۾ گهڙڻ شرط پيئرن، سوٽن، ماساتن، ۽ ٻين جيڏين سرتين دهل سنڀاليو. ٿالھ ڪنيو. مٿو سريلي گهري، پريور ۽ سڄي جذبي ۾ وهنتل آواز جنهن ۾ خود انهن ڪنوارين نينگرين جي آس اميدن، خوابن ۽ ارمانن جو اولتڙو هو رات جي سيني کي چيڙڻ لڳو.

رڪ صندلي تي پير،

منهنجا مور لاڏا!

گهورون گهورئي پيڻ،

منهنجا مور لاڏا!

منهنجا مور لاڏا... .

ڪنوار پهريون پيرو پنهنجي ساهري گهر پير رکيو. باڇاه پير جا پلاند هيٺان، جيڪو گهوٽ – ماءُ پنهنجي رڻي مان ٺاهيو هو ٻئي گهوٽ گلڻ ۽ سندس ڪنوار- وڪ ۾ وڪ وجهندا، سيڄ ڏانهن وڌڻ لڳا. هلندي هلندي گلڻ کي هلڪو ٿاپو آيو جو موڙن ۾ سڄو منهن ڍڪيل هيس. ماڻس جي واتان نڪتبسملاهيون. ابو منهنجو! ضرب ته ڪانه آئي؟

”نه اما.“ گلڻ موڙن هيٺان، اندران ئي ورائيو.

پوءِ گهوٽ ماءُ ساڻن گڏوگڏ ۽ اڳيان اڳيان هلندڙ نينگرين ۽ رائفائن کي ڇهڙ ڏيندي چيو: ”ميون دڳ ته ڇڏيو ويهڻ ته ڏيو. پوءِ پيون ڏسجو.“ سندس آواز ۾ تيزي سان گڏ ڊپيل غرور جو اهو پاڇولو به هو جيڪو هر سوڀ حاصل ڪندڙ وجود مان بڪندو آهي. ۽ پوءِ، ڪنوار کي سيڄ تي وهاري رڙ ڪيائين، ”ويڇا!“ ۽ ان سان گڏ، دهل جي چوڌاري ويٺل نينگرين ڏانهن منهن ڪري چيائين: ”چوريون هٿ هلايو. ساه ڪونه اٿو ڇا!“ ۽ پاڻ به دهل ۽ گڏيل لاڙي جي آواز ۾ لئي تي پير ۽ ٻانهون هلائڻ لڳي:

منهنجا مور لاڏا

منهنجا مور لاڏا.....

جيتوڻيڪ هن کان اڳ لاڳيتو ڳاڻڻ ڪري سندس نڙي ويهي وئي هئي. آواز ڳرو ۽ گهڻو ٿي نڪتيس. پر ان آواز ۾ ۽ ٽڪاوت ۽ اوجاڳن هوندي به، پيرن ۽ ٻانهن جي چرپر ۾ جان هئي، اتساه هو ۽ پريور امنگ جو اظهار هو. وري ڳاڻڻ ۽ جهمر ڇڏي، دهل وارين کي ”هاها، هٿ هلايو آواز ڪڍو.“ جي هدايت ڪرڻ لڳي: ”تڪو هٿ هلايو، ٻيا به وڃڻا ڪڍي اچو منهنجي راڻيءَ کي گرمي ٿيندي هوندي.“

ان وچ ۾ گلڻ مردن ڏانهن وڃي چڪو هو. منهن ڏسڻ جي رسم شروع ٿي-

”اٺي گهوت ماءُ، مبارڪان هجن ٿي، چوڏهين جو چنڊ مليو اٿئي.“

”ادي منهنجي خير مبارڪ ڏئيءَ جا لک لائق.“

”گلڻ- ماءُ منهن ته سون ملي اٿيئي، وڏن ڀاڳن واري آهين.“

”ها امڙ، منهنجو گلڻ به ڪو گهٽ نه آهي.“

منهن جي ڏسڻ جو سلسلو هلندو رهيو پيئرون، ماسيون، سؤتون، ماساتون اوڙي پاڙي واريون.....

”ادي- گهوت ماءُ، منهن مبارڪ هجيئي.“

گلڻ ماءُ ٻڌو اڻ ٻڌو ڪري رڙ ڪئي: ”اٺي ڪا رهي ته ڪانه؟ پانيان ٿي، ڦاپان رهجي وئي آهي.“

ڪٿي آگهوت جي پڇي؟ ”آ- ٺي ڦاپان ڪٿي آهين تو منهن ڏٺو؟ بيزاريءَ جي لهجي ۾.

”اچان ٿي ادي، ڪڪي کي ڏوٿاري وٺان.“

”اٺي ٻڙي، سيگهه ڪر. اڃا مرد رهيل آهن، منهنجي راڻي ٽڪل آهي، ته جلد وڃي آرامي ٿين.“

نوجوانن ٽين جا ٽونڪر پريا آواز آيا:

”آرامي وري ڪٿان ٿيندا، اڃا ته سڄي رات جاڳڻو اٿن!“ ڪلن جا ڪوڪريا پئجي ويا، اڃا ڪل بند

ٿي ڪانه ٿي ته ٻيو آواز آيو:

”راڻيءَ جو ٿڪ نوپڪلائي ۾ پاڻهي لاهي ڇڏيندو ماسي، تون ڳڻتي نه ڪر.“

تمڪن جا ڦوهارا نڪري آيا.

”چوريون آهيون چٽيون آهيون. اٿو ڪا وات کي جهل.“ گلڻ- ماءُ به ڪلڻ لڳي. ڊپيل ڪل، جنهن ۾ اندر

ٿي اندر مان اڏمو ڪاٿي ڦو هاري وانگر اچل ڪاٿيندڙ خوشي هئي. گد گد ٿيندي چيائين: ”اها ڪهڙي

آ، آئي نوران! چوري، ترس، تنهنجا به ورم مان ٽڪ نڪرندا. هيئن ئي ٿي راڻي کي سنڀالين!“ هيڏي

هوڏي نهاري: ”آئي نوري ماءُ! ڪٿي آهين؟ ٻڌين ٿي ڏيڻين کي؟ چاڙهينس شينهن ڪلهي، نه ته

چوري هٿن مان ويندين!“

... تمڪڙو.

گلڻ ماءُ وري واکو: ”آئي ڦاپان، ٻڙي، رب کي ڏس، جي هڙ ۾ ڏوڪڙ نه اٿئي ته ڇڏينس ڪري. مئي

سيگهه ڪر. راڻو اوسيئڙي ۾ هوندم.“

موجود، گهوت جي سڀني ويجهن مائتن: ڪنوار جو منهن ڏٺو. هٿو مٿو ٿري. لاڏن، دهلن ۽ شرنائين جو آواز بند ٿي چڪو هو. مڪمل سانت هئي. مهمان مڙا ٿڪ ۽ نند سبب جن کي جتي جاءِ ملي هئي، سمهي پيا هئا. ڪونگهرن جا ٻرڙا پئي پيا. روشني به ٿڪل ٿڪل ۽ ساڻي ساڻي ٿي لڳي. ڪنوار وٽ گلڻ ماءُ سميت باقي ڪي چوڪريون ٻاڪريون وڃي بچيون هيون. گلڻ ماءُ ڪنوار جو گهونگهٽ نيڪ ڪندي، موجود چوڪرين کي چيو ته ”هاڻ لڙ لاهيو نڪرو هتان ته گهوت پنهنجي وٺي سنڀالي.“ نينگريون هڪ هڪ ٿي ٻاهر نڪتيون. گهوت سينگاريل سيج واري ڪوٺي جي در تائين آيو. ماڻس وڏي قرب، اتساه ۽ ڀرپور خوشي منجهان پاڪر ۾ آڻيندي ڪنوار جي لڳو لڳ وهاريو. ”هان، ماءُ گهور وڃي، سنڀال پنهنجي راڻي کي. مان ٻاهر نڪران ته اندران ڪڙو چاڙهي ڇڏ، پر ترس،“ کيس ڪجهه ياد آيو ”مان کير آڻي ڏيان.“ هوءَ ٽڪڙي ٽڪڙي ٻاهر نڪتي، سندس هلڻ جي چال ۾ جتي اٻهرائي هئي، اتي ٽمندڙ خوشي جو اظهار به هو. کير جو جڳ ۽ گلاس آڻي ڪوٺي ۾ رکيائين ۽ گلڻ کي ڪجهه ڪن ۾ سرٻاٽ ڪرڻ کان پوءِ سندس نرڙ تي چمي ڏنائين ۽ ڪڙي ٽڙي آواز ۾ چيائين، ”هاڻي در ڏئي ڇڏ.“

ٻاهر نڪري، در پيڪڙيندي، کيس اوچتو ئي اوچتو اٽلڪي ۽ مڪمل خوشي جو ڀرپور احساس ٿيو. ”ابا گلڻ، ڪڙو چاڙهي ڇڏ.“

اندران ڪڙي چاڙهڻ جو آواز ٻڌائين. ان آواز سندس دل تي گهرو ۽ وڏي اثر ڪيو ۽ اٿاه خوشي ۾ ڪڏڪا ڏيڻ لڳي. دل جي تيز ڌڙڪ پاڻ ڇڏي ريت محسوس ڪيائين. کيس لڳو ته پاڻ صدين کان ڪو سڀو ڏسي رهي هئي، ڪا آس سانڍيندي پئي آئي، سا اڄ تڪميل جي چوٽي تي پهتي هئي. ڪوئيءَ واري در کي ٻيهر ڏٺائين ۽ ذهن جي اک سان ان ۾ اندر ليٽو پاتائين. گلڻ جو جاننو جواني وارو مردانو وجود، سوپاري ۽ برتر حيثيت ذهن جي اک ۾ ٽڪ ٻڏي بيٺي. مساڳ لڳل چپن تي مرڪ قهلاجي ويس – گهري ۽ اٿاه مرڪ جنهن ۾ من اندر ٿيندڙ جشن جو ڀڙاڏو هو.

هن ٻاهر نهاريو جنهن پاسي مرد ستل هئا. لڳس، سڀ مرد ماڻهو سمهي پيا آهن – گلڻ پيءُ به. هيءُ اُتي ئي گهوت – ڪنوار واري ڪوٺيءَ جا چائنٺ کان ٿورو ڀرپور، گلم تي لپتي پئي، اندر من ئي من ۾ چوليون هٽندڙ خوشيءَ ۽ سانڍيل خواب جي تڪميل جي احساس، سندس نند کي ڪوهين ڏور پهچائي ڇڏيو. ماڻجن ڀرپور احساس جي لي واري وهڪ، ۽ کيس ياد آيو جڏهن کيس پهريون ڀيٽ ٿيو هو تڏهن ڏٺي در ڪيڏو ٻاڏايو هئائين ۽ باسون باسيون هئائين ته ”شل نينگر هجي.“

مڙسهنس ۽ سندس ڏير يارو شرط هنئي هئي. پوءِ گلڻ جو ڄم، سندس زندگيءَ جو ڀيو جنم ٿي آيو. گلڻ جي بت ۾ کيس، پنهنجي وجود جو اولڙو نظر ايندو هو.

اندران گلڻ جي ڪنگهار جو آواز آيو ۽ ڪٽ جو چيڪت. سندس ڏيان اوڏانهن ڇڪجي ويو. اڻ جاتل اندرين خواهش ۽ تجسس وچان در ۾ نظرون ڪڍجي ويس. وري سندس ذهن جي اک اندر ليٽو پاتو: گلڻ جي جانني جواني وارو مردانو وجود، سوپاري، مٿانهين ۽ برتر حيثيت. ڪنوار بيوس،

مضبوط هائيءَ واري گلڻ جي ور چڙهيل - گلڻ، جو سندس وجود جو هڪ حصو ٿي هو. کيس ائين ڏسندي هڪ قسم جي پريور خوشيءَ، لي ۽ لذت جو مڪمل ۽ اونهو احساس پئي ٿيو. ۽ اهو احساس سندس لڱ لڱ ۽ انگ انگ ۾ اوتجي ٿي ويو ۽ ان سان گڏ سندس گهليل مرڪ ۾ ڪا معنيٰ پر جي ٿي ويئي.

هو انهيءَ مڪمل ۽ پريور لي کي ماڻيندي، گهري ۽ اٿاھ احساس مان لنگهي رهي هئي ته اوچتو سندس ذهن ۾ سندس شاديءَ جي پهرين رات تري آئي: اڻ وٺندڙ، کيس ياد آيو جڏهن هن سندس اوگهڙ سان هٿ چراند ڪئي هئي ته کيس ڪيڏي ڏلت ۽ بي عزتيءَ ۽ بي وسيءَ جو احساس هيٺ روحاني اذيت پهتي هئي. سوچيو هئائين، هوند زمين ڦاٽي ۽ ان ۾ دٻجي وڃان. ۽ ان کان پوءِ جسماني ايڏا، سندس روح کي فنا ڪري ڇڏيو هو.

هن وقت، ذهن تي تري ايندڙ ياد ۾ اهو احساس ۽ شادي جي پهرين رات پهتل جسماني ۽ روحاني پيڙا واري حقيقت جو ڪٿو به ڪونه هو. رڳو لاشعوري وهڪ ۾ تري ايندڙ ياد جي حد تائين ٺلهي ياد سواءِ ڪنهن احساس جي. اهو سوچيندي: سندس چپن تي هلڪي مرڪ ڦهلجي ويئي ۽ ان سان گڏ ذهن جي پردي تي، اندر گلڻ سان گڏ پوريل ڪنوار جو جسم تري آيو - ائين، جيئن شاديءَ جي پهرين رات سندس هو - بيوس، ڦاٿل، روحاني ۽ جسماني اذيت ۾ ورتل. پر ڪنوار جي اذيت ۽ بي وسيءَ جو تصور کيس مزو ۽ تسڪين ڏيڻ لڳو - عجيب قسم جي تسڪين! گلڻ جو تصور جيڪو هوبهو کيس پنهنجي مڙس جي پهرين رات وانگر سگهارو، مضبوط ۽ جارح نظر آيو ان جي هر جارحيت ۾ کيس پنهنجي وجود جو پاڇو نظر آيو ۽ سندس ڊپل انا، غرور جي شڪل وٺي اسرڻ لڳي ۽ چوٽيءَ تي چڙهن لڳي.

سجاڳ ۽ چوٽي تي چڙهيل انا هيٺ، غرور، تڪبر ۽ سوپ جو احساس سندس سڄي وجود ۾ تيزي سان ڊوڙي ويو. ۽ ڏٺائين ڪنوار کي جيڪا گلڻ اڳيان بيوس هئي، ۽ ڏٺائين گلڻ کي، ۽ پوءِ گلڻ ۾ پنهنجو پاڻ کي .....

گهري اطمينان، تسڪين ۽ سوپ واري برتريءَ جو احساس سندس رڳن ۾ ڊوڙڻ لڳو. صبح جو جڏهن هو ڪم ڪار ڪاڻ هيڏانهن هوڏانهن هلي رهي هئي، ته سندس هلڻ جي لوڏ ۽ انداز مان ماڻيل سوپ جو چتو احساس بکي رهيو هو.

- نئين زندگي 1975ع

ڪاري

انجام پاڙڻ لاءِ وقت ۾ واجهه وڌل، وقت ڄميل، رڙهي نٿو ڳجهائڻ ساھ اتا لومڻ. اُماڙيون اندر ۾، پڇي راس ٿيندڙ آس. آسائتيون اڪيون، ڊانوان ڊول ڪندڙ مانڊاڻ، اڻ پورا جواب. گئل ورائيئون. منڊيل وقت رڙهي نٿو.

جهومر تارا، اُپ ۾ اڪيون. اندر ۾ مانڊاڻ. چوڦير اونده جون چوليون. لڏندڙ لمندڙ آسائتو من. بک ۾ پاه. پوءِ به اجهل وڪن کي هونش جا پيڙا وڌل. متان: ٻوڙيل آس جهوتي تي چڻي پوي.

اونده جون چوليون. ٻڌل لوڪ. پر پر تڏڪار جي ورڪا ۾ دفن ٿيل. آسائتيون اڪيون اُپ ۾ ڪُتل. اجهل وڪون پيڙا ڇڏائيندڙ. اٿل آيل: چوڦير نگاهه ساھ مٿ ۾. پوءِ به جوڪو پيرن هيٺان لتاڙيندڙ وقت تي لانگ ورايل. اٽڪيل ساھ اجهل وڪون. يار ڏانهن رئي جو پٽڪو. مرداني همت، وڪ وڪ ۾. اندر جي اُڏمي جي چير تي اجهل وڪون. پير، پير ۾.

اونده جواتاھ سمنڊ جهاڳيندڙ. من جي اک سان هر گس چلڪندڙ. ڪئين پيڙا لتاڙيل، تنهن ڪري ڄاتل سڃاتل. اجهل وڪون ديري ۾ آس مروٽيل. اٻاڻڪو من. جو ڪاري وارا ڪڪ، اڃا به يار نه آيو!

اوسيئڙي ۾ اڪيون پٺل. منڌل من. هتي، هن هنڌ ڪئين پيرا ماڻيل – وڃايل، وڃائي ماڻيل، ماڻي – وڃايل گهڙين جي سڳند ۾ ٿيون.

آڊڪو:

اڃان نه آيو!

هورا – ڪورا ساھ جي.

اوس ايندو.

آٿت من کي.

مڃاڻ.

ڪٽڪو. پر شڪ جو گس نه. اندو ويساھ انڌي من وانگر.

اجهوڪي پوياڙي جو پهر –

اونده جي پاتال ۾ اوسيئڙي پٺل نيٺ آسائتا، اُڻ – تن. هورا ڪورا.

ڪڙ – ڪڙ. سڪل پن لتڙ آيل. اٿاھ سرهائي هيٺ، اوسيئڙي جو عذاب گهٽيل.

انگل، ڪوڙو رسامو:

دير ڪيئي؟

اک لڳي وئي هئي.

منهنجي اک نه لڳي. سومهڻيءَ کان وٺي پئي واجهايم.
پرچاءُ، ايلاز، مٺيون ايلازن جون. ميٽرن منشن ساڻ.
تونڪر: شاباس ٿئي
وري نه ٿيندو
انجام
ڏاڙهي
رهاڻ. اڻ ڪت ڳالهيون.
پوريل آس چڻي پئي، متل، مانڊاڻ ۾ اٿل. وير چنڊ کي ڇهڻ لاءِ تڙپڻ لڳي. ڌرتيءَ کي پوانتي آئي.
چين جواتڪاءُ:
اچ ته پڄايون
اچ
ساهي ڪارناهي
اتڪيل، چيون، جهاڪا ڪائيندڙ ساه ڪچن جي پگهر جي بوءِ ۽ پيٽرن پيتل ساه ۾ بولائون.
بس!
ساهي وٺان
وٽ نه ڏيندي سانءِ
اڊمبر وچان ايام.
وري ساڳي ڪار. هر لوچ سپڻ جي بولائي. هر بولائي سپڻ جو ڌنگ. هر ڌنگ اڏيڻيندڙ ساه بولائي
جي لوڏ حياتيءَ جي جوت جلائيندڙ. تارن جي اک-پوٽ. جهرمر تارا. اوندھ جي ساگر ۾ چوليون.
چوليون ڊهندڙ- ٺهندڙ. اڻ ڪت سلسلو چولين جو. ڪپ کي رسڻ لاءِ آتيون. لانگ، لانگ تي. وقت
تي لانگ ورايل. وقت بينل. ڌرتي بينل. ديرو بينل. سڀ ڪجهه وڃايل. اوجھل. پاڻ به.
اڏڻيل ساه پولار ۾ ٿيڙ ڪائيندڙ. وير چنڊ کي ڇهي واپس ورنڌڙ. ۽ پوءِ ٺاڀر. چوڦير سانت. ساڻي ڌرتي.
ساڻو ديرو. هلڪي ٿڌڙي هير. ساڻن لڱن کي ڪٽڪائي ڪندڙ اڏڻيل ساهن کي سنواريندڙ.
ڪا مهل ائين-
موڪلايون
وري انجام
سپان هن ويل؟
نه-
پرهينءَ
روز روز نه ڪڙڪ نه پوي
هتي؟
پلي

نه - ڪينچي واري پل تي

پر

چنچلتا:

چءُ اک نه لڳي ويئي

دٻيل تهڪ ڀاڪر. ساڻيون مٺيون ننڊا ڪڙيون.

موڪلاڻي

وڪ وڪ ۾ دهڪو دل جو. جوڪو پيرن هيٺان لتاڙيل، پر وقت جي لانگ ورايل. اڍڪي ساڻ: ڪا

مهل نه ڪنهن جهڙي هوشائيتيون وڪون، تن ۾ پيڙا وڌل. سجاڳ من جا سانيتڪا چوڪس حواس.

وڪ وڪ ۾ نه وچڙي

سڀ سڪ.

پوءِ: ماڻيل گهڙين جي اولڙن تي اڏيل، سامائيل سڀنا.

بور جهليندڙ. جھوٽن لاءِ آسائتا چڻجڻ لاءِ.

وقت ۾ واجهه وڌل. وقت ڄميل. رڙهي نٿو. گجها ٿڌا ساه اُتاولومن، اُماڙيون اندر ۾. پڇي راس ٿيندڙ

آس. آسائيتيون اڪيون، ڊانوان ڊول ڪندڙ مانڊاڻ.....

منڊيل مٿو وقت رڙهي ئي نٿو!

جهرمر تارا، اپ ۾ اڪيون. اندر ۾ مانڊاڻ، چوڦير اوندهه جون چوليون. لڏندڙ لمندڙ آسائتو من. بڪ ۾

پاهه پوءِ به اوجهل وڪن کي هونش جا پيڙا وڌل. آس جھوٽي تي چڻي پوي.

اوندهه جون چوليون، ٻڏل لوڪ، ٻر ٻر ٿڌڪار جي ورڪا ۾ دفن ٿيل. آسائيتيون اڪيون اپ ۾ ڪتل. اجهل

وڪون پيڙا ڇڏائيندڙ اٿل آيل: چوڦير نگاهه مٿ ۾ ساهه پوءِ به جوڪو پيرن هيٺان لتاڙجندڙ. وقت تي

لانگ ورايل. وقت پيرن هيٺان اٽڪيل ساهه اجهل وڪون، يار ڏانهن. رڻي جو پٽڪو. مرداني همت.

وڪ وڪ ۾. اندر جي اڌمي جي چير تي اجهل وڪون. پير پير ۾.

اوندهه جو اُتاهه سمنڊ جهڙا ڳيندڙ. من جي اک سان هر گس چاڪندڙ. ڪئين پيرا لتاڙيل، تنهن ڪري

ڄاتل سڃاتل...

ياراڳ، اوسيئڙو ڪندڙ.

اوتجي آيل پوڳ جو خيال من ۾:

مردانو آواز ٺاهي،

”متان ويو آهين.“

سراپيل همراھ ٽپيءَ ۾ پيل. پوءِ امالڪ پاج.

دٻيل تهڪڙن جي قوهار ٻانهن کان جهلي، ڀاڪر ۾ پڪڙ.

”گيدي آهين.“

”ٻلي، تون هئين.“

”ڪيڏانهن پئي پڳين؟“

”مون سمجهيو-“

”نه جاني، تڏهن به ڪٿو ته -“

تبيءَ ۾ پيل!

”جي اهڙي مهل اچي-“

اونهي ڪوه مان جهيٽو آواز.

”سر لڳي.“

”پڪو انجام.“

”مڙسائي ڏاڙهي.“

”پني نه ڏيندين؟“

”اهو لعنتي ٿئي.“

وريل ويساهه اڻ - مٿي خوشي ۾ اوتيل. پاڻوھ جا گل پڪڙيل گلن تي. ڳچيءَ ۾ ٻانھن جو ھار. چمين جي ورڪا.

آڊمبر ۾ پريل، لوچ ڪائيندڙ آواز.

”جاني-“

چين جواتڪاءُ. ٻوريل آس چٽيل. متل مانداڻ ۾ اٿل. وير چنڊ کي چھڻ لاءِ تڙپ. ڌرتيءَ کي پوانتي. اٽڪيل چيون. جماڪا ڪائيندڙ ساهه ڪچن جي پگهر جي ٻوٽي ۽ ٻيڙين پيٽل ساهن ۾ بولاتيون. وٺ نه ڏيندي ماءُ....

آڊمبر ايام.

هر لوچ سيٺ جي بولاتي. هر بولاتي سپڻ جو ڏنگ، هر تنگ، اُڏيڙيندڙ ساهه بولاتيءَ جي هر لوڏ، حياتي جي جوت جلائيندڙ. تارن جي اک ٻوٽ. جهرمر تارا. اوندھ جي ساگر ۾ چوليون. ڊهندڙ - ٺهندڙ اڻ- ڪٽ سلسلو چولين جو. ڪپ کي رسڻ لاءِ آتيون. آتيون چوليون. لانگ لانگ تي. وقت تي لانگ ورايل. بيٺل وقت پيرن هيٺان چيپاٽيل، ڌرتي بيٺل. سڀ ڪجهه وڃايل. اوجھل. پاڻ ۾، پاڻ کان -

اُڏيڙيل ساهه ٻولار ۾ ٿيڙ ڪائيندڙ. ويرون چنڊ کي چمي واپس ورنڊڙ ٽڪل، ساڻيون. جو زور سان ڪريل، ۽ پوءِ ٺاڀر. سانت، ساڻي ڌرتي. ساڻو واھ ھلڪي ٿڌڙي ھير ساڻن لڱن کي ڪٽڪٽائي ڪندڙ. اُڏيڙيل ساهن کي سنواريندڙ. ماڻيل گھڙين جي چولين جي ھندوري ۾ ٽٽڪيون ڪائيندڙ لڱ. ڪنھن سمي امالڪ ڪن وڃيا.

ڌٽ ھڻي پيل. جھليل ساهه وس ۾ ڪيل.

جائي به، ٻه پاڇولا اڳتي وڌندڙ.

سربات ۾: پيوھج، نه اٿجانءِ.

ڪيڪار ٿي:

”متان ويا آھيو.“

اونده جي مائي سمنڊ ۾ پيئند پئي.

”مڙس تڃانءِ.“

هوڪار:

”متان —“

مڙس ٽپ ڏئي اٿيل. گولي

”ويئي تو جهل ڪجانءِ.“

هيئن ۾ چڱم، اکين آڏو اوندھ اکين جي هيريل روشني انڌي ٿيل.

هڪ پاڇو پچندڙ.

يار جي پاڇ جي وڪ، گهوٻا تو. هنياءِ تي ڦهڪو لڳندڙ.

ڪوماٽيل ذهن. ڪوماٽيل حواس. سرتي آئي، منهن ڏبو.

ڪوماٽيل ذهن ۾ سوچ جو ترورو پاڻ سنڀاليل:

”حيث ٿيس.“

”نه وئي آهين رن.“

پولار ۾ بولاتيون ڪائيندڙ آواز کي سڃاڻڻ لاءِ:

ادو؟

امالڪ چوٽي ۾ هٿ. ست. ڪريل رن، ڪٿي، ڪيڏانهن پڳئي يار؟

اوسان خطا. ڪچي جهڙي پٽ.

يار جو لفظ بت بڻيل لڱن تي چنڊو لڳل. تتل، بڙڪا ڏيندڙ پاڻي جو چنڊو: روح ۾ ڦلڪو ٿيل.

”آ—اچي—تو.“

چمڪات، وچ ڪريل، ڪنڌ لڙيل. ڌڪ مٿان ڌڪ. بت ڌرتيءَ تي زپڪو ڪري ڪريل. ڳڙڪايل

ڪيڪرات، رات جي اونداهين سانتيڪي سمنڊ جي پيٽ اندر.

۽ پوءِ ساڳي سانت.

ٻئي ڏينهن، سج اڀري راج ڏنل: واھ ۾ لڙندڙ لاش سڃاڻپ وڃايل.

چيائون، ”ڪاري“

۽ پوءِ سڀ پنهنجي پنهنجي ڪرت سان لڳل.

پهرين انام ڪهاڻي

اڄوڪي صبح واري اخبار جي اهم خبرن منجهان هڪ خبر: پنهنجي ڌيءَ کي ماريندڙ شهر جو برڪ ۽ جهمونو وڪيل گل محمد، جنهن تي پرهين ڪورٽ ۾ پنهنجي ڌيءَ کي مارڻ جي ڏوهه هيٺ ڪيس هلڻو هو. سورات پوليس جي پھري هيٺ وارڊ ۾ مٿل لڌو ويو!

هن ڪيس جي اهم خاصيت هيءَ هئي ته: نه رڳو وڪيل صاحب جي ڊاڪٽر سندس زال، جيڪا به هڪ پڙهيل ڳڙهيل عورت آهي ۽ سندس وڏي پٽ، جيڪو به چڱي خاصي عهدي تي آهي، جي بيانن منجهان، پر مرحوم جي همت واري مڃتا منجهان پڌرو هو ته شهر جي ڏاهي وڪيل پنهنجي ڌيءَ کي ڄاڻي وائي ۽ ستيل رڻا پٽاندڙ ماريو هو.

مرحوم جي زال ٻڌايو:

”منهنجي هڪ ئي نينگري، جنهن کي منهنجي مڙس سعيو ڪري ماريو، سا ننڍپڻ کان وٺي ئي چري هئي. اسان سندس علاج ڪرڻ ۾ وسان ڪين گهٽايو. نيڪ ٿي ويندي هئي، وري ساڳي حالت. ملڪ جي وڏين وڏين اسپتالن ۾ ۽ ماهر ڊاڪٽرن کان علاج ڪرائڻ کان پوءِ به، جڏهن سندس صحت مڪمل طور نه سڌري ته پوءِ اسان ڪيس آمريڪا نيٽي وياسين. اتي سندس علاج تي هزارين روپيا خرچ آيو. پر، خير سندس حالت ڪافي سڌري، اتي ٻن ٽن مهينن دوران چريائپ جو مٿس ڪوبه شديد دورو ڪونه پيو. جيئن ته رڙيون ڪرڻ، گاريون ڏيڻ، پنهنجي سر منهن ڪري لوهه پائي پڇڻ يا وڙهڻ وغيره البت ڇپ ڇاپ ۽ موڳي موڳي رهندي هئي. ماهر ڊاڪٽرن ٻڌايو ته آهستي آهستي نارمل ٿي ويندي، اسين ڪيس واپس وٺي آياسين ۽ دوائن جو ڪورس باقائدي ڪارائيندا رهياسين، هتي به مهيني ڏيڍ ساڳي حالت ۾ رهي. ڇپ ڇاپ ۽ موڳي موڳي. ڳالهائيندي هئي ته موڳاڻن سان ۽ ڄڻ سوچيندي سوچيندي ياد ڪندي ڪندي .....

”خير، اسان کي ويساهه هو ته اسان جي اڪيلي ۽ پياري نينگري ٿورڙي ئي وقت ۾ نارمل ٿي ويندي، وڪيل صاحب وٽ به جونيئر وڪيل ها، جي وٽس اچي سڪندا هئا. انهن منجهان هڪ سلڇڻو ۽ شڪل شبيهه جو ٺاهوڪو جوان هو. وڪيل صاحب جو مٿس ڏاڍو راز هو. غريب هو پر ڏاڍو مخلص ۽ ايماندار هو. وڪيل صاحب خيال ڪيو ته ڇوڪري به هاڻي نيڪ ٿيندي پئي وڃي، سو سندس شادي انهي نوجوان، پنهنجي جونيئر وڪيل سان ڪرڻ لاءِ سوچيائين. مون سان صلاح ڪيائين، جو مرحوم سدائين منهنجي ڳالهه رکندو هو. سندس نظريو هو ته زال زندگي جي ساڻن آهي، دوست آهي، دوستن جا باهمي لاڳاپا سدائين هڪجهڙائيءَ جي بنياد تي هوندا آهن، نه عام رواجي زال - مڙس جي لاڳاپن وانگر، جن ۾ زالن مٿان مردن کي برتري هوندي آهي. هوانهن مذهبي تصورن تي ٺٺوليون ڪندو هو، جن ۾ مردن کي مجازي خدا ڪوٺي، عورت تي لازم ٺهرايو ويو آهي ته انهن جو هر طريقي سان خيال رکڻ ۽ نالي ماتر عورتن جي حقن جو ذڪر ڪري عورتن لاءِ مردن جي خدمت ۽ فرمانبرداري ڪرڻ ٺهرايو ويو آهي. الا ڪيڏو نه عظيم انسان هو پاڻ!

”خير، مونکي به سندس اهو خيال وڻيو. چوڪرو مون کي به پسند هو، چوڪري ۽ سندس مائٽن به هاڪئي. سچ پچ اسان کي هڪ نئين حياتي ملي. وڏي ڳالهه ته اسان، پنهنجي منڙيءَ لڏائيءَ سان به ذڪر ڪيو هن به انڪار نه ڪيو. بس! مان ڇا ٻڌايان... خوشيون ئي خوشيون هيون.... ۽ پوءِ اوچتو هڪ رات.....“

”مان سمجهان ٿي ته ان ويل رات جا اڏائي ڪن ٿيا هوندا ته اوچتو منهنجي راڻي (مان کيس پيار مان سڏيندي هيس) دانهن ڪري اٿي. ۽ پوءِ، انهي وقت کان پوءِ وري ساڳي حالت! هتي ڊاڪٽرن کي ڏيکاريوسين – پر وقتي آرام پوءِ ساڳي حالت. وڪيل صاحب بنهه نااميد ٿي پيو. بس، انهي ڏينهن کان پوءِ چوٿين پنجين ڏينهن کيس ڪورٽ ۾ کيس هلائيندي دل جو دورو پيو. خدا خدا ڪري پاڻ بچيو.“

”منهنجو خيال هو ته، نوجوان جونيئر وڪيل سان جنهن سان ڳالهه ٿيل هئي، راڻيءَ جي شادي ڪري ڇڏيون. من شاديءَ کان پوءِ چڱي ٿئي. پر انهيءَ جي ابتڙ وڪيل صاحب جو خيال هو ته، اهو وڏو انساني ڏوهه ٿيندو. چوڪري جي حياتي تباهه ٿيندي. ۽ اسانکي اهڙو ظلم ۽ ناانصافي نه ڪرڻ گهرجي، جو پنهنجي زندگي جو عذاب، جيڪو اسان کي هڪ جڙيندڙن جي حيثيت سان مليو آهي، اهو هڪ معصوم ۽ اڻ لاڳاپيل انسان جي مٿان مڙهي ڇڏيون. اها سراسر بي انصافي ۽ مهاپاپ ٿيندو. مون کي سندس هن دليل، راڻي جي شادي ڪرائڻ کان باز رکيو ته: ماءُ ۽ پيءُ جي حيثيت سان ۽ هڪ ئي ڏيءَ هجڻ جي ڪري پاڳلپڻي جي ڪارڻ پيدا ٿيندڙ ڏکيائون ۽ تڪليفون جهڙي ريت اسين رضا خوشيءَ سان برداشت ڪري وڃون ٿا، ممڪن آهي ته، شادي کان پوءِ به سندس ٺيڪ نه ٿيڻ جي حالت ۾ هڪ مڙس جي حيثيت سان هو اهي برداشت نه ڪري سگهي ۽ ڪڏهن نه ڪڏهن بيزار ٿي اهڙو قدم کڻي، جو هن کي ڪنهن سخت قسم جو هاڃو رسي. ۽ پوءِ مون چئي ريت محسوس ڪيو ته والدين جي حيثيت سان اسان جهڙي ريت راڻي جي پرگهور ڪري سگهون ٿا، نوجوان وڪيل، مڙس جي حيثيت سان نه ڪندو. انهي کان سواءِ هي به گهڻي حد تائين امڪان هو ته چوڪرو انڪار ڪري، خير منهنجي راڻي جي حالت نه سڌري، سا نه سڌري، ته انهيءَ وچ ۾ وڪيل صاحب کي ٻيو دل جو دورو پيو. اڃا انهيءَ منجهان ئي چڱو پلو ٿي مس اٿيو ته وري ٽيون دورو پيس!

اها شام مونکي اڃا به چڱي طرح ياد آهي. وڪيل صاحب ڳالهين تي اهڙيون اچرج جهڙيون، چرڪائيندڙ ويساهه ۾ نه ايندڙ ڪيون هيون، جن لاءِ مان ڪڏهن به سوچي نٿي سگهيس! ۽ اها شام مونکي اڄ به چڱي طرح ياد آهي.

سرهءَ جا ڏينهن هجن ۽ سرهءَ جي اداس اداس، اٻاڻڪي شام. اسين شام جي چانهه تي ورندي ۾ ويٺا هئاسين. مان، وڪيل صاحب ۽ نوجوان زال سميت منهنجو وڏو نينگر حفيظ، جيڪو ميونسپالٽي جو ايڊمنسٽريٽر آهي ۽ اسان کان ڌار پنهنجي سببتي زال سان، ميونسپالٽي طرفان مليل بنگلي ۾ رهندو آهي. حفيظ روزانو شام جو پنهنجي زال سميت چانهه اسان وٽ پيئڻ ايندو

آهي. چانهه پيئڻ کان پوءِ ۽ ڪجهه وقت هتان هتان جون ڳالهيون ڪري ڪجهه وقت وهڻ کان پوءِ نوجوان جوڙواڻي هليو ويو.

مونکي هتي هڪڙي ڳالهه ٻڌائڻ وسري وئي ته: جڏهن به اسان جي نينگري تي چريائپ جو دورو پوندو هو جنهن ۾ هو وڙهندي، ڏاڍيان ڳالهائيندي يا شيون وغيره پڇڻ لڳندي هئي ته پوءِ انهي حالت ۾ اسين کيس هڪ ڪمري ۾ بند ڪري ڇڏيندا هئاسين، ۽ کيس ماني يا چانهه ۾ پاڻ سان شريڪ نه ڪندا هئاسين. ۽ مان کيس ڪمري ۾ نوپڪلائي ۾ کيس ڪارائڻ ۽ پيارڻ جي ڪوشش ڪندي هئس.

”نوجوان جوڙي جي اڻي وڃڻ کان پوءِ اسين به وڃي رهياسين. پوڙها ۽ ڏڪن جا ماريل. پاڻ تازو اڃا دل جي دوري جي حملي کان پوءِ نيڪ ٿي اٿيو هو. پر ڪافي هيٺو ٿي لڳو. نوجوان جوڙي جي اڻي وڃڻ کان پوءِ ڪا مهل اسين ٻئي خاموش هئاسين. اداس ۽ وياڪل. جڻ ته حياتي جي ڏڪن ڏاکڻن واري بار کي رضا خوشي سان ڪٽڻ ۽ انهي ۾ ڪنهن به قسم جي ڏڪ ۽ شڪايت ظاهر نه ڪرڻ جو اسان اڻ لکيل ٺاه ڪيو هجي. پر ڪنهن ڪنهن مهل بار ڪٽڻ جو ست نه ساري پنهنجي هن ڪمزوري جو احساس خاموشي سان ڪندا هجون. جو ٺاه موجب اسانکي ڪڇڻو ڪونه هو. گهٽ ۾ گهٽ مونکي ائين لڳندو هو. ۽ هي خاموشي به مونکي ائين پئي لڳي. خاموشي: بار هيٺ ڪنجهڙ ڪرڪڻ سان ڀريل.

اوچتو چيائين:

”آڳاٽي يونان جي تاريخ ۾ اسپارٽين جي باري ۾ پڙهيو اٿيئي؟“

وراڻيم ها. هن جي حياتي جو متو هوندو هو: ”وڙهو ۽ سوڀ حاصل ڪيو.“ جن جي ڪارڻ اڄ ”اسپارٽين“ جرئت ۽ بهادري سگهه ۽ سورهياڻيءَ، سادگيءَ ۽ سڌي سنواري هجڻ، فوجي ۽ ست فيصلي ڪرڻ واري خاصيت کي علامت طور ورتو وڃي ٿو. ۽ هنن، ڪنهن پيري پوري يونان تي شان ۽ دٻدبي سان حڪومت به ڪئي هئي....

چيائين: نه - منهنجي خيال جو مقصد تاريخ جي نصابي ڄاڻ حاصل ڪرڻ نه آهي.

پوءِ نوڪريائي هتان سگريٽ جو پاڪيٽ ۽ ماچيس گهرايائين. مون کيس سخت منع ڪئي هئي. منهنجي جهلڻ تي کلي وراڻيائين: ”زندگي رهجي ته ڪنهن به ٻيڙي پوڳڻ کان سواءِ، سڪون ۽ اطمينان سان. ڇاڪاڻ ته زندگيءَ جو هر سڪون ۽ اطمينان ۾ آهي. پوءِ ڀل اها زندگي ڪيتري مختصر ڇو نه هجي. هينئر منهنجي ذهني سڪون لاءِ سگريٽ تمام ضروري آهي. انهي ڪري هن وقت سگريٽن کان جهل معنيٰ ته سڪون کان جهل آهي.“

اهو سڀ ڪجهه انتهائي سنجيدگي سان چيائين جيڪو مونکي سندس طبعي ۽ ڳالهائڻ جي عام رواجي ڍنگ کان نرالو ۽ ابتڙ لڳو. خير، مون سوچيو ته ممڪن آهي ته بيماري جي ڪري ائين هجي، سپاويڪ آهي. سو مون ڪلندي چيو مانس، دل جي بيماري توکي وڪيل مان فلاسفر ٺاهي ڇڏيو آهي.

ساڳي سنجيدگيءَ (جيڪا پڻ مونکي غير رواجي لڳي) سان چيائين: ”هر لوج، سوچ کي جنم ڏيندي آهي. مان انتهائي سنجيدگيءَ سان هڪ سنجيدي مسئلي جي باري ۾ سوچي رهيو آهيان. توکي هي ته ڄاڻ هوندي ته اسپارٽين پنهنجن ڪمزور نبل ۽ روڳي ٻارن کي جيل ۾ ڦٽو ڪري ڇڏيندا هئا. تنهنجو ڇا خيال آهي؟“
وراڻيم. ”اهو سراسر ظلم هو. ڪيس هو.“

چيائين، ”تي سگهي ٿو پر انهي ۾ هن لڪل سچائيءَ کي نظر انداز نٿو ڪري سگهجي ته اهي نبل ۽ روڳي انسان، جيڪي اڳتي هلي، وڏا ٿي زندگي تي بار بڻجن، يا زندگي مٿن عذاب بڻجي، تنهن کان بهتر آهي ۽ سندن به انهي ۾ پلائي آهي ته انهن کي اسرڻ کان اڳ ئي ناس ڪيو وڃي. تون هن کان انڪار نٿي ڪري سگهين ته: زندهه رهڻ، بذات خود ڪنهن معنيٰ کان خالي ٿي نٿو سگهي. هر زندهه وجود جون سرگرميون ۽ موجودگي ڪو ڪارج، ڪو مفهوم ڪا معنيٰ رکن ٿيون. خاص ڪري انسان جي لاڳاپي سان هيءُ چئي سگهجي ٿو ته انسان جو وجود، نلھو خالي نلھو جيئن تائين محدود ناهي: پر مفهوم ۽ ڪا معنيٰ رکي ٿو...“

۽ چيائين: Struggle for existence ۾ سرتو وجود ٿي جيئرو رهي سگهي ٿو. منهن ڏيئي سگهي ٿو. زندگيءَ کي پنهنجن مقصدن پٽاندڙ بدلائي سگهي ٿو. جيڪو جيو. هن چٽاپيٽيءَ واري جدوجهد ۾ شامل ٿيڻ جي صلاحيت ته ٺهيو پر پنهنجي وجود کي برقرار رکڻ جي صلاحيت به نٿو رکي ۽ پنهنجي نبل ۽ روڳي وجود ڪارڻ ٻين تي ۽ پاڻ تي بار بڻيل آهي، انهيءَ کي ختم ٿيڻ ٿي گهرجي، ها ختم ٿيڻ گهرجي...“

”جيتوڻيڪ مونکي اوچتو ئي اوچتو هلڪو احساس ٿيو ته پاڻ ڪهڙي ڳالهه کي ذهن ۾ رکي اها اپٽار ڪري رهيو آهي ۽ سچ پچ مون کي سندس ويچار انتهائي پوائنٽ ۽ خوفناڪ لڳا. خير، ان هوندي به مون ڪائس پڇيو ته: ”هن سموري ذڪر منجهان نيٺ اوهان جو مقصد ڪهڙو آهي؟“
مرڪيائين. ۽ منهنجي منهن ۾ گهوري ڏٺائين: زوريءَ مڙهيل، ڦڪي ۽ معنيٰ ڀريل مرڪ. ”مان جيڪو چوڻ چاهيان ٿو ڇا تون واقعي نه سمجهي سگهي آهين؟ يا سمجهندي به، اهو سڀ ڪجهه تون منهنجي زبان مان اڪلائڻ چاهين ٿي؟“

وراڻيم: ”مونکي ٿوري اندازي تي ڪٽڪ پئي آهي. ممڪن هجي ته منهنجو اندازو غلط هجي ته بهتر آهي ته تون صاف لفظن ۾ مقصد بيان ڪري ڇڏين.“

چيائين: ”منهنجو سڌو سنئون مقصد ماهتاب (منهنجي ڌيءُ جو اصل نالو) ڏانهن آهي...“

”مان سواءِ ڪڇڻ جي سندس منهن ۾ ڏسڻ لڳيس.“

پاڻ چوندو رهيو: ”ڏس نه، هينئر جڏهن پاڻ جيئري آهي، ته سندس حالت مٿلن کان به ويل آهي. هوءُ نه مٿلن ۾ آهي، نه جيئرن ۾. مون کي سمجهه ۾ نٿو اچي ته اهڙي ريت ڪيس زندهه رکڻ جو نيٺ مقصد ڪهڙو ٿي سگهي ٿو؟“

ڳالهائيندي ڳالهائيندي اوچتو چپ ٿي ويو. مان به چپ رهيس. مون کي سندس سوچ جي انداز تي سخت افسوس ٿي رهيو هو. منطقي طور ڪٿي پاڻ صحيح به هجي، پر مونکي انهيءَ منجهان

خودغرضيءَ جي بوءِ اچي رهي هئي. مان خودغرضيءَ جي پسمنظر ۾ سندس ويچارن تي افسوس ۽ ڏک وڃان سوچي رهي هيس ته، اوچتو چانيل خاموشي ۾ سندس ڪنڊڙ ۽ ڏک ۾ پريل آواز ٻڌم: ”شايد تون سوچيندي هجين ته، مان ڪانئس بيزار ٿي ويو آهيان يا منهنجو پدرانہ امنگ مروتجي ويو آهي ۽ سندس لاءِ منهنجو پيار ختم ٿي ويو آهي. انهي ڪري مون ههڙي قسم جي جواز ۾ پناه ورتي آهي.“

”زليخا! تون سوچي به نٿي سگهين ته گذريل ٽي ڏينهن مون ڪهڙي ذهني پيڙا ۾ لڄندي پڄندي گذاريا آهن. اوهان تون تصور به ڪري نٿي سگهين. ٻڌا، مان دل جو مريض آهيان ۽ تون خود Neurosis جي Patient آهين. (اسان ٻنهي جون بيماريون حالتن جو نتيجو آهن) منهنجي ڪنهن به وقت هارت فيل ٿي سگهي ٿي. منهنجي مرڻ کان پوءِ تنهنجي ۽ ماهتاب جي حالت ڪهڙي... نه پڇ ته سندس انهن حالتن جو ڪيڏو پوائتو تصور آهي. توکي هي واقعو شايد اڃا نه وسريو هجي. ڪجهه ڏينهن اڳ، جيڪا پنهنجي پاڙي ۾ ننڍڻ ڪري چري آهي، انهي سان چئن چئن بدفعل ڪئي، ها اهي چار چٽا جيڪي سياڻا هئا، رات جي سناتي ۾ انهي چري جون هنيان ۽ ۾ چمڪ وجهندڙ ڪيمون، شايد اڃا تنهنجي لاشعور ۾ هجن. مون کي ٻڌاءِ ته جيڪڏهن اهڙي حالت پيدا ٿئي، ته پوءِ ماهتاب جي محفوظ ۽ سلامتي واري زندگي جي ضمانت ڪير ڏئي سگهي ٿو؟ رياست، جيڪا عام رواجي انسانن جو تحفظ ڪرڻ ۽ سلامتي وارو ماحول مهيا ڪري ڏيڻ ۾ ناڪام وئي آهي. ننڍڻ ڪين جي نگراني لاءِ سماج سڌار تنظيمون جيڪي سڌاري، فلاح ۽ بهبود جي نالي ۾ چڪلا ۽ بيگار ڪئمپون کولي ويٺيون آهن.“

”ها، منهنجي مرڻ کان پوءِ اوهان جو ۽ (خدانخواستہ) تنهنجي موت کان پوءِ ماهتاب جو روايتي اصول موجب بار حفيظ (منهنجي پٽ جو نالو) اچي ٿو روايت پٽاندڙ هو ان بار کي ڪڍندو. ممڪن آهي پهرين اخلاقي فرض سمجهي ڪٽي، پوءِ ڪٽڻ تي مجبور ٿئي، مجبور ٿئي بيزار ٿئي ۽ اڳتي هلي هن بي مقصد ۽ اڻ - ڪارج زندگين جو بار ڏوٽي ڏوٽي ٽڪجي چڪنا چور ٿي پوي سندس زندگي زهر بڻجي وڃي. نيٺ هي ڪٿان جو انصاف آهي، ڪٿان جو اخلاقي فرض آهي، ڪٿان جو اصول آهي، جوبيكار ۽ بي مقصد زندگين، جن جو سماج جي ڪنهن به اداري ۾ ڪارج ڪونه آهي، نه رڳو اهو پر سندن زندگي مٿن خود بار بڻيل آهي. اهو ٻين تي مڙهي، انهن کي زندگيءَ جي نعمتن کان محروم رکيو وڃي! انهن جي حياتي جي وهڪري وڃي.“

زليخا، مان توکان پڇان ٿو: فرض ڪر مان دل جي حملي سبب اوچتو اڃ يا سپان مري ٿو وڃان، (جيڪو منهنجي خيال ۾ ناممڪن ناهي) منهنجي مرڻ کان پوءِ، ڪجهه عرصو تون ماهتاب جي پرگهور جو فرض يا مقصد پاڻ تي مڙهين. جيئري رهن لاءِ توکي نه ڪارڻ آهي، نه زندگيءَ لاءِ ڪو موھ ها، تون مونکي ٻڌاءِ ته محض هڪ چريءَ ۽ بيڪار ڌيءَ کي زندهه رکڻ لاءِ، زندهه رهڻ ۾ ڪهڙي ڏاهپ آهي! زليخا، مونکي ٻڌاءِ.....

هو سوال جي نشاني بڻجي مون ڏانهن ڏسندو رهيو هو. مون کيس ڪابه ورندي ڪانه ڏني. منهنجي سوچ جي صلاحيت ختم ٿي چڪي هئي مان عجيب قسم جي بي حسي محسوس ڪري رهي

هئس ۽ ڪابه ورندي ڏيڻ بجاءِ مون خود سوال بڻجي سندس منهن ۾ ڏٺو. هو ان مهل سگريٽ پي رهيو هو. سگريٽ چڪڻ ۽ آڱرين جي اعصابي لرزش منجهان مونکي اندازو ٿيو ته پاڻ بيچيني جي ڪيفيت مان گذري رهيو آهي. مون کي گهٽ ۽ ٻوساٽ محسوس ٿيڻ لڳو. مان اتان اٿي پنهنجي ڪمري ۾ هلي آيس. مون سندس ويچارن تي شعوري طور ۽ سستمر موجب سوچڻ جي ڪوشش ڪئي، پر ڪجهه نٿي سمجهه ۾ آيم ۽ نه ئي ڪجهه سمجهيو ٿي. اها سڄي رات بيچينيءَ ۽ پوائنٽن ويچارن ۾ گذري. مونکي ماهتاب تي ڏاڍو پيار اچي رهيو هو. هو خاموش موڳي ۽ پُرسڪون هئي. مون کيس ماني ڪارائي، ڏاڍو پيار ڪيو ۽ گرائنڊيون پائي رُٺو.

اها رات به سندس دل جي تڪليف ۾ گذري. جيڪا ڄاڻ مونکي ٻئي ڏينهن صبح تي پئي ته سندس دل ۾ سور جو ستون اڀريون هيون. پر هن مونکي نه ٻڌايو. خير، ٻيو ڏينهن اداس ۽ خاموش گذريو. ائين ڄڻ ڪوئي مري ويو هجي. البت منهنجي جهلڻ جي باوجود هو ڊاڪٽر سان ملڻ جي بهاني ٻاهر نڪري ويو ۽ ڪلاڪ ڪن کان پوءِ گهر واپس آيو.

ٽئين ڏينهن صبح جو مان جيئن ماهتاب کي نيرن جي ماني ڪارائڻ لاءِ سندس ڪمري ڏانهن وڃي رهي هيس ۽ ان مهل پاڻ ورندي ۾ آرام ڪري تي ڪنهن سوچ ۾ پڌل ويٺو هو. چيائين: ”بس، ماهتاب کي نيرن جي ضرورت ڪانه آهي.“
منهنجو هنياءُ ٻڌي ويو ”ڇو؟“

”هوءَ ختم ٿي چڪي آهي.“ هن بظاهر ته اطمينان ۽ سکون سان چوڻ جي ڪوشش ڪئي، پر سندس اندر ۾ جو ڪجهه وهي رهيو هو اهو ڪانئس لکي نه سگهيو. سندس آواز بدليل هو ۽ ڪنٺي گاڏڙ: ”دفن کان پوءِ مان ٿاڻي تي وڃي اعتراف ڪندس....“

مون ڏانهن نهارڻ کان سواءِ ئي هو اٿيو ۽ اندر ڪمري ۾ هليو ويو.
”منهنجا هواس بلڪل خطا ٿي چڪا هئا.“ مرحوم جي پٽ ٻڌايو:

”منهنجي شادي کان پوءِ بابي سائينءَ خود ئي مونکي ڌار رهڻ لاءِ صلاح ڏني، چيائين: هي دور گڏيل گهراڻن جي شڪل ۾ رهڻ جو دور ناهي. وڌيل شعور ۽ انفراديت جي شديد احساس جي گهرج آهي ته هر ڪنهن کي، ڪنهن به وڏي جي بالادستي کان سواءِ آزادي سان اڀڙڻ ۽ اسرڻ، اڳتي وڌڻ ۽ ڦهلجڻ جو موقعو ۽ آزادي ڏني وڃي. تون هاڻي پنهنجي پيرن تي بيٺل آهين ۽ سماج ۾ اسان کان الڳ، جن توکي ڄڻو آهي، هڪ خودمختيار يونٽ جي حيثيت رکين ٿو. پٽ هينئر تون پنهنجي زندگيءَ جو پاڻ ذميدار آهين.... دراصل مان به انهي خيال جو هوس ته ماڻهن کان الڳ رهان ۽ مان الڳ رهڻ لڳس.“

هن واقعي کان هڪ ڏينهن اڳ يارهين وڳي ڌاري پاڻ معمول جي ابتڙ منهنجي آفيس ۾ آيو. ظاهر آهي ته کيس اوچتو ڏسي مونکي ڪجهه ڪٽڪو ٿيو. پر سندس ورتاءُ مان ڪنهن به قسم جي ڳڻتي واري ڪا ڳالهه پڌري ڪانه ٿي. چيائين

”ڊاڪٽر سان ملڻ ويو هئس سوچيم اڄ تو وٽان به هڪ راتونڊ هڻي وڃان پوءِ هتان هتان جون ڳالهيون، ڳالهين دوران هڪ پيري چيائين، پٽ دل جو مريض آهيان بنا اطلاع ڪيڏي مهل به هن دنيا کي ڇڏي سگهان ٿو. پر جنهن ڳڻتي ڳاريو آهي، سا آهي ماهتاب جي مستقبل جي....“

”مون سندس انهي ڳالهه کي فطري ۽ عام رواجي سمجهندي (جيڪا هن حالت ۾ هر پيءُ کان متوقع ٿي سگهي ٿي) چيو ”بابا اوهان ڪنهن به قسم جي ڳڻتي نه ڪريو اڃا اوهان جي حياتي وڌي آهي، پر اميد رهو.“ پوءِ پاڻ ئي هن موضوع کي ختم ڪندي چيائين، ”پٽ، انسان ڪيترو به پر اميد رهي، پر هنن حالتن ۾ همڙي قسم جا ويچار اچڻ سپاويڪ ته آهن، خير ڇڏ انهن ڳالهين کي.“

پوءِ هتان هتان جون ڳالهيون ڪري، موڪلائي هليو ويو.

ڊاڪٽر ٻڌايو.

”واقعي کان هڪ ڏينهن اڳ، مرحوم ساڍي نائين ڏهين ڌاري مون وٽ آيو. سندس ڳالهين منجهان مونکي ڪٿي به سندس اصل نيت جو ڪٿي جيترو به احساس نه ٿيو. ڳالهين دوران هو بلڪل نارمل پئي لڳو. اسانجن ڳالهين، جنهن کي بحث چوڻ وڌيڪ مناسب ٿيندو، جو موضوع زندگي، زندگي جو مقصد، ماهتاب جي لاڳاپي سان نارمل ۽ اثبنارمل انسان جي زندگي ۽ موت جي لاڳاپي سان نارمل ۽ اثبنارمل جي زندگي ۽ موت ۽ انهي لاڳاپي سان رياست جون جوابداريون وغيره هو. جيتري قدر مونکي ياد پوي ٿو هڪ پيري چيائين، جڏهن زندگي (پوءِ ڪيتري به دلڪش چو نه لڳي) خود عذاب بڻجي وڃي، تڏهن هن عذاب کان چوٽڪاري جو واحد رستو زندگيءَ کان چوٽڪارو حاصل ڪرڻ ۾ آهي. يا زندگي، زنده رهڻ جي ڏس ۾ جدوجهد جو ٻيو نالو آهي، جيڪو انسان جدوجهد نٿو ڪري سگهي، ساڻ ڏئي نٿو سگهي جيڪڏهن انهن کان زندگي ڪسي وڃي، ته اهو ڪو گناهه نه آهي ۽ اهڙي قسم جون ٻيون ڳالهيون، جيڪي هينئر سمجهه ۾ اچن ٿيون ته هو ماهتاب کي ذهن ۾ رکي ٿي ڪري رهيو هو ۽ اهي ڳالهيون ان وقت سندس ذهني ڪيفيت ۽ سوچ جي انداز کي ظاهر ڪن پيون. بهرحال مان پوري ويساه سان چوان ٿو ته وڪيل صاحب اهي ڳالهيون بلڪل نارمل حالت ۾ چيون ۽ مونکي انهن ڳالهين منجهان سندس اصل نيت جي ذرو به پروڙ نه پئجي سگهي. هو مون کان پوئين يارهين ڌاري موڪلائي آيو.

ڏوهه مڃيندي مرحوم وڪيل صاحب جيڪو بيان ڏنو، انهيءَ منجهان ڪي ٽڪڙا:

(وڪيل صاحب جي گهربلو بيان جو ڳڻپل يا ڳوسندس گهر واري جي بيان جهڙو آهي، انهي ڪري ورجاءُ جي ڪوفت کان بچڻ لاءِ سندس بيان مان ڪي ٽڪڙ ڏجن ٿا.

..... کيس مارڻ کان پوءِ، منهنجو ضمير هينئر به مطمئن آهي. نيٺ هن چريءَ جو دنيا ۾ هجڻ يا نه هجڻ مان کيس پاڻ کي يا سماج کي ڪهڙو فائدو؟ سندس موت جو انتظار ڪرڻ کان اڳ (جيڪو کيس اوس اچڻو هو) کيس مارڻ ۾ سندس پلائي هئي. هيءَ حقيقت پنهنجي جاءِ تي هڪ پنهنجي پاڻ شاهدي ڏيندڙ (Selfevidence) سچائي آهي...“

.... جڏهن مان اسپارٽين جو ذڪر ڪيان ٿو تڏهن منهنجو مطلب اهو ناهي ته ڪمزور ۽ نبل ٻار کي ڇمندي ئي جبلن ۾ ڦٽو ڪيو وڃي. اهو دور ٻيو هو. اڄ سائنسي دور آهي ممڪن آهي ۽ اڪثر

ڪري) اهي نبل ٻار اڳتي هلي سگهه ٿين، پر مان جيڪا ڳالهه ڪرڻ چاهيان ٿو انهيءَ جو بنياد هيءُ آهي ته: اهي انسان جيڪي زندگيءَ جي تبديليءَ جي جدوجهد ۾ شريڪ نٿا ٿين، يا نٿا ٿي سگهن، جو منجهن اهڙو ست ناهي، ته پوءِ اهي رڪاوٽ بڻجن يا ٻين انسانن مٿان بار بڻجڻ بجاءِ، بهتر آهي ته پنهنجو انت آڻين. ڇاڪاڻ ته هونئن به حياتي مٿن بار آهي، سواءِ ڪارج جي زندگيءَ جو بار ڏيوتڻ ڇا حماقت ناهي.

نيٺ ماهتاب کي زندهه رکڻ مان ڇا هڙ حاصل؟ محض مائتن جي جذباتي تسڪين جي پورائي لاءِ! جڏهن ته مائت خود محسوس ڪن ٿا ته هوءَ، مٿن بار بڻيل آهي - منهنجي آڏو ٻه رستا هئا: يا ته هن کي ماري ڇڏيان (جيڪو رستو مون اختيار ڪيو) يا ته کيس ڪنهن تجرببگهه ۾ موڪليان، ته جيئن باقي انسان ذات جي پلائيءَ لاءِ تجربا ڪيا وڃن.

جيتوڻيڪ کيس مارڻ ڪري مون کي سخت صدمو رسيو آهي ۽ افسوس ٿيو آهي، پر منهنجو ضمير ۽ شعور بلڪل مطمئن آهي....

..... مان هينئر اطمينان سان مرنديس.

ڪورٽ طرفان مقرر ڪيل ڊاڪٽرن جي ٽيم گڏيل راءِ ڏني ته سول اسپتال جي اسپيشل وارڊ ۾، جوابدار فوتي گل محمد وڪيل، جنهن پنهنجي چريءَ ڏي کي ماري، انهي جو اقرار ڪندي، پاڻ کي قانون آڏو پيش ڪيو هو ۽ دل جي مريض هئڻ سبب کيس سول اسپتال جي اسپيشل وارڊ ۾ پوليس جي نگراني هيٺ رکيو ويو هو رات جي اڏائي بجي ڌاري دل ٽٽڻ سبب مئو آهي. ڊاڪٽرن هي راءِ به ڏني ته، جيڪڏهن وڪيل صاحب کي بروقت طبي امداد ڏني وڃي ها ته سندس جيئري رهڻ جا امڪان وڌيڪ هئا.

(بيشڪ جڏهن وڪيل صاحب نه مري ها ته هيءُ کيس انساني لاڳاپن ۽ سماج جي اهم مسئلي بابت هڪ انوکو ۽ دلچسپ ڪيس ثابت ٿئي ها.)

ٻي اناھ ڪھاڻي

لڳاتار ٽن سالن کان پوءِ.....

يونيورسٽيءَ جي اولڊ ڪئمپس جي وراڻدي مان لنگهندي: ايڊيوڪيشن ڊپارٽمينٽ ڏانهن ويندڙ دروازي وٽ اوچتو مٿس نظر پئي! هڪ اتفاقي حادثو. جنهن حادثي لاءِ جيڪڏهن ملي پوي ته پوءِ.... بابت ڪيترا ڀيرا سوچيو هئائين. اها آهي، ساڳي ٿوري ڦير سان. ساڳيو اداس، ڳمپير، وياڪل چمرو. سانورو هن تبديلي سان ته سندس ڇهنڪندڙ ۽ ٻهڪندڙ سانورائپ، جيڪا چڪ جو باعث بڻي هئي. سا ڪارائيل ۽ ڪشش کان وانجهيل.

هن جي نھاڙي مان پڪ ٿيس ته، هن کيس ڏٺو آهي. سندس دل ڌڙڪي، اندرين تبديلين ڪارڻ پنهنجي منهن جو رنگ بدلجندو ۽ نرڙ تي پگهر محسوس ڪيائين.

ايتري عرصي کان پوءِ ائين اوچتو: ملڻ تي جنهن جوفي الحال وهر ۽ گمان به ڪونه هئس، نه رڳو — سندس وجود ڏڏي ويو. پر جڻ ڳپل عرصو اڳ وڏي جاکوڙ کان پوءِ مروٽيل ۽ چپيائيل ڏوه جو احساس ڪر کڻي بيٺس. اهو سڀاويڪ هو. ائين جڻ ورتل قرض کي وسارڻ کان پوءِ اوچتو سندس اڳاڙيندڙ ملي وڃي.

اندرين اٿل کي دٻائڻ لاءِ: حيرت ۽ خوشي پاڻ تي مڙهندي، مرڪندي ڏانهن ڏٺائين. سندس ابتڙ، هن جي منهن تي هن اوچتي گڏجاڻيءَ ڪري، ڪابه تبديلي ڪانه. ساڳي ڳمپيرتا، خاموشي چمري تي. منهن لڳاتار خشڪ، جڻ وينشننگ ڪريم لڳل ۽ چڱي طرح مهٽيل. (پر کيس ڄاڻ هئي ته هوءَ وينشننگ ڪريم استعمال نه ڪندي آهي) هر عام رواجي ملاقات وانگر ٻئي هڪ ٻئي کي ڏسندا رهيا، ڪي گهڙيون.

”تون هتي ڪيئن...“

”ايمر ايڊ جي داخلا لاءِ انٽرويو ڏيڻ آئي هئس.“

”تي ويو؟“

”ها.“

”داخلا ملي ويندي؟“

”گورنمينٽ موڪليو آهي انهيءَ ڪري ملڻ ئي گهرجي.“

چپ، ڪي گهڙيون.

”تنهنجا ڪهڙا حال آهن؟“

”بس ئي.... ڪ ٿي.“

”ساڳي ئي هنڌ آهي؟“

”ها، ٺٺي ۾.“

”فيملِي سميت.“

”ها.“

کيس اهڙي قسم جي سوالن منجهان اوچتو هڪ قسم جو ڊپ ٿيڻ لڳو. اهڙو ڊپ، جيڪو پنهنجي پر ۾ ڪاميابي سان ڏوه لڪائيندڙ ڏوهاري کي، وڪيل جي آڏي پڇا تي، دل جي چور ڪري ٿئي. اهڙي قسم جي سوالن کان بچڻ لاءِ هن ستت رٿ ڏني، گڏجي چانهه پيئڻ لاءِ.

هن سندس منهن ۾ ڏٺو سوال بڻجي. ڇڻ ته اها رٿ اڻ رواجي طور اخلاق کان ڪريل، ڪنهن اڻ ڄاتل شخص کان، غير واقف عورت کي پهرئين ئي وانهڙو گڏجاڻي ۾ ڏنل هجي.

”چو؟“ حقيقت جي تمه کي پهچندي چيائين، ”مون سان گڏ چانهه پيئڻ پسند ڪندين؟“

علي بابا ريسٽورينٽ جي فيملي روم ۾ اچي ويٺا. سڄو رستو جيڪو پنجن منٽن جو هو، خاموش رهيا. رستو ساڳيو هو جنهن تان ٽي سال اڳ جڏهن بي ايڊ ۾ پڙهندا هئا. ڪيئي ڀيرا لنگهي چڪا هئا. هوٽل به ساڳي ۽ فيملي ڪمرن منجهان هڪ ڪمر به ساڳيو. پاڻ به ساڳيا، هڪ ماسٽر ۽ ٻي ماسٽريائي. سڀ ڪجهه ساڳيو هوندي به، اوڀرا اوڀرا، ايڏو ويجهو هوندي به، اڻ – ڄاتل!

ڪمري ۾ ڪجهه اُٻس هئي. هن کان اڳ وينلن، جي شايد ڪا گهڙي اڳ اٿي ويا هئا، جي ڇڏيل گرمي، سگريٽن جي ڊونھين جي ٻوڙ سان.

”آئس ڪريم.“

”نه – چانهه.“

”گرمي آهي.“

”توکان شايد وسري ويو آهي ته مان چانهه جي وڌيڪ پياڪ آهيان. گرمي هجي يا سردي.“
هينئر کيس ياد آيو ته هوا عصابي ڪمزوريءَ ۽ وائي جي سور ڪارڻ، ٿڌو ڪڏهن به نه واپرائيندي آهي ۽ نه ئي پڪي جي هوا هيٺان وهندي آهي.

سندس جهلڻ جي باوجود هن چانهه ٺاهي.

”تون ڪڏهن دادو ويندين؟“

”سياتي.“

”انٽرويو بلڪل پورو ٿي ويو؟“

”ها.“

دراصل هن چاهيو پئي ته، ڳالهين جو اهڙو لڳاتار ۽ رڌل سلسلو شروع ٿئي، جنهن هيٺيان، هيءُ ماحول ۽ هن جي موجودگي ڪري، جيڪو هيٺيانءَ تي ٻار ٿي بيٺو هوس ۽ چانهه جي احمقانه صلاح جي ڪري پڇتاءُ جو پيدا ٿيل اهو احساس هيٺان ڊڄي وڃي.

”ماسي جي طبيعت ڪيئن آهي؟“

”ساڳي.“ سوچڻ لڳو اڃا ساڳي حالت ۾! هن کي هن وقت تائين مرڻ ڪپندو هو. هنن ٽن سالن جي دوران سندس باري ۾ سوچيندي ويچارو هئائين ته ماڻس مري چڪي هوندي.

”ڪمزور ته ڪافي ٿي وئي هوندي.“

”فطري آهي.“

”تون به لهي وئين آهي.“

”سچ پچ!“ انتهائي ڪنجوسي واري مرڪ سان چيائين، ”توڪي ڏسڻ ۾ دوکو ٿيو اٿئي.“
۽ پوءِ هن، سندس منهن ۾ گهوري ڏٺو: اصل عمر کان وڏي ٿي لڳي. سندس مٿي تان رٿو سرڪي
ڪلهن تي اچي ويو هوس. وارن ۾ ڇڏا ڇڏا اڇا ڏٺائين. اکين ۾ چمڪ، سانورو ڪارائيل، پيلاڻ
مائل رنگ..... اوچتو ٽي سال اڳ، پڙهڻ جي دوران جڏهن کيس هڪ شديد انديشي جي احساس
جي انومان جو ساڀيان روپ پانڀائين، سندس منهن جي ڏسڻي ۾ نه چاهيندي به سندس منهن ۾
چٽائي ڏسڻ لڳو. نه چاهيندي به هن جو چهرو مستقبل جو سلهم. هاڻو ڏٺو! ڪارائيل، اندر پيمل
کوپن ۾ چمڪندڙ مٽڪيون، تڪليف سان ڪڇندڙ ساھ ڪري، هيٺ مٿي ٿيندڙ هڏائين ڇاتيءَ جو
پيڇرو ڦهلجندڙ - سسندڙ ناسون، ڳل اندر ويٺل، ڪپن سمان، قياسي ۽ همدردِي جا احساس جاڳيس.
اوچتو خيال، پيلي - سائي ڪانگهاري جو.... ۽ دل ڪڇي!

ٽي سال اڳ:

سيڪنڊري اسڪولن جي ماسٽرن لاءِ ٽريننگ جي ڪورس بي ايڊ ۾ گذريا. ڏنائون ڏسندا رهيا.
نوٽس، ليسنن جي تياري جي سلسلي ۾ ملندا رهيا. گهرا ٿيندا رهيا، سواءِ ڪنهن شعوري ڪوشش
جي هڪ ٻئي جي ويجهو ايندا رهيا. هڪ ٻئي کي سمجهندا رهيا. ڪڏهن ڪڏهن فلم جو
پروگرام لڳ ڀڳ روز انٽرويل جي دوارن علي بابا ريسٽورينٽ ۾ چانهه، گفتگو، ڳالهين جون ٿيندڙ
سلسلو.

هڪ ڀيري هن کيس پنهنجن گهريلو حالتن بابت ٻڌايو: پاڻ گهر ۾ ٽي ڀاتي آهن. پاڻ، سندس ماءُ
۽ ننڍو ڀاءُ جيڪو هاءِ اسڪول ۾ پڙهندو آهي. سندس ڀيءُ ٿپيدار هو. ماڻس پڻ پرائمري اسڪول
۾ ماسٽريائي هئي. ٻنهي جي پيار جو نتيجو هئي. چئن سالن کان پوءِ، جڏهن هو پاڻ اڃان ننڍڙي
هئي. پٽس ٿپيدار ماڻس بلڪل ڇڏي ڏنو هو. ان وقت سندس ننڍو ڀاءُ ماڻس جي پيٽ ۾ هو. کيس
ڀيءُ جو چهرو جيڪو ننڍپڻ ۾ ڏٺو هئائين، اڃا تائين ذهن ۾ ڪٽل، پنگ پيٽل ڪري ڳاڙهيون
اڪيون، ڪارائيل چپ ۽ منهن تي ماما جا داغ، گاريل.

۽ پوءِ ماڻس کي سلهم ٿي پيئي. يا کيس اڳيئي سلهم جا اثر هئا، جيڪي پوءِ ظاهر ٿيا. ڇاڪاڻ ته
سندس ماءُ، يعني هن جي ناني به، سلهم وگهي مٽي هئي.

۽ هيئنر هو پاڻ گهر سنڀاليندڙ هئي. ڪمائيندڙ سلهم ورتل ماءُ جي پر گهور ڪندڙ ۽ ننڍي ڀاءُ جو
مستقبل سنواريندڙ خاموشي، ڳنڀير تا ۽ سنجيدگي سندس شخصيت جو جز بڻيل. ڳالهائڻ ۾
نهٺائي، بردباري، خدمت ۽ شفقت جو اظهار سندس گڻ بڻيل.

ملندا رهيا، هڪ ٻئي کي ويجهو ايندا رهيا. جيتوڻيڪ ٻنهي مان ڪنهن به هڪ سان مستقبل جي
ڳانڍاپي جو چٽو ۽ گهرو احساس ٻنهي کي هو. لاشعوري طور پنهنجي پنهنجي جاءِ تي ٻنهي کي
لڳندو هو ته، پاڻ اڳتي هلي هڪ ٻئي جا ٿي ويندا، ذڪر نه ڪيل، اڻ لکيل، ڪڏهن اظهار نه ڪيل.

محض گڏيل سمجھ، مستقبل بيني جو گڏيل احساس هيٺ، ڳانڍاپي جو انجام ۽ ان ۾ لڳندڙ اهڙو ويساھ جو ڪڏهن به پنهي مان ڪنهن کي اظهار جي ضرورت محسوس نه ٿي. پاڻ چاهيندو هو کيس، شدت، ۽ پريور تڙف وچان پيار ڪرڻ جو سندس طبيعت ۾ بيچيني، اندروني امنگ کي پوري شدت، گرمي ۽ اڳرائي سان ظاهر ڪرڻ جا جذبا تب تار پريل ها، جي ٿوري به پيار واري ماحول ۾ ڦوھاري وانگر اٿل کائڻ لڳندا هئا. ۽ پھريون ڀيرو جڏهن پاڻ، انهيءَ اٿل هيٺ کيس شدت سان پيار ڪيائين: پھرين سندس هٿ وٺي، انهن کي زور، پوءِ چميون پوءِ پاڪر .... جواب ۾ هن به موت ڏني، ساڳي پيار سان. پر انهي پيار ۾ اها تڙف، اهو ولولو ۽ جوش ڪونه هو. پريور شفقت هئي، مدارنه شفقت! پاڪر مهل جوابي زور ڏيڻ بجاءِ، پني تي هٿ ڦيرائڻ لڳس ۽ پوءِ وارين ۾ آڱرين سان ڦٽي ڪرڻ لڳس. ائين جيئن ماءُ، يا وڏي پيٽ پنهنجي لڏلي پٽ يا ننڍي ڀاءُ کي پيار ڪنديون آهن.

جيتوڻيڪ هن جي ان تڏيءَ ۽ شفقت سان پريل پيار جي موت، سندس تڙف جو جوش واري پيار جي گهرج پٽاندڙ نه هئي. اهو کيس لڳو پر انهيءَ کي محسوس نه ڪيائين. شايد انهيءَ ڪري جو اهو سندس لاءِ اهڙي قسم جو پھريون دفعو هو. ۽ پوءِ پاڻ سندس منهن ۾ ڏٺائين: هن جا چپ ڦڙڪي رهيا هئا، تڪو ساھ ۽ اکين ۾ ڳوڙها! هن پنهنجي اکين ۾ سوال ڪئي، سندس منهن ۾ ڏٺو ڳوڙهن جو ڪارڻ ڄاڻڻ لاءِ. زبان مان ڪو ڪارڻ ٻڌائڻ بدران، هن سندس منهن پنهنجي سيني ۾ ڪري، کيس ٽٽڪيون هڻڻ لڳي ۽ وارن ۾ آڱريون ڦيرائڻ لڳي ۽ هن پنهنجي ڪيائڻ تي، سندس ڪرندڙ ڳوڙها محسوس ڪيا.

۽ پوءِ هر ڀيري اهڙوئي شفقت ڀريو پيار بنا ڳوڙهن جي، خوشي جي ڊپيل اظهار سان، سندس پرجوش ۽ ولولي واري پيار جي موت ۾. هينئر، علي بابا ريسٽورينٽ جي فيملي روم ۾، جڏهن هوءَ سندس سامهون، خاموش ويٺل. پاڻ سوچيندڙ، انهن پھرين ڀيري جي ڳوڙهن جي ڪارڻ تي: ۽ پھتل هن نتيجي تي ته، اهي ڳوڙها، محرومين سان پريل زندگيءَ ۾ پھرين مليل پيار جي موت ۾ ٿوري بجاءِ آڻڻ جا ڳوڙها هئا! ۽ ائين ئي هلندڙ سلسلو ....

ته هڪ ڏينهن کيس پٽس جو خط مليو جنهن ۾ شادي سندس سوت سان ٿيڻ ۽ ڳالهه پڪي هجڻ جي باري ۾ اطلاع ڏنل هو. سندس وهم ۽ گمان ۾ به ڪونه هو ته، کيس سندس سوت ڏني ويندي! ڇاڪاڻ ته سندس چاچو حيثيت ۾ کائڻ وڌو هو. هيءُ خط سندس لاءِ اڻ ملهي ۽ هڪ عجيب سڀني نما خوشيءَ جو ڪارڻ بڻيو ۽ پوءِ کيس، ”هن“ سان هي ڪيل پيار هڪ راند لڳي: ورهونءَ، جيڪا نلھو وقت کائڻ لاءِ يا دل وندرائڻ لاءِ ڪئي وڃي. پر جڏهن هن، اندر جي دٻاءُ هيٺ ڪنهن ڪنهن مهل هن مامري جي ڳنڍڻ تي ٿي ويچارڻ تي ان ويل، ڏوهي احساس جي تيز ڇهڪ جي پيڙا، سندس وجود کي ايڏو ته ڀڙڙيو، جو پنهنجو پاڻ کي بنهه سن ٿي پائڻائين ۽ پوءِ ان ڏوهي احساس جي بار هيٺ يا دل ۾ لڪل چوريءَ واري نيت جي واٽ ٺاهڻ لاءِ، لاشعوري خيال هيٺ، کيس اهو خط پڙهن لاءِ ڏنائين.

هو خط پڙهڻ لڳي. پاڻ سندس منهن ۾ ڏسڻ لڳو. سندس منهن تي ايندڙ ڀاون کي پڙهڻ لاءِ ۽ ڏنائين سندس ڪارائيل منهن ۽ خشڪ چپ. هن پنهنجي دل به تيز ڌڙڪندي محسوس ڪئي. خط واپس ڏنائين، خط واپس وٺي، پڇيائينس: ”تنهنجو ڇا خيال آهي؟“ هن سندس منهن ۾ ڏٺو کيس لڳو ته، سندس اهو سوال هن کي نه وڻيو آهي. ”جيڪو تنهنجو خيال.“ پوءِ مرڪيائين. روڻهارڪي مرڪ. جنهن مرڪ هيٺان ارمانن جو ڍير پوريل. ٻئي ڏينهن سندس خط مليو.

”... تون شادي ڪري ڇڏي. مون کي ڪوبه افسوس نه ٿيندو. هن معاملي ۾ جذباتي ٿي نه سوچج. زندگي جو ٺوس حقيقتون، اسانجن جذباتي خواهش جي تابع نه آهن. منهنجي حياتي هڪ ويران برپت آهي. مان به اهو نٿي چاهيان ته، تون مون سان ڳنڍجي ٿي، برپت ۾ پٽڪين ۽ ڪجهه نه ماڻين، زندگي ماڻڻ لاءِ آهي. اها ڪٿان جي ڏاهپ آهي ته: هڪ صحتمند زندگي کي، مردڙ ناڪاري ۽ هاجيڪار وجود سان ڳنڍي ان صحتمند زندگيءَ کي وقت کان مرجھائڻ، ۾ ڪجهه ماڻڻ کان سواءِ موت ڏانهن ڌڪڻ جا ڪارڻ پيدا ڪيا وڃن؟ ڇا اها بي انصافي ناهي؟

منهنجي امڙ سلهم جي مريض آهي، منهنجي ناني به سلهم ۾ مئي هئي، انهي ڪري اهو قياس کان پري ناهي ته مان به... هجان. جيتوڻيڪ مان ڄاڻان ٿي ته اڄ جي دؤر ۾ هن مريض کان چوٽڪارو بنهه ممڪن آهي، ان هوندي خبر ناهي ڇو (جيڪو سپاويڪ آهي). منهنجي دل ۾ اهو خيال گهر ڪري ويو آهي ته منهنجي زندگي به منهنجي امڙ جي زندگي وانگر اونداھين ۽ روڳي آهي. مون پنهنجو پاڻ کي انهي لاءِ ذهني طور تيار ڪري ڇڏيو آهي، ته جيئن ڪڏهن به شڪايت جي عادت جو موقعو پيدا نه ٿئي. ڇاڪاڻ ته شڪايت جي عادت پيڙا کي وڌيڪ پيانڪ ۽ ڪرپناڪ بڻائي ڇڏي ٿي.

مان هيءُ سڀ جذباتي بڻجي، ڪلي نه رهي آهيان. پر اڳ پٺ جاچي پوءِ قلم کنيو اٿم. مان سمجهان ٿي، اسان جو ميلاپ هڪ حادثاتي واقعو هو. اهڙو واقعو جيڪو منهنجي اُڄريل، ويران ۽ مرڻينگهه زندگيءَ ۾ بهار جا جھوٽا ڪٽي آيو. پر مون کي سمجهڻ گهرجي ته، ۽ مان سمجهان ٿي ته اهو لازمي ناهي ته بهار جو احساس ڏياريندڙ اهو حادثو ايڏو ڊگهو ٿئي، جيڏي منهنجي زندگي آهي. ۽ منهنجي اهڙي خواهش، سڀني تي سگهي ٿي، پر حقيقت نه. ۽ مان هن سچائي کان پلي پٽ واقف آهيان، مان خوابن جي ديس ۾ نه، پر ٺوس حقيقت (پوءِ پل اهي ڪيڏيون به ڪڙيون ۽ بي رحم چون هجن) سان پريل زندگيءَ ۾ رهان ٿي.

تو مون کي جو ڪجهه ڏٺو مان انهي لاءِ انتهائي ٿورائتي آهيان. تون پاران ڏنل زندگيءَ جي سرهاڻ کي مان، سارو ٽين جي روپ ۾ سانڍيندس. ۽ هنن سڳندڙ پريل گهڙين منجهان، جيڪي منهنجي ماضيءَ جو املهه خزانو آهن، موت جي پڇاڻيءَ وارين گهڙين تائين واس وٺندي رهنديس. مان وري به تنهنجو ٿورو مڃيان ٿي، سواءِ ڪنهن ٻڌڻ ۽ ڳڻڻيءَ جي نئين زندگي آڏو، منهنجون نيڪ خواهشون توساڻ آهن.

شل سدائين سڪيو ستابو جڙيو رهين.

فقط:

(هن پنهنجو نالو نه لکيو)

پيشڪ هيءُ خط مٿس بم ٿي ڪريو. سندس وجود کي ڌرڙا ڌرڙا ڪري ڇڏيائين. پر ساڳي وقت، هي ساڳيو خط وجود جي تڙيل پڪڙيل ڌرڙن کي هڪ هنڌ ميڙڙ ۽ زندگيءَ ۾ تازو ساھ ڦوڪي، نئين سر اڳواٽ ڪرڻ ۾، واٽ جي مشڪل ثابت ٿيو!

سندس خط کان پوءِ، ساڻس ملڻ ۽ اڪيون ملائڻ جي اخلاقي جرئت جو ست نه سارڻ ڪري، اوچتو ڳوٺ هليو ويو ۽ امتحانن جي وقت موٽيو. امتحان دوران هو ساڻس ڪونه ملي، نه ئي پاڻ اهڙي ڪوشش ڪيائين.

ان وقت کان پوءِ هيءُ سندن پهرين ملاقات هئي.

هن سڄي ملاقات جي دوران، هن ڪانئس، سندس زال يا ٻارن جي باري ۾، هڪ سوال به ڪونه ڪيو جنهن جو ڪيس پنهنجي من تي من ۾ خطرو ضرور هو.

ائين ڳپل مهل وهڻ کان پوءِ نيٺ پاڻ ئي چيائين، ”هلون“ هن ورائيو ”پلي.“

پوءِ پاڻ، جڻ هلڻ جي صفائي پيش ڪندي چيائين: دراصل مون کي يونيورسٽي مان پنهنجا سرٽيفڪيٽ وٺڻا آهن، جو ڊسٽرڪٽ ايڊيوڪيشن آفيسرن جي چونڊ ۾ مون کي پيش ڪرڻا آهن. انهي ڪري دير....

بل هن زوري ڏنو، ڪيس، مرڪ سان هيءُ چوندي ته: ”تون ٻچڙيوال آهين، توکي هن ريت هوٽلن ۾ پيسا وڃائڻ نه گهرجن.“ ۽ هو پيسا ڏيڻ چاهيندي به ڏئي سگهڻ جي همت ساري نه سگهيو! دراصل هو، خبر ناهي ڇو پنهنجو پاڻ کي هن آڏو گهٽ، خسيس، ڊپريسڊ ۽ هڪ قسم جو ڏوهاري محسوس ڪري رهيو هو.

۽ پورن پنجن سالن کان پوءِ:

جڏهن پاڻ گورنمينٽ هاءِ اسڪول دادو ۾ هيڊ ماستر جي حيثيت سان بدلي ٿي آيو، تڏهن هو گرلس هاءِ اسڪول جي انچارج هيڊ مسٽريس هئي.

ضلعي جي تعليمي آفيسرن ۽ ماهرن جي ماهياني ميٽنگ ۾ پهريون ڀيرو ڪيس ڏنائين، جڻ خواب ڏسندو هجي: هڏن جو پيڇرو، ڪارائيل ڏيرو منهن، اندر ويٺل ڪوپن ۾ چمڪندڙ مٽيون، ڳل اندر پيهيل، تڪليف سان ڪڇندڙ ساھ ڪري، ڦهلجندڙ - سسندڙ ناسون، سمورا وار اڇا، هن هڏائين پچري تي اچي کير جهڙي ساڙهي، نيري ۽ سائي ٻاڊر سان. ڪئين پيرا ڏنل خواب، پر اڻ چٽو ۽ مبهم! پهرين جاڻ هوندي نه نه سڃاڻي سگهيس، پوءِ مهٽيل خواب لڳندي به، سڃاڻي ورتائينس. هن به ڪيس ڏنو، ڳالهايو، پر ڪيس اهڙي ڪا لڪا ڪانه ڏنائين ته ڪو ڪيس ڄاڻي سڃاڻي.

۽ پوءِ ههڙن موقعن تي ائين ئي رسمي ملاقاتون: هڪ ٻئي جا ڄاتل سڃاتل، ۽ پوءِ به اڻ - ڄاتل، جنهن جا فاصلا!

هڪ ڏينهن:

پهرين پيرڊ هلندي کيس فون آيو: گرلس هاءِ اسڪول جي انچارج هيڊ ماسٽريائي فجر مهل گذاري وئي.

سندس مٿان چٽ وڃ ڪري، سندس جسم اتي ئي ڪرسي تي هڪ هنڌ ڄمي، پٿر تي ويو هجي. اوچتي موڪل سببان، ٻاهر شاگرد گوڙ ڪندا ۽ خوش ٿيندا گهرن ڏانھن وڃي رهيا هئا. ٽيچنگ اسٽاف سندس ڪمري ۾ گڏ ٿي چڪو هو ۽ جنازي ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ گڏجي هلڻ واسطي سندس انتظار ڪري رهيو هو.

ٽين انام ڪهاڻي

جيتوڻيڪ اپريل جا اڃا پهريان هفتا هئا، پر واري جي پتن ۽ ننڍن ڌڻن ۾ ويڙهيل هن ننڍي: پر ڪنهن حد تائين جديد شهر ۾، ڏنيپنڊڙ ڪوسي لڪ ۽ جهولا لڳڻ شروع ٿي ويا هئا. سج اڃا ڪانوئي، مٿي تي چڙهيو ته شهر ۾ ڌامر جا ڪارا ڪارا روڊ ۽ پڪيون جايون، تندور وانگر ٽپڻ ٿي شروع ٿيون. واريءَ گاڏڙ واءِ جي تيز جهوٽن ۾ ڄڻ ٽانڊا ڀريل هئا، جسم سان لڳڻ شرط ٿي، سڄو جسم لهسجي ٿي ويو.

اڄ شهر ۾ دستور واري پرامن فضا ۾ هلچل ۽ رونق جي ابتڙ وايو منڊل ڦريل هو. دڪان بند، هوتلون خالي، شهر جي چرپر ۾ ناڀر، گهٽيون ۽ رستا ويران - ۽ انهي ويران ۾ هٽي اداسي. اداسيءَ ۾ هوا جڙاتل پوائتو خوف ۽ هنياءُ ڦاڙيندڙ هراس. سمورو لوڪ پنهنجن گهرن اندر بند هو ۽ سندس ساهه مٿ ۾ هو. هر ڪنهن جي هنيئن ۾ هراس جو ته، پڪي ڄميل برف جي چپ جيان ايڏو ڳتيل ۽ گهاٽو چانيل هو جو رڳو گلاس ڪرڻ جي ڪڙڪي به سندن دليون ڏهڪائي ٿي ڇڏيون - خالي ۽ سنسان روڊن تي، ڪي ٽولا ٻٽون ٻڌل، ڪي راتفلون ته ڪي ڪهاڙيون ڪلهن تي ڪنيوٿي گهميا. سندن اکيون ڏيائين وانگر ٿي هريون. هلڻ جي چال ۾ بي ڊپائي، جرئت ۽ بهادري ۾ عزم ۽ ارادن اٽلپڻو پنهنجي سگهه تي بانور ڪرڻ جهڙو ڀروسو ۽ تائيل ڇاتيءَ مان غرور ۽ تڪبر ٿي بڪيو. هُل هيو: سنڌ جي ٻن گبر پيرن جي مريدن جي وچ ۾ مقابلو آهي. ڏينهن چڙهندو ويو ساڙيندڙ ڪوسي لڪ جا زوزات وڌندا رهيا ۽ ڌرتي پڇرندي ٿي وئي. لوڪ جي منهن ۾ پيل ساهه اضطراب ۽ بيچيني ۾ وڌيڪ پيڙجڻ لڳو. تان جو ڦهڪاءُ ٿي ويا. نا نا: زئون زرتاپ، نا نا ڄڻ ڌرتي ٿي ڏهي، رائيڻن ۽ بندوقن جي بارود جي بانس ۽ زوزات ڪري، ڌرتيءَ تي ڀرڻ وانگر تنگ ڪندڙ گولين ڪري ناسي - پوري گرم گرم اڏامندڙ ڌڙ ڌرتيءَ جنسي تاءُ جون الٽيون ٿي ڪيون - ۽ هيا، رانيات، گاريون، آواز جوش ۽ جرئت ڀريا.

ڳپل مهل کان پوءِ خاموشي ٿي. ڄڻ ڌرتي ڌڙ بند ٿي. پر هوا جا ڪوسا لهسائيندڙ جهوڪا ساڳي طرح تي لڳا. ۽ باقي چوڌاري سانت، موت جهڙي ڪنهن ڪنهن مهل ڦٽيل جي ڪرپ وچان دانهن ۽ ڪنجهڻ جو آواز. گهرن ۾ بند انسانن جون دليون هيسيل ۽ اکيون ڪجهه ڄاڻڻ لاءِ آڻيون، پر جرئت نه ۽ ٻاهر، واقعي واري جاءِ تي ها لاش، تڙيل پڪڙيل، اونڌا پاسيرا لاش، جي ڳاڙهي کان ٻاهر هئا. لاش، جن مان ڪن جون اکيون بند هيون ته ڪن جون کليل ۽ آسمان ڏانهن واجهائيندڙ ڪن جا واٽ ڦاٽل هيا ته ڪن جا بند، ڀڳل عضوا، چچريل جسم ۽ رت ۾ ٻڌل لاش، اڄ جي سهارن ۽ سپان جي اميدن جا لاش - لاش، مائرن جي اکين جي تارن، پيئرن جي آسن اميدن ۽ سهاڳڙين جي سهاڳڻ جا لاش، انهن انسانن جا، جي مٿا هئا، پنهنجو پاڻ لاءِ نه، پنهنجن ٻچن لاءِ نه ساڻيهه لاءِ نه، زندگيءَ جي خوشحاليءَ ۽ پيار جي بقا لاءِ نه.

۽ هيا، موت ۽ زندگيءَ جي ٻه واٽي جي وچ تي بيٺل، ڦٽيل، چڇريل، زخمن جي درد کان لڇندڙ ۽ ڪنجهندڙ زخمي - ڪنهن ڪنهن وقت، درد جي شدت وچان انهن جي دانهن ٿي اڀري، نه ته سناتو ڇانيل هو ۽ ان سناتي ۾ لڪ جو گهوگهت ۽ ڪنهن مهل ڪنهن ڦٽيل جي دانهن ڪجهه پوائتي ۽ دهشتناڪ ٿي لڳي. سج آسمان جي وچ تي پھتو. سج جا سڌا ۽ تيز ڪرڻا ڌرتيءَ کي ٽٽي وانگر تپائي رهيا هئا. رت جي اُٻ، هوا ۾ رت جي اُٻ گاڏڙ عجيب بوءِ تيز ۽ دل ڪچي ڪندڙ. مٿان آسمان جي وسيع خلائن مان ڳجهن ۽ سرڻين جا لامارا.

ٻئي ڏينهن خبر آئي: ٻن پيرن جي مريدن جي وچ ۾ جهيڙو، ٻه ٽي مئا ۽ ڳچ ڦٽيا. ڪجهه ڏينهن کان پوءِ خبر آئي: سنڌ جي ٻن گير پيرن جي وچ ۾ ٺاهه چونڊن لاءِ تڪ ورهايا ويا. اختلاف ختم.

۽ پوءِ ساڳئي شهر جي ساڳين روڊن تان ٻنهي پيرن جون جڀيون چيچات ڪنديون، امن ۽ صلح سان لنگهنديون آهن، انهن مٿن مريدن جي روحن کي ڪڇندي، جيئن مريدن جي ساڃاهه سمجھ ۽ عقل کي چيپاڻيندي.

بينل ڦيرو

۽ هيئنتر، جڏهن آزاديءَ جو ڏينهن پوين پساهن ۾ آهي، محسوس ڪيان ٿو ته هيءُ ڏينهن مون لاءِ غير رواجي ڏينهن هو. ٿيندڙ هر ڏينهن کان نرالو — لڳيم ٿو چوڌاري لڳل جهنڊيون، چنڪار ۽ سموري وايو منڊل جي تبديلي، ڌاريائپ ۽ هيڪلائپ جو احساس ڏياريندڙ آهن. لڳي ٿو جهنڊين ۽ چنڪار وسيلي، هن منڊل ۾ جا خاموشي پري وئي آهي، سا جڻ ته زوريءَ ڳتي وئي آهي. ۽ قيدين جي منهن تي، جا موڪل سببان مهڪ آهي، ڪيڏي نه کوڪلي ۽ خوشيءَ کان وانجهيل آهي. هڪ قسم جي اداس، اداس خوشي!

اهو مون کي ائين لڳي ٿو يا سچ پچ ائين آهي؟
موڪل ته هونئن هر آچر تي به ٿيندي آهي — پر ائين نه محسوس ڪندو آهيان، جيئن اڄ. پانيان ٿو اڄ مون سڄو ڏينهن ڪن اڻ — ڄاتل احساسن ۽ جذبن جي هيٺ لوچيو آهي. ڪهڙا احساس ۽ جذبا، سمجهي نه سگهيو آهيان. مبهم آهن، اڻ-چٽا. يا مون ۾، تنڪي سمجهڻ جي مٽيا ڪانه آهي. خير، ڏينهن گذري ويو. هر ڏينهن وانگر. پر هيءُ انوکو آزاديءَ ۽ نجات جو ڏينهن. ڏينهن جي ختم ٿيڻ ۾ باقي ڪو وقت هوندو.

اٿان. ڪولين ۾ بند ٿيڻ جو وقت ٿيڻ وارو هوندو. اڳتي رڙهندو وڃان. اجهوڪي گهنڊ وڳا.

برج

جیل جون ڊگهيون پتيون.

کلیل چٽو نورو آسمان

شام جو هن مهل جو جيل جون ڊگهيون، پتيون ڪيڏو نه اداس ٿيون لڳن. ويڳاڻيون. لهندڙ سڄ جا سونهري تڙڪا ۽ نماشام جو هيءُ سموهر شيءِ کي اڀاڻڪاڻيءَ جو گهر و رنگ چوٽو پري ها، هيئنتر سمجهه ۾ آيم ته اڄوڪي آزاديءَ جي ڏينهن تي، لوچيل احساسن ۽ امنگن ۾ اداسيءَ جو هڪ عنصر به هو. ۽ هيءُ نم جو وڻ به، جنهن هيٺان مان ويٺو آهيان: اداس آهي، اڀاڻڪو (يا مون کي لڳي ٿو). هن اڀاڻڪي نم جي وڻ هيٺان ويهي، مان جيل جي سپريڊنٽ جي هدايت — نه، ڇاڪاڻ ته جيل جو حاڪم هدايت نه ڏيندو آهي، حڪم ڪندو آهي، هو جيل جي حاڪم جي حڪم موجب آزادي جي جشن جو لطف ماڻي رهيو آهيان.

”اڄوڪي ڏينهن تي اسان کي آزادي ملي هئي،

اڄوڪي ڏينهن آزاديءَ جهڙي بي بها نعمت

جو تحفو ڏيندڙ ڏينهن آهي. ۽ اسين

هڪ باوقار قوم جي حيثيت سان دنيا جي

نقشي تي اڀريا هئاسين ... هيءُ اسان جي

تاريخ جو عظيم تر ۽ قابل فخر ڏينهن آهي ....

جو هن ئي ڏينهن تي هيءَ ڌرتي، ڌرتيءَ جا

ڪيت ڪارخانا، ملڪيتون، پاڻ کي مليون هيون.“

(۽ مون کي؟)

هون: اهو ننڍو جيلر جو جنهن تائين وڃائڻ جو اشارو ڪيو هو.

”اوهين ڄاڻو ٿا ۽ اوهان هتي انهيءَ جو شدت سان احساس محسوس ڪيو به هوندو ته، آزاديءَ

جهڙي نعمت دنيا ۾ ٻي ڪابه ڪانه آهي.“

”سچ.“ رمضان پڻ ڪيو هو.

(اوڏيءَ مهل ننڍي جيلر جون ڪرڙيون اڪيون مٿس پيون هيون.“)

”اچو ته هن تاريخي ڏينهن تي نئين سر عهد ڪيون: اسان هر قيمت تي پنهنجي پياريءَ ۽ جان کان

وڌيڪ عزيز آزاديءَ جو تحفظ ڪنداسين.“

تائين.

سواچ هن مبارڪ موقعي تي اوهان کي عام موڪل ڏني وئي آهي، جيئن اوهان آزاديءَ جو لطف

ماڻي سگهو.

۽ مان هتي، نم جي وڻ هيٺان، جيل جي ڊگهين، ويڳاڻين پتين جي اوڻ ۾ آزاديءَ جي ڏينهن جي

پڄاڻيءَ وارين گهڙين جو لطف ماڻي رهيو آهيان.

آسمان صاف آهي. نيرو ۽ گهرو. سامهون برج تي بيٺل سپاهي ٽڪل پيو پائنجي. خير، منهنجو ڇا

وڃيس. آسمان جي چٽي، نيري وسعت هيٺان اڏامندڙ سرڻيون ڪيتري بلندي تي هونديون؟

الا. آسمان جي نيراڻ نه رڳو گهري آهي، پر چٽي. هيٺ، جيڪر جهڙ ٿي پوي، ڪارا ڪڪر

ڇانئجي وڃن. وڏ ڦڙو وسي پوي.

نه وڏ ڦڙو نه. هلڪي هلڪي ڪڙ-ڪڙ.

هلڪي بوندا باريءَ سان، هلڪڙي ٿڌ جو تصور راحت ڏيندڙ آهي ۽ من ۾ عجيب گد گد پريل

خوشي اڀاريندڙ. اهڙي جهڙالي مند ۾ جيڪر ٻاهر هجان ها ته -

ٻاهر گهاريل زندگيءَ جو هيءُ سوچ گاڏڙ تصور هڪ اڻ-پوري تسڪين جو احساس ڏياري ٿو! نه

هٿ گهرجي، تعجب آهي! قيد، نيٺ قيد آهي. آزادي جو دشمن.

”ٻاهر هجان ها.“

دراصل اها منهنجي پريور خواهش نه هئي. پر هڪ عام رواجي خيال. شرط سان: ٻاهر هجان ها. ان

۾ چڪ ڪانه هئي. پريور تڙپندو آس به نه. اهو چٽيءَ ريت محسوس ڪيان ٿو. بس هڪ واٽهڙو

خيال هو. ٻاهر جي زندگيءَ جو تصور ڪندي، جيل جي ڊگهين پتين سان نظرون ٽڪرائڻ کان پوءِ

لڳي ٿو هنن پتين جي حد تائين زندگيءَ جي حد آهي. ۽ هن سواءِ حدن اندر، جيڪي هنن پاڻ مقرر

ڪيون آهن. پهرو آهي. سوچڻ ڏوه آهي. سواءِ ڪنهن سوال جي، جيل جي حاڪم ۽ ان جي نائين

تائين ۽ سندس ناهيل ۽ لاڳو ڪيل قاندين مطابق هلڻ، چرپر ڪرڻ، هتي جي سني ۽ باعزت قيدي

هڃڻ جي نشاني آهي. هتي پسند نا پسند جو سوال نه ٿو اڀري جيل جي حڪم جو هر گفتو قانون

آهي، هر لفظ ضابطو. انهي جو نالو جيل آهي. ۽ جيل جي هنن وڏين پتين جي پويان هڪ آزاد دنيا.

منهنجي سمجھ به ائين چوي ٿي. ۽ ٻيا به چوندا آهن. ۽ هر قيدي، جنهن کي پنهنجي قيد جو ذرو به احساس ٿيندو آهي، ائين ئي چوندو آهي. پوءِ به نه ڄاڻ ڇو هنن ڀتين کان ٻاهر جي زندگيءَ لاءِ پريور چڪ محسوس ڪيان ٿو!
البت سمجھان ٿو آس جي حد تائين.

گهر

ور وڪڙ گهٽيون

مڪيه روڊ: موٽرون - بسون - دڪان - رونق

آفيسون

پتڪ

پتڪ

بوريت

گهر

رات: ساڳي، صبح: ساڳي، منجهند: ساڳي، شام: ساڳي، رات: ساڳي. ....

۽ هتي

فيڪٽري-اٺت-ڪولين ۾ بند-ننڊ-جاڳ-فيڪٽري-ماني-ڪاڪوس-پيشاب

ساڳيو-

چڪر آهي. پهرين ايندڙ پوانتي، ان چڪر ۾ دل ٿيندڙ ڪچي، اورت. پوءِ لائيف روتين. سواءِ ڪنهن سواد جي، احساس جي.

چڪر: هڪ هنڌ ڄميل.

ائين ٿي سگهي ٿو: ته- منهنجي لاءِ هن حيثيت ۾، جنهن ۾ آهيان، اهم سوال اهو ناهي ته ڪٿي گذاريان ۽ ڪئين؟ ۽ اهڙي چونڊ ڪيان. پر زندگي، ڇاڪاڻ ته ها، ڇاڪاڻ ته گذارڻي آهي، گذري وڃي، جو گذارڻ لاءِ ملي آهي - ملي آهي! نه - دراصل مڙهي وئي آهي. اهو وڌيڪ درست آهي. اهو ته ظاهر آهي ته منهنجي پچڻ ۽ راضي ڪانسواءِ ٿي-

بهر حال، هاڻي اٿان، وقت- ڪجهه رمضان سان ڪچري ڪيان ۽ پوءِ سمهان.

اٿان.

آزادي جي ڏينهن جي لڳل جهنڊين ۾ هيٺئر اها رونق ۽ نواڻ نه رهي آهي. ڪيتريون جهنڊيون نوڙين مان ڇڄي هيٺ پڌر تي پڪڙجي ويون آهن. هوا تي هيڏانهن هوڏانهن پيون اڏامن. ۽ ڏينهن به آخري پساهن مهل وڌيڪ اپاڻڪو ٿي ويو آهي. جيتوڻيڪ صبح واري جوڀن جي هلڪي هلڪي رونق اڃا اٿس، اها رونق مون لاءِ هيٺئر اڪيلائيءَ جي احساس کان وڌيڪ اپارڻ جو ڪارڻ بنجي ٿي. ۽ - عيد جي ڏينهن به ته اهڙي ئي اڪيلائپ ۽ ڌاريائپ جو چٽو احساس ٿيندو اٿم! جڏهن هر هنڌ، هر جڳو پريور خوشيءَ واري ڏڻ ۾ پاڻ وڃائي ڇڏيندو آهيان.

هيئن ته مان پاڻ کي عجيب عجيب لڳي رهيو آهيان. جيئن ٿو سانوري شام جو رنگ گهرو ٿيندو وڃي، تيئن پنهنجو پاڻ کي ڌاريو لڳي رهيو آهيان. هن ڏينهن وانگر، جيڪو آزادي ۽ نجات جو ڏينهن آهي. اسان جي آزادي جو ڏينهن. يعني منهنجي آزاديءَ جو ڏينهن. هاڻي!

اوه! ڪهڙا نه سڻا پڪي آهن! ڍنڍ جا پڪي آهن. گهڻا...

هڪ-ٻه-ٽي-چار-پنج-ڇهه-ست-اٺ-نو-ڏهه-يارنم نهيو.

نيري آسمان جي ڦهليل چٽي نيري وسعت ۾، سندن اڇاڻ ياري ٿي لڳي، ۽ سندن قطار. وڃي رهيا آهن، قيد جي برجن واري اڏول ۽ باوقار لڳندڙ پٽين جي هن پار خوابن جي جڳ ۾، جتي چيو ۽ سمجهيو وڃي ٿو ته آزادي آهي. هر چڻو آزاد آهي، جيل جي هنن پٽين کي ڏسندي ڏسندي لڳندو آهي ته، جڏهن کان زندگيءَ جو وجود ظهور ۾ آيو آهي، هي پٽ آهي.

پڪين جي قطار؟ ڏکڻ ڏانهن اڏامي. اڙي گهر به - ته پڪين جي اها قطار اسان جي گهر مٿان لنگهندي هوندي -

گهر

بابا هيئن ننڍڙي اڱڻ ۾ ڪٿ تي چلم مان ڦوڪون پريندو هوندو. امان سندس ڀر ۾ ويٺي هوندي، ڪچهري ڪندا هوندا، بابا کيس پنهنجي صاحب جون ۽ آفيس جون ڳالهيون ٻڌائيندو هوندو، ۽ امان وري اوڙي پاڙي جي ڪنهن نوجوان نينگر جي - ۽ منهنجو به ذڪر -

ادي؟ - بابا ۽ امان جي ڪٿ جي ٿورو ڀرو وڌاڻ جي منجيءَ تي ڦٽو ڏيندي هوندي، ڪاٺ جي ڦٽو ۾ آيل جون آنگوئن جي ننهن سان ماريندي هوندي. هر روز هن مهل ائين ئي ٿيندو آهي، پوءِ اٿندي، چانور سوئيندي، رڏيندي، ڪائيندا. سمهندا. صبح جو اٿندا. نيرن، وري منجهند. وري شام وري...

ساڳيو ڦيرو.

سمجهه ۾ نٿو اچي هن ريت زندهه رهڻ جي معنيٰ ڪهڙي ٿي سگهي ٿي؟

”جڏهن الله تعاليٰ کي پنهنجي وجود جي ظهور جو خيال ٿيو ته هيءُ جهان، انسان، حيوان، جنات... هڪ اشاري سان خلقيا آهن، ڪنهن ملي جي واٽان ٻڌو هوم يا... خير، ڪيڏي بيوقوفو!! محض پنهنجي وجود جي نماءَ لاءِ سڄي خلق کي - اها ڪهڙي ڏاهپ آهي؟ ڪنهن ڪتاب ۾ پڙهيو هوم: سج جي گولي مان هڪ ذرڙي جو الڳ ٿيڻ، زمين جو ٺهڻ، اميبا... انسان جو بتدريج وڌڻ - هي سڀ ڪجهه ارتقائي حادثو آهي. ڪيڏو المناڪ.

اٿان. هيئن ته بند ٿيڻ جو تائيم اچي ڀريو هوندو. ڪيترو ٿيو هوندو؟ پائيان ٿو ته - پر هتي جيل ۾ رڙهڻ جو احساس ئي ڪونه ٿو ٿئي. زندگي ڪيڏي سست آهي. قيد ۾ وقت جا ماڻ بي معنيٰ آهن. جي احساس آهي ته، وقتي - اڪيلاپ جي انهن گهڙين ۾، پنهنجي منهن سوچڻ مهل، پنهنجي قيدي هجڻ، ۽ قيدي هجڻ جي لحاظ کان ڪنهن مبهم انتظار جو خود سوال بڻيل هوندو آهي. ۽ وري اهو عجيب به ته: اها ڄاڻ هوندي، ايندڙ ڏينهن، هر ساڳئي ڏينهن وانگر، ساڳيو ئي ڏينهن آهي، پوءِ به ان جو انتظار! جي سپاهي هي گهنڊ نه وڃائين ته هوند وقت هڪ هنڌ ڇپ وانگر بيٺل لڳي:

لڳي؟ پر نه - جيل ۾ وقت ڄميل آهي، سپاهين جا اطلاع ڏيندڙ گھنڊن جا اهي آواز دراصل وقت جي چپ کي اڳتي ڌڪيندا آهن. جائي به وقت کي ائين هٿرادو ڌڪ هڪ قسم جي دلچسپ راند لڳندي آهي. پر ساڳئي ڏينهن، پٺيان ساڳي رات، ساڳي پٺيان ساڳيو ڏينهن، وقت جي انهي هٿرادو ريت جا جاکوڙ کي شاندار شڪست ڏئي ڇڏيندو آهي.

هاڻي اٿڻ گهرجي. سچ پچ هيءَ سڪون واري جاءِ آهي. دل به چوڀر ٿي ته ويٺو هجان. ائين اڪيلائيءَ ۾ سوچ جي وهڪري ۾ وهندي، هڪ قسم جو مخصوص سرور اچي رهيو آهي. پر، ويهي نٿو سگهان. پسند يا چونڊ منهنجي لاءِ بي معنيٰ لفظ آهي. جيتوڻيڪ پائيان ٿو ته، اندر ۾ هلڪي هلڪي خواهش سرڪي رهي آهي: هٿڙي ويٺو هجان. پر،

هاڻي اٿان، متان رمضان اچي نڪري اچڻ شرط عادت موجب کلي پڇندو: ”ڇا ويٺو ڪرين اڪيلو ٿي اڪيلو.“

”بس. اُهيئن.“

”اڙي اُهيئن ڇا؟“

جائي به عجيب جواب آهي. ”اُهيئن - اهو ته نٿو ڄاڻان. پر سدائين اڪثر سوالن جا جواب، انهي لفظ سان ڏيندو آهيان. ضرور هيئنڙ ڳوليندو هوندو سندس روپي مان پڌرو آهي ته دوستي رکڻ چاهي ٿو، جيل ۾ ساڻي جي ضرورت محسوس ٿئي ٿي، پر مون کي اڪيلائي پسند آهي. ٻئي جي موجودگيءَ ۾ عجيب قسم جي بيچيني ۽ مونجهه محسوس ڪندو آهيان ۽ پريشاني ٿيندي اٿم. وري سندس سوال مٿان سوال، ڪيڏو ڪڪ ڪندا آهن. اهو بنهه نه وڻندو اٿم ته مون کان ڪو سوال مٿان سوال ڪري، نه ڄاڻ چو انهي کي پنهنجي مٿان حملو سمجهندو آهيان ۽ نه ئي - مان ڪنهن کان سوال ڪرڻ چاهيندو آهيان. پر مان سندس دل پڇڻ نٿو چاهيان. ان ڪري سندس قرب پرڻي روپي جي موت به مناسب انداز سان ڏيئي پوي ٿي. ڪلهه ٿي چيائين.

”مهيني کان پوءِ تون آزاد ٿيندين.“

مان اڳ ئي، پنهنجو پاڻ مان بيزار ويٺو هوس.

”پوءِ...“

”ٻاهر تون آزادي ماڻيندين.“

”ماڻيندس؟ آزادي، هنن ۽ پهريدارن جي حدن کان پوءِ ڇرڻ، پرڻ آزادي آهي؟“ جواب پائڻ لاءِ اڳتي سوچڻ جو ارادو اجايو سمجهي، لاهي ڇڏيم.

”هون.“ هن کي ورائيم.

”ڪمال آهي!“ هن کي منهنجي ٿڌي ۽ بي پرواهي واري موت تي حيرت لڳي.

سندس حيرت واري ڪيفيت تي، مان منجهيو هوس، ششدر وڃان، پوءِ هڪدم سوچ جو ڪانتو

حياتيءَ ۾ ملندڙ مختلف ڪيفيتن تي بيهندو رڙهندو ويو:

جستجو ۽ جاکوڙ: اتساه ۽ جوش وڃان.

(جا پوءِ خفقان لڳندڙ)

اميد ۽ آس: ويساه جي روشني ۾ جر ڪندڙ.

(جا پوءِ سوچ جو سراب لڳندڙ)

نراسائي ۽ نااميدي: اداسيءَ ۽ غم ۾ ويڙهيل.

(جا پوءِ اجائي لڳندڙ)

اڪثر پنهنجي وجود کان اڻ-ڄاڻ: اهو ته مان آهيان ڪونه. جو ڏينهن جي روتين ۾ گم ٿيل.
۽ پوءِ انهي وهڪري سان چرندڙ ڪيفيت پتاندرهستيءَ جو هر رخ بي معنيٰ لڳندڙ. بس حياتي گذارڻ
جو لفظ، ايڏو وڙني آهي جو-

يا ڪا معنيٰ زندهه رهڻ لاءِ جواز بنجي سگهي ٿي؟ جي ڪا معنيٰ ڏنل ناهي ته پوءِ- مون وانگر هيءُ
به هتي يا هتي

”چو! جواب نٿو ڏين.“ هن مون کي سجاڳ ڪيو.

”هان!... هون.“

هو ڪليو هو. پاڻ به منجهان: مون ڏانهن معنيٰ خيز نظرن سان نهاريندي. هن جي ڪل ۾ منهنجي لاءِ
پيار هو. ان پيار ۾ سادو ۽ پاڪ خلوص هو. (۽ رحم جو جذبو به؟) ان پيار ۾ مون پاڻ کي هيچ ۽ هن
کي وڏو محسوس ڪيو.

”ڪتاب پڙهي پڙهي، تنهنجو مٿو ڦري ويو آهي.“

هن جي چوڻ جي انداز ۾، مون لاءِ پيار (همدردي؟) هو ۽ ان انداز ۾ پورو اعتماد پئي بکيو. مون کي
پنهنجي ڦڪائيءَ جو احساس پاڻ ٿيو هو.

هو وري ڪليو هو. منهنجي جواب تي وڏو تهڪ ڏيئي. اوهيو ڪولين ۾ بند ٿيڻ جو گهگهو وڳو آهي.
هاڻي ته اٿان-

وقتائو موت

... مري ويو!

خبر ناهي کيس مرڻ گهربو هو يا نه. بهر حال مري ويو. اوچتو صبح جو مئل ڏٺائونس. جيتوڻيڪ اهو
وهم ۽ گمان ۾ به ڪونه هو ته ڪو ائين انهي عمر ۾ اوچتو مري ويندو. رات تائين بنهه چاق چڱو
پلو هو. ڪلهه شام ستين ڌاري پٽس پڇيس:

”ڪراچي انٽرويو ڏيڻ ڪونه وئين؟“

”چو؟“

”پاڙو ڪونه هو.“

”پوءِ مون کي ٻڌائين ها، يا ماڻهين کان گهرين ها.“

چپ.

”وات ۾ لقون اٿئي؟“

چپ.

”باقي ڪاٺ مهل ٻئي گوڏا پڇي اچي وهندين، نواب جو پٽ.“

”پيسا گهرندي شرم ٻئي آيو.“

”ڪايندي شرم نٿو اچئي.“

چپ.

پوڙهي جي بڙ-بڙ سمجهه ۾ نه ايندڙ ...

چپ. جهڙي پٽ. بي جان بوتو.

انهي کان اڳ:

”رئيس وٽ درخواست ڪئي ويو هئين؟“

”ها.“

”پوءِ ڇا چيو هئائين؟“

”چيائين، مان ڪوشش ڪندس.“

”ٻيو ڪجهه به نه چيائين؟“

”نه.“

ڪنهن دفعي:

”رئيس وٽ ويو هئين؟“

”نه بابا.“

”چو؟“

”هن کان اڳ ڪيترا ڀيرا ويو آهيانس، تاري ڇڏيو اٿائين. مان سمجهان ٿو: ڏٺا ٿو ڏئي ...“

”تون سمجهين ٿو... نوڪري توکي گهر وٺي ملندي. ڪيڏانهن ويندي ڪونه باقي... حرام ڪاڻو. ڇڏ ته حرام هڏين پئجي ويو اٿم. ٻيا ڇوڪرا ڄڻ ڪوششون ڪونه پيا ڪن. هن رئيس کي اصل ٿالهي ۾ رکي ڏجي.“

چپ.

اها سندس خاصيت هئي گهڻو ڪري چپ. گهٽ-ڳالهائو. ڇٽڪه بلڪل نارمل، ٿڌو مزاج. ڪڏهن به ڪاوڙ يا ڪنهن به قسم جي تاثر جا پَوَ سندس چهر تي نه اڀريا! ماسس چيس:

”ابا، هيٽرو پڙهيو آهين، تڏهن به نوڪري نٿي ملي؟“

”بس ماسي، ڇا ڪيان!“

”ڪهڙو امتحان پاس ڪيو اٿئي؟“

”ايم-اي“

”پتي صاحب جي حڪومت ۾ ته ڊيگ چڙهي پئي آهي ابا، ڪجهه ڪوشش ڪر.“

”ماسي ڪيان ته پيو.“

ماڻس چيو:

”جن هن کان اڳ پاس ڪيو تن کي به نوڪري ملي وئي، جيڪي هن کان به گهٽ پڙهيل تن کي به

نوڪريون ملن پيون، باقي هن جو الاءِ ڪهڙو ڀاڳ ڦٽل آهي...“

”امان، ڪوشش ڪندو آهيان، جيڪا منهنجي وس ۾ آهي.“

”پوءِ به نٿي ملئي نه، اصل نڀاڳو آهين.“

”هيڏي ٻڌ.“

”جيءُ، بابا.“

”ڪٿي هئين هن مهل تائين؟“

”اٿيئي.“

”رلٽ پنٽ کان سواءِ ٻيو ڪو ڪم نه اٿئي.“

چپ.

”ٻڌ ڪو وزير ٿو اچي، عام ڪچهري ڪندو. تون درخواست ڪڍي وڃيس، ۽ سڄي حقيقت

ٻڌائينس: غريب ڪلارڪ جو پٽ آهين، بابو هڪ ڪمائنٽ وارو آهي، ۽ ست ٻار...“

”انهي لاءِ ويو هوس.“

”ڪيڏانهن؟“

”ڊي سي وٽ.“

”ڊي سيءَ وٽ ڇو؟“

”اجازت نامي لاءِ.“

”ته اجازت نامي کان سواءِ عام ڪچهري ۾ نٿو وڃي سگهجي؟“

”نه بابا.“

”ڊي-سي ڇا چيئي.“

چيائين: ”نوڪري لاءِ درخواست نٿي پيش ڪري سگهجي. اهو عام مسئلو آهي.“

پٽس چپ.

پاڻ به چپ.

ٻاهران آيو. رات ڳپل گذري ويل. پٽس در کوليندي پڇيس: ”ڪٿي هئين هن مهل تائين؟“

”اتيئي... بس دير ٿي وئي...“

ماڻس جاڳي. پڇيائين: ”ڪير آهي؟“

”تنهن جو ڪاٿوپٽ، ڪمائي آيو آهي.“

چپ.

ماني نه ڪائيندين! رئيس.“

”نه بابا بک ناهي.“

جيتوڻيڪ کيس سخت بک لڳي هئي!

”انٽرويو ڏئي آهين؟“

”ها بابا.“

”پوءِ؟“

”انٽرويو ۾ ڪجهه نه پڇيائون. رڳو نالو پيءُ جو نالو ۽ تعليمي لياقتون پڇي ڇڏي ڏنائون.“

”پوءِ آهي ڪو آسرو؟“

”الاءِ بابا... پر سڀني پئي چيو ته اپائنتمينٽ اڳ ۾ ٿي چڪي آهي. هيءَ رڳو فارملٽي جي پورائي

لاءِ آهي.“

”هون.“

ڪلارڪ جي پهرين تاريخ

ٽيون ڏينهن، ٽيهين تاريخ: جڏهن سندس سڀ کان ننڍي نينگر کيتو ڪيو. پرچائيندي ريجمائيندي چيائينس: ”پهرين تاريخ آهي نه، پگهار ملندي ته پوءِ توکي رانديڪو وٺي ڏيندس، سٺو سنورانديڪوپان-پان ڪندو آهي.“

انهيءَ تي سندس وچين چوڪريءَ رڙڪئي، ”بابا مون کي به.“

”بابا مون کي گڏيءَ وٺي ڏجانءِ، جنهن کي پڙوپيل آهي.“

”ها پٽ توکي پڙي واري گڏي وٺي ڏبي، بس!“

انهيءَ کان وڌي چوڪري، جيڪا مڊل جي ائين ڪلاس ۾ پڙهندي آهي، هن مهل تائين چپ بيٺي هئي: ”بابا“ لفظ کي سُر وٺائيندي چيو: ”بابا... اڳئين مهيني به اوهان جاميٽري باڪس وٺي ڪانه ڏني هئي، مون کي مس ڪيترا ڀيرا ڪلاس مان ڪڍي ڇڏيو... چيائين ته جيڪڏهن ايندڙ مهيني نه آندءِ ته پوءِ تنهنجو نالو ڪڍيو ويندو.“

”ها بابا، تنهن جي جاميٽري باڪس پهرين تاريخ ضرور وٺي ايندس.“ ورائيائين.

ڪاليج جي پهرين سال ۾ پڙهندڙ سندس چوڪرو جيڪو بنهه خاموش ويٺو هو: اوچتو کيس يونيفارم جو خيال آيو. سندس نالو وٺندي چيائين: ”انور هن مهيني تنهنجو يونيفارم پڪ ٺهرائي ڏيندس. ڇا هي؟ خاڪي پينٽ ۽ اڇي قميص نه؟“

”ها بابا.“

”بس ڏاڙهي، تنهنجو يونيفارم هن مهيني توکي تيار ملندو.“

پٽس خاموش رهيو نظرون جهڪائي آڱرين مان ٺڪاءُ ڪڍڻ لڳو.

جوڻس چيو: ”هنن انگريز مئن جو به الاءِ ڪهڙو ابتو حساب آهي. هڪڙا مهينا ٽيهان ٻيا ايڪٽيهان، تنهن کان ته سنوان سڌا سڀ مهينا ٽيهان ڪري ڇڏين ها.“

”چري اهو حساب سال جي ڏينهن موجب ٺهيل آهي.“ ڪلي زال کي سمجهاڻيندي چيائين: ”انهيءَ ۾ انگريزن جو ڪهڙو ڏوه“

”پر ايڪٽيهين مهيني ۾ سڪي پگهار وارن جو روح رلي وڃي ٿو.“

جوڻس چيو، ”... ۽ ها،“ کيس ياد آيو: ”وهاڻن جي چوٽن جو ڪپڙو به وٺڻو آهي. وهائڻ جي حالت ڏسين ٿو. چادرون به ڦاٽي ويون آهن، حال في الحال انهن کي ڪٿي ڇڏي وري پٽي پيري پر چئون ته ضروري آهن، بافتي جا به ٽي وال ڪري...“

”ڇڱو“ جهيٽي آواز ۾ چيائين.

ٽيون ڏينهن، اڄ جي پهرين تاريخ وارو پراميد ۽ آس پريو سڀني ڪيڏو نه سندر هو!

ويٺو آهي آفيس ۾ پنهنجي ڪرسيءَ تي. مليل ڪل پگهار: مهانگائي الاؤنس سميت پيسا 345-62 رپيا کيسي ۾ پيل. ذهن ۾ پيل فڪر، ڳڻتيون ۽ سوچ جون حياتيون.

ڏيڻا آهن:

250-00	سيڌي وارو (راشن سميت)
62-75	ڪير وارو
15-50	ڌوبي
15-50	جاء جي مساوڙ
	نلڪي واري کي (هيءُ به هر مهيني
10-00	پيٽ جو... ڪريو ٿي ڪريو پيو آهي)
50-00	ٻارن جون فيون
50-00	دوائن جو بل
45-00	ورتل اوڌر
13-00	لائيٽ جو بل
9-00	(۽ ها! هوڊي جو ٽيڪس به ڏيڻو آهي)

توتل 545-62

جوڻس تي جڪ ٿا اچنس: ”سيڌو گهرائيندي ته اڳ پٺ جاچي ٿي ڪونه.“ وري اوچتو هڪ معقول خيال اچيس ٿو: ”مهانگائي آهي، پنجهتر ته اڳوڻا رهيل اٿس. باقي سو پنجهتر، جنهن ۾ ڪنڊ، گيم، اٽو... گاسليٽ لوڻ مرچ، صابن ۽ الاءِ ڇا جو ڇا... ڪو گهڻا ڪونه آهن. پگهار: 345-62 رپيا ۽ ڏيڻا آهن: 545-62 رپيا!

مٿو چڪرائجي ويڃيس ٿو، پوانتي! ڪمزوري محسوس ڪري ٿو ۽ نروس نيس. سوچڻ، حساب ڪري ڇڏي. هڪ ڊگهو ساھ ڪڍي، ڪرسي تي ٽيڪ ڏئي، سگريٽ ڪڍي ٿو ۽ ڪش هڻي وري سوچڻ شروع ڪري ٿو.

سيڌي واري کي هن پيري رڳو سؤ رپيا ڏيانس. باقي رکايانس، ڪير واري کي اڌ ڏيان (ڪير پيئڻ ڇڏي ڏيڻ گهرجي... اجايو)، ٻين کي به اڌ، اڌ ڏيان باقي مساوڙ ايندڙ مهيني ڪري ڏيان، ۽ ورتل قرض به گول.

100-00	سيڌي وارو (هٽندو ته جهڳي پر خير)
30-00	ڪير وارو
10-00	نلڪي واري کي
13-00	بجلي

9-00	هودي ٽيڪس
20-00	دوائن جو بل (نه ڏيان؟ ويهه ڏيانس ٿو)
50-00	فيون وغيره

232-00	ٽوٽل

هاڻي: 345-62 رپيا
232-00 رپيا ڏيڻا

باقي 113-62 رپيا

تن ۾ سڄي مهيني جو خرچ، يونيفارم، انهيءَ جي سبائي، پاجيون پتيون، مٿيون خرچ ...
پاجيون وغيره (جيڪڏهن روزانو ٻن رپين جي

60-00	پاڇي اچي ته،
15-00	سگريٽ ماچيس چانهه وغيره
	فيملِي پلاننگ جون گوريون (آپريشن ڪرائي
3-00	چڏيان پيسا به ملندا ۽ هن مصيبت کان به)
50-00	انو۽ جو يونيفارم سبائي ۽ ڪپڙو
15-00	جاميٽري باڪس
15-00	روزمره جو مٿيون خرچ

”هتي ئي سوانيتاليهه ٿي ويا!“

ڪجهه نه سمجهه ۾ ايندڙ ذهن ڳورو ڄڻ ته مٿين ٻار اندر ڳتيل.

”ڇئون، ٻارن جا رانديڪا، سندس (جوڻس جي) چمپل به بنهه بيڪار ٿي وئي آهي، نه ٿي ڪچي، صابرين آهي...“

اوچتو هن مهيني شمشاد جي شادي به آهي. پاڻي جي آهي، مون تي حق اٿس. گهٽ ۾ گهٽ جوڙو جوڙو ته لهڻي، نياڻي آهي... پنجاهين ۾ ٿي ويندو تنهن کان سواءِ هن موقعي تي ڪجهه نه ڪجهه ڏيڻو پوندو... قرض - ڪنهن کان؟ خدا بخش جا اڳتي آهن، هن مهيني به جڏهن هن کي نٿو ڏيان ته پوءِ گهرڻ جو سوال ئي پيدا نٿو ٿئي، اڳ به بي عزتي ڪئي اٿائين. ستار کان گهري ڏسان، نه ته پوءِ... اوچتو ڪنهن ٻوساڻيل، گهٽيل ۽ اونداھين کڏ ۾ ڪريل، گھيريل ۽ ڦاٿل هجڻ جو شديد احساس ٿئي ٿو: ”هيءَ به ڪا زندگي آهي! سڄو ڏينهن ڍڳي وانگر وه تڏهن به هي حالت!“ بي خيالي ۾ سندس کاٻو هٿ مٿي تي گهمي وڃي ٿو، جنهن تان وار ڪسي وڃي نالي ماتر بچيا آهن.

ڪمزوري محسوس ڪري ٿو جڻ سمور ورت ڪنهن چوسي ورتو هجيس يا ڊگهي بيماري مان اٿيو هجي. ”گذري ويندو جيئن هن وقت تائين گذريو آهي. هيءُ ته مقدر ۾ لڪيل آهي.“ سڀ پنا ڦاڙي رديءَ جي توڪري ۾ ڦٽا ڪري ٿو. ٻئي ٻانهون مٿي ڪري آرس پڇي ٿو. پوري بدن مان نڪاءُ نڪرڻ ٿا.

”هلون.“ آواز ٻڌي ٿو.

”تائيم ٿي ويو؟“ جهڪي لهجي ۾ سندس آواز – اٿي ٻاهر نڪري ٿو.

”..... چئون، ٻارن جا رانديڪا، قرض ڏيندڙن جو ڪينو منحوس منهن...“ ڳڻتيون هڪ ڀيرو وري سندس وجود کي مڪين وانگر وڪوڙي وڃن ٿيون.

اتساه جو موت

(تتل، اڻ پورين ڪهاڻين جي هڪ ڪهاڻي)

سياري جي ڊگهي رات. رات جا يارنهن. اچو ڪاڳر، هٿ ۾ قلم، لکڻ لاءِ پريپور اتساه:
”1960ع واري جنگ لڳل. شام جي مهل، سج لٿي کان پوءِ، هلڪي اوندهه بليڪ آئوٽ ڪاراڻ.
روشنئي نه. روڊ رستا ٻسا، گهٽيل لڳندڙ گهٽيءَ مان هڪ هندو لنگهي ٿو. ڌرتي وينل ڪٽيءَ وانگر
چار- پنج مسلمان وڪوڙي وڃن ٿا!“
پنهنجي بابي هندستان جي جهازن کي ٽارچ ٿو ڏيکاري
جاسوس آهي، جهنم رسيد ڪيوس.
(نه نه، مولا جو قسم اهو غلط آهي...)
اڙي پاڻجوت تنهن جو وري مولا ڪهڙو؟
ڪافر! مولا جو نالو وٺين ٿو، پنهنجي پليد زبان سان.

اوچتو: ڏي پي. آر
اتساه مروتيل، هٿ ۾ قلم، اچو اچو ڪاڳر.
رات ڳپل گذري ويل. لکڻ لاءِ پريپور اتساه ٻرندڙ سگرين جو دونهون ڦهليل. هٿ ۾ قلم، اچو ڪاڳر:
استاد جمعو مستري صبح جو جڏهن ڪارخاني ڏانهن وڃڻ لڳو ته معمول جي ابتڙ زال ڏانهن ڏسي،
پنهنجي ڳنڍيل منهن تي، زوريءَ مرڪ مڙهيندي چيائين: ”سپاڳي، اڄ متان، پنهنجي آخري
گذڙائي هجي.“
”چو؟ ڏٺي خير ڪندو ماريا اهڙي وائي ته نه ڪي.“
”اڄ اسان جي هڙتال آهي، شايد گولي هلي.“
سوال ۽ ڳوڙهن پيل اکيون! گونگي زبان. بت هڪ هنڌ بوتو بڻيل.
”ڄاڻين ٿي، هتي لاش به نه ٿي پئي.“
اوچتو: طبقاتي ڏقيير هلائڻ، قلم... سزا...
اتساه مروتيل، هٿ ۾ قلم، اچو ڪاڳر خالي خالي!
رات. چوڌاري سناتو. واچ بيٺل. هٿ ۾ قلم، لکڻ لاءِ پريپور اتساه ڪهاڻي- جيڪا بلوچستان جي
هڪ تازي واقعي بابت:
”اها بلوچ عورت، جنهن جي...“
اوچتو: ڏي پي. آر

اتساه مروتيل. هٿ ۾ قلم. اچو ڪاڳر، خالي خالي!
”اهو پريو مڙس اسان کي، موئن جي دڙي کان موئندي ڏوڪري اسٽيشن تي، گاڏيءَ جو انتظار
ڪندي، پليٽ فارم تي مليو. ترڪي توپي، بادامي زرڻ جو ڪوٽ. هلڪي اچي ڏاڙهي، ڪتر
ڪيل مڇون ۽ ناسون، ناس سان، ناسي ٿيل. هٿ ۾ اچورومال، جنهن سان ذري ذري، نڪ ۽ چپ جو
مٿيون حصو صفا پئي ڪيائين.
سند يونيورسٽيءَ جا شاگرد آهيو؟
ها سائين!

ڳالهائڻ شروع ڪيائين: سند کي نئين سر جيارڻ جي هلچل... ها، سنڌي هڪ قوم سادي
سباجهي، سادگي ۽ سباجهائي ڪمزوري بنيل. اوهان نئين دور جا نوجوان آهيو. ڇا اوهان ڄاڻو ٿا:
تاريخ جي هر دور ۾، ڪمزوري يا هيٺائي وڏو ڏوهه آهي...
”اوهان منهنجا پڇا آهيو. اوهان کي ٻڌايان: جڏهن هن ڌرتيءَ تي عربن، ايرانين، ارغونن، ترخانن،
مغلن، مغلن جي ناجائز پوئڻن ها: حرامي ٻارن ۽ انگريزن ۽ ٻين ڦورن ۽ لٽيرن جا پير اڃا هن
ڌرتيءَ تي نه پيا تڏهن، ها، تڏهن...
(هلندڙ فلم هڪ هنڌ بيٺل)

اوچتو: سنڌي ڪا قوم ناهي، پاڪستان ۾ هڪ ئي قوم رهي ٿي، پاڪستاني، غداري-سزا.
اتساه مروتيل. هٿ ۾ قلم، هٿ هڪ بيٺل. ذهن خالي.
رات جو هڪ. اچو ڪاڳر، هٿ ۾ قلم، لڪڻ لاءِ ڀرپور اتساه.
”هيءُ ان ماءُ جي لال جو ذڪر آهي، جيڪو ٻولي وارن ڪرايل فسادن ۾ گوليءَ جو شڪار ٿيو. ڳيرو
جوان، هاڻي پريل منهن تي هلڪي مڇن جي ريمه...“
سيڪشن...

اتساه مروتيل. هٿ ۾ قلم، هڪ هنڌ بيٺل.
”سائين، هن مان جيڪڏهن، ”سند“ جو لفظ ڪڍو ته بهتر.“
”؟“

”مان اوهان جي اڻ-ڇپيل سوال کي سمجهي ويس. دراصل پريس ۽ پبليڪشن آرڊيننس... اوهان
ڀاڻ سمجهي سگهو ٿا:
اوچتو سوالن جو سلسلو: جرئت جي گهٽتائي؟ پيٽ جو مسئلو؟ آزادي جي مقصد تي ذات کي
فوقيت؟ خود غرضي؟ منافقي؟
ليڪ وٽان:

هنن اڻ-پورين ڪهاڻين پٺيان هڪ ڪهاڻي آهي: هڪ ڀرپور جذبي، اتساه جي آتم ڪٿا. اهو
جذبو اتساه جيڪو خطري طور پنهنجو اظهار آهي. ذات جا پنهنجي اظهار ۽ اوسر لاءِ آزاديءَ
گهري ٿي. ذات جو اظهار وقت جو پڙاڏو. وقت جي پڙاڏي کي ڪچلي، ڊٻائي سگهجي ٿو؟ سگهيو
ويو آهي؟ هيءُ هڪ مڇيل سچائي آهي ته: ذات جو اظهار وڏي قرباني گهري ٿو.

هيءُ ديس، جنهن جي رهواسين جي خمير ۾ سادگي ۽ سباجمائي ڳتيل آهي. سچائي، جن جو گڻ آهي. اتي ها، اتي، ساڻيمه سوديندڙ ۽ وڪاڻل به رهن ٿا. جيڪي اوچي ڳات فخر سان غداري جو اعتراف ڪن ٿا. اهڙا ڏيونگي منافق به رهن ٿا، جي ڏاهپ ۽ ڄاڻ جو ڏيونگ رچائي، وطن وڪڻندڙن سان ساڻياري ٿي وقت ۽ موقعي جو ناٽڪي روپ ڌارين ٿا. جڏهن سندس بڪيا اڏڻ ٿا، ته هو پنهنجي ڏوهن ۽ منافقيءَ وارن ڪرتوتن کي (پنهنجي ڀر ۾) لڪائڻ واسطي، تاريخ ۽ محب وطنيءَ تي هڪ هتي قائم ڪري فتوائن جو سهارو وٺن ٿا.

تاريخ جي اکين ۾ هيءُ ڏوڙ وجهڻ جي ناڪام جاکوڙ هڪ پاڻ-نڳيندڙ مشڪري وارو ناٽڪ آهي، جيڪو...

ڇا مان به ڪو سانگ رچايان؟ ڪنهن بهاني، اٽڪل بازي حرفت، پنهنجي ڏوه جي بار کي جهڪو ڪرڻ لاءِ فتويٰ جو سهارو وٺان؟

نه بهتر آهي اعتراف ڪريان: پنهنجي سچي جذبي جو اظهار جي سگهه نٿو ساريان، هن اعتراف سان، مون کي هن حقيقت کي به مڃڻ گهرجي ته، هيءُ منهنجي ذات جو موت آهي ۽ مان آهيان هڪ تتل روح. چرپر ڪندڙ انسانن ۾ به، مثل انسان زندهه هوندا آهن. زندگي جي مختصر وصف هن ريت به بيان ڪري سگهجي ٿي ته: اڳتي اسرندڙ چرپر.

هڪ جيئري انسان جي مثل زندگي، جيڪو لائيف جي مڪينڪل، ۽ مڙهيل روئين ۾ هڪ مشين جي بيجان پرزي وانگر، مقرر ٿيل حدن ۽ ماڻن موجب چرپر ڪري ٿو. پر زندهه جيو وانگر اڳتي نٿو آسري

هيءُ اتساه جو موت نه، ذات جي حيات جو موت آهي.

مئل زندگي

ڪراچي. ڊسمبر جي اداس شام. ڇڏا ڇڏا ڪڪر آسمان تي نڪرندڙ آڳ پڄائيندڙ-
خاموش آهين؟
دراصل سياري ۾ شام جو سمهڻ ڪري سستي اهڙي ته وڪوڙيو وڃي جو...
تنهنجي مڊم؟
حيدرآباد وئي آهي.
خاموشي.
ڪٿي غلط وقت تي نه آيو آهين؟
نه نه، اهري ڪا ڳالهه ناهي.
ڳالهائين ٿو؟ اڃان ننڊ؟
تنهنجي سياست جا ڪهڙا حال آهن؟
پيارا، سياست منهنجي بابي جي ناهي: تنهنجي به آهي.
ڦڪاڻپ جو ٿمڪ.
خاموشي.
تنهنجي سروس جو ڪهڙو حال آهي؟
مڙئي. گاڏو گملاجي پيو.
مطمئن آهين؟
رهڻ جي ڪوشش ۾ رڌل آهين.
منهنجو مطلب آهي: تنهن جو ضمير مطمئن آهي؟
مون کي تون، منهنجي ضمير کان ڌار ته ڪري نٿو سگهين.
تنهنجي جي معنيٰ ته تون پاڻ کي بي ضمير بنائڻ ۾ رڌل آهين...
مان تنهنجي نتيجي کي رد نٿو ڪيان.
ايڏي جرئت واري بي شرمي!
نه، حقيقت جو اعتراف.
خاموشي.
بيا ڪهڙا حال آهن- وقت ڪيئن پيو گذري؟
تو اهو سوال مون ڏانهن لکيل خط ۾ به ڪيو آهي. ڄاڻان ٿو تون اهو سوال، هر ملندڙ کان رڳو هن
ڪري ڪندو آهين ته: جيئن پنهنجي مقصد جي بيان لاءِ ميدان تيار ڪري سگهين.
مطلب؟

مطلب ته: جواب ڏيندڙ اڳلو فطري طور پنهنجن حالتن جي غير يقيني ۽ عدم سلامتي جو رڻو پٽيندو ظلم، بي انصافي ۽ زيادتين جو بيان ڪندو پيانڪ ۽ غير سلامت مستقبل وغيره وغيره پوءِ تون مڪينڪل انداز ۾ لائين فٽ ڪرڻ شروع ڪندين: پيارا! اسان جي ملڪ ۾ سماج جون اهي ڪڙيون حقيقتون آهن. جنهن جو نه احساس رڳو تون، پر هر مظلوم انسان ڪري ٿو. پر بنيادي سوال آهي ته، اهي ڏاڍيون ۽ بي انصافيون ختم ڪيئن ٿين. رڳو رڻ ۽ شڪايتن سان ڪجهه نه ورندي. ضرورت هن ڳالهه جي آهي ته سڀ مظلوم طبقا گڏجي جدوجهد ڪن. تحريڪ هلائين، حال ۽ مستقبل جي سلامتي لاءِ. تحريڪ هلائڻ لاءِ تنظيم جي ضرورت آهي، قرباني جي ضرورت آهي، ڇاڪاڻ ته...

وڏو تهڪ.

وڏو حرامي آهن.

تنهنجي انهي فتويٰ سان اتفاق نٿو ڪريان.

خير، هلون ٻاهر.

هلون ٿا. مان هٿ-منهن ڏوئي وٺان.

دير لڳندي؟

خاص نه. تون تيستائين هتان ڪو ڪتاب ڪٿي ڏس.

منهنجي خط جو جواب؟

هن نوٽبڪ ۾ اندر رکيل لفافي ۾.

هي نوٽبڪ پڙهي سگهان ٿو.

خوشيءَ سان. بڪواس لکيل اٿس، پڙهي وقت زبان ڪندين.

چئبو ته بڪواس به لکين ٿو.

مان خود هن ڌرتي تي بڪواس آهيان.

چڱو جلدي ڪپڙا مٽائي وٺ.

خط:

تو مونکي ليڪچر پيارڻ سان گڏ، جيڪو هدايت نامو ڏنو آهي: انهيءَ بابت مان ڪجهه چوڻ نٿو چاهيان.

تو پڇيو آهي: وقت ڪيئن پيو گذري؟ سمجهان ٿو تنهن جو هيءُ سوال رسمي ۽ روايتي آهي، پر نه ڄاڻ ڇو مون کي هيءُ غير اهم ۽ رسمي سوال، حياتي جو ڳڻ، لڳندو آهي. ڄم ۽ موت جي وچ ۾ پريل ۽ چرپر ڪندڙ وڻي، جنهن کي حياتي جو نالو ڏنو وڃي ٿو انسان لاءِ انهي جو گهارڻ ئي بنيادي سوال آهي. هن سوال کي، هر جڳو پنهنجي ئي انداز ۽ روپ ۾ جواب ڏئي ٿو. تجربي ۽ حالتن آهر، پنهنجي ان جواب مان ڪير ڪيترو مطمئن ۽ غير مطمئن آهي، يا اطمينان لاءِ ڇاڪوڙ ڪري ٿو. اها الڳ ڳالهه آهي.

بهر حال - منهنجا دوست، گهاريان پيو: نوڪري ڪيان ٿو نه ڪرڻ چاهيندي به: جو هن کان وڌيڪ ٻي ڪنهن به صورت ۾ دليل ٿي نٿو سگهجي، پر پوءِ به هن دلالت جو بار کڻڻ جي ڀرپور خواهش رکڻ ٿو. ڇاڪاڻ ته زنده رهڻو اٿم. هٿائين هميشه هن کٽڪي ۽ ڊپ جي ذهني عذاب ۾ پوڳيندو آهيان ته: ڪٿي هي دلالت جو بار ڇڏائجي نه وڃي. ۽ پوءِ ڇا ٿيندو جو پيانڪ سوال.... (خط نامڪمل)

نوٽبڪ ۾:

چيائين: اداس آهين؟
چيم: ڪا ڳالهه ناهي.
چيائين: طبيعت خراب اٿئي؟
چيم: زندگي ئي خراب آهي.
چيائين: مطلب؟ وڌيڪ پيو يا فلاسافي پيو ٿا ٿين؟
چيم: نه، تون نه سمجهي سگهندين.
چيائين: تون سمجهاءِ ته مان به سمجهان.
چيم: پٽائيءَ چيو آهي ته، ”الا! ڏاهي مٿيان، ڏهيون ڏک ڏسن.“
چيائين: سائين پلا، اها ڪهڙي ڏاهپ آهي، جنهن اوهان کي.... (سندس نٿول کي محسوس ڪندي، نظر انداز ڪيان ٿو)
چيم: توکي خبر آهي ته سنڌ اڄ تاريخ جي انهيءَ دور مان گذري رهي آهي، جنهن ۾ سندس مستقبل جو فيصلو ٿيڻو آهي، مان هڪ سجاڳ، حساس ۽ سلجھيل ذهن آهيان. چوڌاري ۽ وڪ وڪ تي جيڪو ظلم ۽ انياءَ، ڪميٽيئون ۽ دلالتون ٿين ٿيون، ٻين سان يا خود مون سان، تن کي محسوس ڪيان ٿو ۽ احساس هيٺ پوڳيان ٿو. چاهيان ٿو ۽ ڄاڻان ٿو ته هيءُ سڀ ڪجهه تبديل ٿيڻ گهرجي، ختم ٿيڻ گهرجي، هن حقيقت کان سڄاڻ آهيان ته تبديلي جي هن جاکوڙ ۾ شامل ٿيڻ ۽ ان ۾ پاڻ وڃائي ڇڏڻ، نه رڳو اڃا جي حالتن ۾ منهنجو بنيادي فرض آهي، پر منهنجي ذاتي بي اطميناني ۽ ذهني چڪتاڻ جو علاج به، ڏوهاري هجڻ جو اهو تڪو احساس آهي، جنهن جا ڪاپاري ڌڪ، مون کي ڪڏهن ڪڏهن ساڻو ۽ بي ستو ڪيو ڇڏين، ۽ مان...
اوچتو احساس ٿيڻ ٿو ته، ڪٿي روايتي ليڪچر بازي ته نه ڪري رهيو آهيان. چپ ٿي وڃان ٿو! خاموشي توڙيندي، سواءِ ڪنهن اڳواٽ جي ويچار جي: فلم جو پروگرام پيش ڪريان ٿو: ”هل، ته فلم تي هلون.“
چئي نٿو سگهان، هيءَ بناوٽي ۽ وقتي فرار جا طريقا پناه ڏيڻ ۾ ڪيستائين ساٿ ڏيندا.

سنڌي شاگردن جو هڪ وفد آيو. ڪتابن تي پيل بندش خلاف احتجاجي جلوس ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ نيند ڏيڻ واسطي. ڳالهين ڪندي ٻڌايائون ته جلوس ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ اڪثر ليکڪن ۽ شاعرن مختلف عذر پيش ڪندي انڪار ڪري ڇڏيو آهي. جن ۾ قومي، عوامي وغيره لقبن سان نوازيل به شامل آهن. ڪن چيو: هيءُ وقت کان اڳي، جوڪي وارو ۽ اجايو مارائيندڙ قدم ٿيندو. ڪنهن چيو: مان ٻچڙيوال آهيان، جي مون کي ڪجهه ٿيو ته منهنجي ٻچن کي قوم ته ڪانه سنڀاليندي! ڪنهن نوڪريءَ جي مجبوري ڏيکاري! ڪنهن چيو: بابا اها سياست آهي، اسان فنڪارن جو ڇا وڃي! ڪنهن چيو: صبر ڪريو. پنهنجن جي حڪومت آهي گهڻو ڪجهه ٿيندو. ڪن ٺلهو همدردِي جو جذبو ڏيکاريندي، پنهنجي شريڪ نه ٿيڻ لاءِ پنهنجي ڀر ۾ ڪو وڙني عذر پيش ڪندي جلوس کي ڪامياب بنائڻ لاءِ ڀير صلاحون ڏنيون! ۽ جڏهن ڪين اسان ٻڌايو ته فلاڻا فلاڻا نالي چڙهيا انڪار ڪري چڪا آهن ۽ اسان کي جلوس ڪيڏن کان جهليو اٿن. ته ورندي ۾ انهن صاحبن، ڪين گاريون ۽ لعنتن جا ڌوڙيا لائي ڏنا ۽ ڪين ڪانٽر، بزدل، وڪاڻل، جي لفظن سان نوازيو. خير مان سوچي رهيو هوس ته ڪهڙو عذر پيش ڪريان، نيٺ ڪو به عذر نه سمجهيو يا اهڙي اخلاقي جرئت ساري نه سگهيس، شريڪ ٿيڻ جي هام پريم. همدردِي ڏيکاريم ۽ چنڊو ڏنم.

ڄاڻان ٿو: مان جلوس ۾ ڪونه ويندس. مڃان ٿو حالتن سان مقابلي جي جرئت ڪانه اٿم. سوچيان ٿو: مون جو شاگردن کي چيو ته منهنجيون همدرديون اوهان سان آهن، سو همدردِي جي ضرورت جرئتمند شاگردن کي آهي، يا مون کي، پنهنجو پاڻ کي!

اڄ آفيس ۾ ڪنهن حادثي سبب اوچتو نوڪري جي غير يقيني هجڻ جو شديد احساس ٿيو. ههڙي قسم جي غير يقيني حالتن جي نتيجي ۾، غير سلامتيءَ واري اذيتناڪ پوڳنا ڏينهنون ڏينهن وڌندي پئي وڃي. سمجهه ۾ نٿو اچيم ته هيءُ سسسيفس واري زندگي پنهنجو پاڻ تي ڇو مڙهي اٿم. ايتري قدر جو هيءَ زندگي منهنجي ڪمزوري بنجي وئي آهي؟!

(ٽيون ڏينهن جي واقعي جنهن ريت مون کي ذليل ڪيو ۽ نيچيڻي جو شديد-)

نوٽبڪ هٿن مان ڦريندي پڦٽو ڪندي: اڙي يار ڇا پڙهي ڪندين، اٺ ته هلون.

Damn it, come on.

ٻاهر. رستي تي.

ڪامريڊ ڇا پيو سوچين؟

تنهنجي خط تي ۽ نوٽبڪ ۾ لکيل.

بڪواس آهي. وقتي طور اپريل جذبن جو جذباتي اظهار. هن تي سوچي پنهنجي انرجي زبان نه ڪر.

پر مون کي سمجھ ۾ نٿو اچي ته سواءِ ڪنهن نصب العين جي، نيٺ تنهنجي زندهه رهڻ جو مقصد؟ پنهنجي جبلي گهرجن جي پورائيءَ لاءِ مٿا-ڪٽ ڪرڻ. ته ڇا تون پنهنجي انهيءَ زندگيءَ مان مطمئن آهين؟ ڪير به پنهنجي زندگي مان مطمئن نه آهي. اهو Defence mechanism آهي.

تون هن کي Defence reaction به چئي سگهين ٿو. پر ائين ڪرڻ يا ان انداز سان ائين سوچڻ، ضرورت بڻجي پوي

پر پيارا، جبلي گهرجن کي ته جانور به پورو ڪن پيا. تون انسان آهين، هڪ سلجهيل ۽... سمجھ ته مان تنهنجي مفهوم وارو انسان نه آهيان. توسان پوءِ ڳالهائڻ اجايو آهي. مان ته ڪيترا ڀيرا اڳ به عرض ڪري... تون وڏو حرامي آهين. مان پڪ سان چئي نٿو سگهان.

هر سنجيده ڳالهه کي مذاق ۾ تاريو ڇڏين. مان سوچي به نٿو سگهان ته تنهنجي ذات ايترو Degeneration جي اوڙاهه...

خير، تون ڇا به چئين، تنهنجي راءِ جي اظهار جو حق مڃيندي، مان توکي ٻڌايان ٿو ته: مان، نه ترمنالاجيءَ جي لفظن ۾ پنهنجي ذات جي اصليت کي محدود رکڻ چاهيان ٿو. نه ئي لفظن جي حدن اندر پنهنجي اصليت کي ڦولھڻ چاهيان ٿو.

ٻوليءَ جا اهي لفظ، انسان، نيٺ پنهنجي انهن مقصدن لاءِ ئي ٺاهيا آهن. پر مان سمجهان ٿو ته: منهنجو Degeneration وارو ريمارڪ شايد تنهنجي انا کي ڌڪ ٿي لڳو آهي. نه، اهڙي ڪابه ڳالهه ناهي.

پوءِ اوچتو هيءُ تنهنجو تڪو ڏمريل ۽ اڳرائيءَ وارو لهجو؟ خاموش

Wounded pride?

نه: Degeneration جو احساس.

گڏيل تهڪ.

وڏو حرامي آهين. نيٺ تون لنوائين چوڻو؟

ان کان سواءِ ٻيو ڪو چارو ڪونه آهي. (گهڙي جي ماڻ کان پوءِ) هڪ ئي چڪر ۾ گهمندڙ زندگيءَ جي بيزاريءَ واري ۽ هڪ رنگي احساس کي مٽائڻ لاءِ ڪو سانگ ته گهرجي. ته پوءِ خط ۽ نوٽبڪ ۾ جو لکيل...

بڪواس آهي. اڄ ته هن هوٽل ۾ چانهه پيئون.

خاموش آهين؟

۽ بيزار به.

سبب؟

ڇا اهو ضروري آهي ته: هر ڳالهه کي سبب ڏنو وڃي.

پيارا، تون گهڻو وقت پاڻ کي ٺڳي، دوکي ۾ رکي نٿو سگهين.

ڪوشش ڪري رهيو آهين. ڇاڪاڻ ته مان سمجهان ٿو منهنجو چوٽڪارو ئي پاڻ کي
ڪاميابيءَ سان ٺڳڻ ۾ آهي...

بڪواس بند ڪر. ٻڌ: تون پاڻ کي گهڻو وقت دوکي ۾ نٿو رکي سگهين. تحريڪ کان جدا ٿيڻ کان
پوءِ، تنهنجي لاءِ هن وقت بنيادي سوال آهي، پاڻ کي ڪنهن ريت مطمئن ڪرڻ. تون پاڻ کي
مطمئن رکڻ لاءِ، ٻين ڏوهه ڪندڙ ليڪڪن جي ابتڙ، جنهن سوچ جو انداز اختيار ڪيو آهي، انهيءَ
۾ پنهنجي ڏوهي هجڻ جي اعتراف جو شديد احساس آهي، جڏهن ته همراهن ذاتي فائدن کي، قومي
قائدن سان ملائي، انتهائي بي شرميءَ سان ذهني سڪون حاصل ڪيو آهي. غداريءَ ۾ محب وطنيءَ
جا ڪارڻ ڳوليا آهن. پنهنجين بد معاشين، ڪيٽائين ۽ ڏالٽن ۾ مقصد جي خدمت جا پهلو ڳڻايا
آهن. ڪونٽرائپ بزدليءَ ۽ موقعي پرستيءَ کي موقعي شناسيءَ جو ليبل لڳايو آهي، هو انهيءَ ۾
خوش ۽ مطمئن آهن. توجيڪو انداز اختيار ڪيو آهي، انهيءَ سان تون پاڻ کي ڪڏهن به مطمئن
ڪري نٿو سگهين، ڇاڪاڻ ته.....

خير، مان آئنده ڪوشش ڪندس ته اهڙن ايماندار جذبن جي اظهار جو شڪار نه ٿيان.

اها خودڪشي ٿيندي

ڄاڻان ٿو پر چاهيان ٿو.

پر تون ائين ڪري نه سگهندين.

اها تنهنجي پنهنجي Optimism آهي.

تنهنجي موجوده حالتن ۽ ذهني ڪيفيت کي آڏو رکي، مان توکي هڪ مختصر ڪم سونپڻ
چاهيان ٿو. اهو هيءُ ته ڪڏهن ڪڏهن اسان کي مضمون.....

مان اهڙي ڪا به جوابداري نٿو ڪڍي سگهان.

تون دليل آهين.

مئل زندگين تي اهڙن لفظن جو اثر ڪونه ٿيندو آهي.

خاموشي، اداس ۽ ڇپندڙ خاموشي. اوچتو هوٽل ۾ ٿيندڙ گوڙ جو احساس ۽ بيزاري

نوٽبڪ / ڊائريءَ منجهان

... بي معنيٰ زندگي ... هڪ چرئي جو خواب. خواب ڏٺو هوم ته ... سڀ ڪجهه بڪواس.
بڪواس، بيڪار.

... سمجھ ۾ نٿو اچي ڇا ڪريان؟ منهنجي وس ۾ جو ڪجهه آهي ڪيان ٿو. نه چاهيندي به ڪيان
ٿو. انٽرويو. وڏيرن وٽ. آفيس ۾ جتي انتهائي ذليل ٿيڻو پوي ٿو: وڃان ٿو. پوءِ به ...

... پاڙي ۾ رات هڪ پوڙهو مري ويو. ٻڌندي اوچتو پيانڪ خيال آيم. بابا مري و ...

... وڏي پٽ جي حيثيت سان - گهر جو بار - سڄو جسم ڪانڊارجي ويو ۽ پنهنجو وجود (مناسب
لفظ ذهن تي نٿا اچن، جيڪي انهيءَ گهري احساس جو اظهار ڪن) دل چيو: جيڪر چريو ٿي
وڃان. چرئي ٿيڻ ۾ زبردست چوٽڪارو آهي. نجات آهي.
ڪاش! چريو ٿي وڃان.
سمجھ ۾ نٿو اچي مان زندهه ڇو آهيان.

ڊاٽ. ليڪا. ٻه ننڍا گل ٺهيل. ۽ ڪنڊاٽو لکيل:
ڪيڏو نه بيچين، بي سڪو آهيان. ڪاش! اها جاءِ ملي جتي اوچنگارون ڏئي روئي سگهان.

بابا گهٽ وڌ ڳالهايو.
سوچيم: اڳي ڪجهه ٿورو چوندو هو ته ورجائيندو هومانس ۽ هاڻ!

ائين خاموش، چپ، بي حسو ڇو ٿورهان! چون ٿا نڪ ڪونهيس. واقعي ائين آهي؟ مونکي ڪجهه
ڇو نٿو ٿئي!
منهنجو اندر احساس، زندگي جو جوهر، ۽ وجود جو احساس ۽ ”مان“ ... سڀڪجهه مري ويا آهن.
مروتجي ويا آهن.

سڄو ڏينهن هلي هلي: بابا جي لفظن ۾ رلي پني ٽڪجي آيس. سوچيم: جيڪڏهن اڄ بابا ڪجهه
چيو ته سامهون ٿيندو مانس. پر هن ڪجهه به نه چيو. موڊ ۾ هو. ماني ڪاڌم. سڄو ڏينهن ڪانه ڪاڌي
هيم. ڪاوڙيا تيسي جي ڪري نه. سچ پچ بک ڪانه لڳي. بک مري وئي آهي. پيار ۽ همدردي

منجهان سمجهايائين : ”پٽ، وڏيرن جي حڪومت آهي، اسان غريبن کي ذليل ٿيڻو ٿي پوي ٿو نا
اميد نه ٿيءُ...“ دل چيو: بابا اهو همدردي ۽ پيار وارو ورتاءُ ڇڏي، دٻائي، گاريون ڏئي، تڪون هڻي،
بجا ڏئي، لتون...

وڏيري..... وٽ درخواست ڪئي ويس. هو پيپلز پارٽيءَ جو اهم عهديدار آهي، ويٺو رهيس. لوسي
ڪتي وانگر، لوسي بڻيو... پاڻ کي ڪيڏو محتاج، ذليل ڪريل ۽ گندي نالي جو ڪيڙو بي
غيرت، بڪاري محسوس ڪيم.

يا خودڪشي ڪرڻ گهرجي يا بغاوت... خيال.... خيال هيءَ به ڪا زندگيءَ آهي!!!

ڇا نوڪري ڪرڻ ضروري آهي؟

نيٺ ڇو؟

جيئن لاءِ.

پر ڌاريل بنجي به جي سگهجي ٿو. چور ٺڳ بنجي به جي سگهجي ٿو.

.....

.....

گهر ۾ ماتم، روج راڙو، پاڙي ۾ افسوس ۽ ڏک.

ڪيڏو شريف ۽ پيارو هو.

خاموش نيڪ مطبع سلڇڻو.

زندگي ۾ ويڇاري ڇا ڏٺو نوجواني ۾ ئي.

ههڙا سدورا، سڀاجها وري ڪٿي ڄمن.

.....

انسان بوءِ - انسان بوءِ

انساني وسندي، وسندي ڌرتيءَ جي ڀاڱي تي آباد. انسان رهندڙ عام انسان. صدين جي تاريخ جي ڪڪ مان نسريل، اسريل قومي روپ ڌاري، پنهنجي سڃاڻپ کڻي. سندن سڃاڻپ، ڌرتي جي ٻين هنڌن تي وسندڙ عام انسانن وانگر، تاريخ، سڀيتا، ٻوليءَ ۽ پنهنجي سڃاڻپ، جي ناتي پنهنجي ڌرتيءَ ساڻ آهي: ڌرتيءَ سان لاڳاپيل، نه ڇڏندڙ انڪري ڌرتيءَ سان ناتو، ڌرتيءَ سان موه ۽ ان لاڳاپي سان پنهنجي سڃاڻپ کڻي، ان ڏهنڙ سڃاڻپ کي جيئن جو تئين رکڻ ۽ اڳتي وڌائڻ لاءِ هٿوڙيون ڏيندڙ وسندي جا انسان، جتي ڄاوا نپنا آهن، سندن زندگيءَ ۽ حياتيءَ جي جيئري وجود جون نسون، ڌرتيءَ سان ڳنڍيل، جڙيل آهن، جنهن منجهان وسنديءَ جا انسان، رهواسي، پنهنجي الڳ ٿلڳ سڃاڻپ ۽ موجودگي جا پساهه کڻن ٿا. ان ڪري ڌرتيءَ سان، پنهنجي ڌرتيءَ سان، ٻوليءَ سان موهه سپاويڪ، پر هن وسنديءَ ۾ ڌرتي سان موهه سڃاڻپ جو اتساهه ۽ انجو اظهار ڏوهه بڻيل.

ڌرتيءَ سان موهه ڏوهه آهي. پنهنجي ڌرتيءَ جي نالي سڃاڻپ جو اظهار ڏوهه آهي. جيڪو موهه ۽ اظهار انسان جو گڻ آهي. انسان جي وجود جو اهم ڀاڱو. سپاويڪ. وسنديءَ ۾ جڳن کان وسندڙ انسان، پنهنجي انساني روپ جي اظهار لاءِ، ڌرتيءَ سان موهه جو اتساهه کڻي مٿي اڀرندڙ ته: شڪاري کٽن جي نوس - نوس؛ انسان بوءِ - انسان بوءِ... انسانن مٿان مارو. جتي انسان نظر ايندڙ اتي وٺ وٺان، شڪاري کٽا جي انساني وجود ۽ گڻ کي ناس ڪرڻ لاءِ خاص مهارتي سکيا ورتل، ڏندن ۽ ننهن سان وڇڙي ويندڙ انساني سڃاڻپ ۽ گهڻن واري چرپر ڪندڙ انسانن کي وڇڙي ويندڙ رتوڇاڻ ڪري اڌ-مٿو ڪري يا بنهه ماري...

شڪاري کٽا نوس نوس ڪري رهيا آهن.

آباد انساني وسنديءَ ۾. جتي انسان رهن ٿا. جيئرا ڄاڳندا انسان. انساني وجود، هستي ۽ انساني سڃاڻپ جي بقا لاءِ هٿ پير هڻندڙ.

شڪاري کٽا: انسان ۽ انساني اهڃاڻن ۽ انسانيت جا ويري خاص سکيا ورتل: جيئن ڄاڳندڙن، چرندڙ ڀرندڙ انسانن ۽ انساني اهڃاڻن ۽ خصلتن کي ناس ڪرڻ لاءِ، انسان بوءِ، انسان بوءِ ڪري چوڦير گهمندڙ ڦرندڙ نوس نوس ڪندڙ جتي انساني بوءِ اچين، وسنديءَ جي تن انسانن کي وڇري وڃن ۽ بي رحميءَ سان ڇيهون ڇيهون ڪرڻ ۽ انسانيت جي مڙني آثارن ۽ اهڃاڻن کي ناس ڪرڻ لاءِ هوڙهيائي ڪري ڪرت ڪرت ڪري ڪاٽيندڙ.

انسان دشمن شڪاري کٽن جي، انسان بوءِ سگهڻ جي حس تڪي ٿيل، انهن کي خاص سکيا سان تڪو ڪيو ويو آهي. وسنديءَ ۾، باڇاهه بڻيو نوس نوس ڪندڙ، اکيون ستت ٿي چرندڙ ڀرندڙ انساني اهڃاڻن جو اظهار ڪندڙ انسان تي پوندڙ نوس نوس ڪري سنگهندڙ پوءِ گهوڙيندڙ پيڇو ڪندڙ ۽ پوءِ مارو.

انسان بوءِ - انسان بوءِ، ڪري مارو ڪندڙ.

انسان بوءِ- انسان بوءِ، شڪاري ڪتا نوس نوس ڪري رهيا آهن. جتي انسان رهي ٿو. انسان جيڪو ازل کان آزاد رهيو آهي. پنهنجو خالق پاڻ رهيو آهي. پنهنجي قدرن ۽ نعمتن جو خالق. انهن کي ڊاهيندڙ ۽ ٺاهيندڙ انسان: ذهن رکندڙ سوچ مسرت رکندڙ احساس امنگ رکندڙ جاکوڙ ڪندڙ فطرت کي مات ڪري پنهنجو واپو منڊل اڏيندڙ انسانيت وارو واپو منڊل. مڙهيل اصولن، نيمن، قائن ۽ نظرين جي پڇڪڙي ڪندڙ ناڪاري ناڪار: جا انساني اڏاوت ۽ تخليق جي اوسر جواهمر بڻ رهي آهي ۽ خاص انساني خصلت ۽ گڻ آهي.

هيءَ ويهين صدي جي پڄاڻي آهي. هيءَ انساني وسندي ۽ ان ۾ وسندڙ انسان، ان ۾ پساھ ڪندڙ سنس (Scepsis) جو دؤر. ڪارڻ جي قولها، ناڪار جو دؤر، نظرين کان مڙهيل اصولن، قاعدن ۽ قانونن ۽ ورثي ۾ مليل عقيدن کان. انسان جي، انساني سپاءُ پٽاندڙ ڀر هن وسنديءَ ۾ اهو ڏوھ آهي. انسان بوءِ- انسان بوءِ...

انسان مار شڪاري ڪتا نوس نوس ڪري رهيا آهن. جتي به ڪين انسان نظر اچي ٿو تنهن مٿان لامارو ۽ ناس ڪرڻ لاءِ جهٽ.

انساني وسندي، جتي انسان رهي ٿو. انساني سوچ آهي. سنس آهي. ناڪار آهي. اڻ-مڃتا آهي، نئين ڄاڻ لاءِ اتساھ آهي، جاکوڙ آهي. مڙهيل نظرين، مڙهيل واٽن، نيمن، قاعدن قانونن... کي للڪار آهي، هوڪار آهي، ٿاڏ آهي، ساڻيهه ۽ انسان جي ناتي پنهنجي سڃاڻپ لاءِ اظهار لاءِ جاکوڙ آهي: انسان بوءِ- انسان بوءِ..

انسان مار شڪار ڪتا نوس نوس ڪري رهيا آهن. انسان ۽ انساني گڻن ۽ اهڃاڻن کي ميسارڻ لاءِ، انسانن جي وسندي، جيئن جاڳندڙن انسانن جي وسندي انسان بوءِ، انسان بوءِ...

انسان مار شڪاري ڪتا نوس نوس ڪري رهيا آهن. انسان مار شڪاري ڪتا: انساني رت جا هيراڪ انساني ذهن، وجود ۽ هستيءَ جا ويڙهي، انسانن کي مارڻ لاءِ خاص سکيا ورتل، تڪا، زهريلا ڏند انسان جي وجود ۾ چڪ هڻي چنبڙڻ، رت چوسڻ لاءِ آتا، پياسا.

انسان بوءِ- انسان بوءِ. انساني وسنديءَ ۾ ۾ انسان مار شڪاري ڪتا نوس نوس ڪري رهيا آهن: انسان بوءِ- انسان بوءِ.....

روبوت

ڪجهه گهڙيون اڳ: جڏهن گوشت پوشت، رت وهندڙ وهڪ ۽ سائڪي ۽ وارو انسان هو. حواس ۽ احساس هئس. سوچ ۽ لوچ هيس. اُمنگن ۽ اتساهن جا پريل آتما، سوچيندي، محسوس ڪندي ته: ڪتي، ڪافڪا جي مسٽر ڪي واري ميٽامورفاسس واري حالت ۾ ته نه وڃي رهيو آهي. پر سرت سنڀاليندي، ان تي ويچاريندي نتيجو ڪڍيائين ته: هيءَ ها ڪا پلٽ ڪانه آهي. ڇاڪاڻ ته مسٽر ڪي، جي هڪ ڪيڙي (Insect) ۾ تبديلي، هڪ ساه واري جي، ٻئي ساه وري روپ ۾ تبديلي هئي، جنهن جي پٿار ۾ انساني، مسٽر ڪي جي اندروني سونجهه موجود هئي. جسماني روپ جي تبديليءَ جي باوجود! ۽ سندس ويچار وهڪ جاري هئي، جو هن ان تبديليءَ کي سمجهيو پئي، ويچاريندي (بي وسيءَ جيان) محسوس ڪندي پوڳيو پئي، بي وسيءَ جيان -

۽ انهن چند انساني گهڙين جي ويچارو هڪ وري سرت سونجهه ۽ احساس کان پوءِ، ستت ڪا پلٽ:

روبوت Robot.

پورو هڏائون پيڇرو، رڪ جونھيل: تنهن مٿان پلاسٽڪ / رٻڙ جو ماس چڙهيل، تنتون / رڳون نيرون جون جڙيل. دماغ جي ميجالي مان سوچ جي تخليقي صلاحيت، گڻ گم ٿيل، ان جي جاءِ تي چٽڪ ڪمپيوٽرائيزڊ، سونپيل، پريل ۽ سرانجام ڪم ڏيندڙن جو مشيني سرشتو، روئين جي ڪمن ڪرڻ لاءِ حسابن جي ڪٽ سان. انساني فزيالاجيڪل فنڪشن، مڪينائيزڊ فنڪشن جي ڪٽ ٿيل. سواءِ انساني گڻن: احساسن، اُمنگن اتساهه ڪاوڙ خوشي، جذبن، سرت، انساني موت-جي! آڱريون، ٻانهون، تنگيون، ڪرنگهي جي هڏي، مشيني پرزن ۾ تبديل ٿيل، مشيني انداز ۾ سونپيل ڪم ڪندڙ وقت ۽ وچوئيءَ جي ادارڪ ۽ سرت کان سواءِ مقرر ڪيل، سونپيل نيمن پٿاندڙ صبح، منجهند، شام ۽ رات جي وجود جي احساس کان سواءِ. روئين ۾، روبوت کي سونپيل ڪم: صبح: پاڇي آڻڻ، شيو ڪرڻ، بس ۾ چڙهڻ، آفيس ۾ آڱريون مشيني انداز ۾ هلڻ، منجهند: موت، مڪينڪلي ڪپڙا بدلائڻ، کاڌو چٻاڙڻ، شام: رڪ جونھيل، آڱريون ٽائيپ جي اڪرن تي پوندڙ ٽڪ-ٽڪ-ٽڪ...

ٻه مشينون گڏ هلندڙ. ٽائيپ رائٽر ۽ روبوت.

صبح لاءِ بيضا آڻڻ، اکين جا مٽڪا ٽي-وي ۾ ڪتل هر ڏينهن، هر ڏينهن جهڙو. هر شام جهڙي وقت ۽ وچوئيءَ جي سرت ۽ احساس کان خالي. انساني حياتيءَ جي وجود هجڻ کان بي سرتو اڻ ڄاڻ، چرندڙ پرندڙ حرڪت ڪندڙ مشيني انسان!

گيس چيمبر

واري تي اڏيل پتيون، پتين تي ڪريل مقدس مذهبي لفظ پتين تي، پتين مٿان، پتين جي چوڦير ۽ پتين جي اندر مقدس مذهبي نعرا. بنهه پوري ريت، چوڪسيءَ، چالاڪيءَ ۽ هوشياريءَ سان تن پتين اندر بڻايل گيس چيمبر ۽ مقدس مذهبي نعرن سان والاريل، قاسايل، پوسا تڃندڙ خلق هيءَ ويهين صدي جي پڄاڻي آهي. پڄاڻيءَ واري ويل. جڏهن انسان گهڻو ڪري وهمن کي مات ڪري، ڪائنات ۾ سوپارو ٿي اڀريو آهي. هر ڏس ۾:

اڳ گهڙيل، جوڙيل مفروضا ۽ گهڙيل گس يا رد ڪري چڪو آهي يا ڦيرائي چڪو آهي.

پر گيس چيمبر ۾ پوريل، جيئري جا ڳندي خلق مٿان مڙهيل نظريا، ڏنڊي جي زور-اره زورائيءَ سان ٿاڦيل گيس، ته هيءَ حياتي گذاريو.

Regimentation

گيس چيمبر

واري تي اڏيل پتيون، ڊگهيون پتيون، پتين تي اڪريل مقدس مذهبي لفظ آڳاٽي ٻوليءَ جا. عام جي سمجهه کان مٿانهان، چوڦير ڏاڍيان، وڏي واکو ڳوڙا، اچار ورجاءُ تن لفظن جو.

۽ عام خلق جو ساھ مٿ ۾.

پوسٽ هراس چوڦير پڪڙيل. ذهن منجهيل. ساھ منجهندڙ تن تي چڪتاڻ، لٿل منهن، بي بقائيءَ جي اندرين وهڪ. وسوسا، ڇا ٿيندو؟ ڇا ٿيندو؟ نيٺ ڪيستائين؟ ڪو جياپي جو واءُ لڳندو؟ حياتيءَ جي تصور سان، چمڪن جي زيبٽ جا اولڙا. ۽ سامهون ٻڌل، اگهاڙا انسان.

وڏيون شاهي ڏيک ڏيندڙ پتيون جن تي پهرو ڏيندڙ ورديون پهريل، چوڪس، چتا ٿيل پهريدار. جن جو هنن پتين کي سنڀالڻ جو زوريءَ ٺيڪو ڪٽيل. ان جائي پاڻيءَ، خارجي ۽ تاريخي سچائيءَ جي هوندي به ته: پتيون واري تي اڏيل، نظرياتي پوڄي سان، مقدس آسماني ڪتاب جي لفظن جو اُڌار ورتل، ۽ انهن لفظن جي پاڪار. ذري ذري پاڪار. گيس چيمبر ۾ واڙيل خلق جون مٿيون منجهائڻ لاءِ، گيس چيمبر ۾ ڦاٿل انساني وجود رکندڙ حساس حياتيءَ جا پساه ڪٽندڙ وجود جون وايون بتال ڪرڻ، پنهنجي جياپي لاءِ سڪندڙن جي سڪ کي ناس ڪرڻ لاءِ ذهني جبر.

واڙيل خلق: اندر ئي اندر هر جيئري انسان وانگر، سوچ فڪر، چرڻ لاءِ آس ڪنيل.

هڪ هنڌ ڳاھت ٿيل، پوءِ به هڪٻئي کان ايڏو ڌار جو هڪ ٻئي جي سڌ نه، انت جي ڄاڻ نه.

چٽيءَ چوڪسيءَ جو-

لامارا ڏيندڙ ڳجهن، نوس نوس ڪندڙ ڪتن جا پاڇولا، چٽڪ وجود سان پٽ ٿيل، لڳل، جي نه.

ته به: اهڙو احساس سپاويڪ. جو گيس چيمبر ۾ واڙيل، ڳاھت ٿيل.

دونهات، پوسٽ جي وايو منڊل ۾ چرپر، اندر ۾ آٿت جي آس هيٺ:

ڪجهه ٿيو آهي؟

گيس چيمبر جي ٻي ڪنڊ ۾.

چپ:

گوڙ ٻڌين ٿو!

ڪجهه ٿي رهيو آهي.

ڪنهن شيءِ کي ساڙيو اٿن.

چپ ڪر.

هراسيل:

منهن تي هراس، سانتيڪا چهره، پر اندر ۾ اماڙيون.

ڪٽو آهي.

لعت.

بي شمار

۽ واڙيل خلق جون نور پٽاريون اڪيون ڏسندڙ.

۽ اونڌي منهن ٻڌل انسان، پنن تي زپڪا چمڪن جا.

گيس چيمبر ۾ گونجندڙ پرڏيهي آڳاٽي ٻوليءَ جا مقدس لفظ ۽ پوءِ سانت، سانت ۾ منجهندڙ ساه.

ماڻ. دجال گهمي ويو.

مقدس مذهبي لفظن جو ڏاڍيان، وڏي واڪ وروڊ:

دجال گهمي رهيو آهي.

زبانون بند. اڪيون بند. ڪن بند. زبانن تي ڪلف لڳل اڪين تي پٽيون ڪنن ۾ ورجايل شيهو واڙيل.

بند ڪيل انسانن جي اندر ۾ آند مائڻ. بي بقائي/بي يقينيءَ جي ڪيفيت، ويساه گهاٽيءَ جو چتو

احساس. ويساه گهاٽي ٿيل، نظريات جي حفاظت جي نالي ۾ مقدس لفظن جي آڙ ۾.

سربات:

وري ڪجهه ٿيو آهي.

نيٺ انسان پوريا ويا آهن.

ڇا انسانن کي ائين ڳڻل وقت تائين پوري، بند ڪري سگهجي ٿو؟

هو گوڙ ٻڌين ٿو؟

هيءُ ڪانئون پيرو آهي؟

پر هر پيري ناڪام ٿيل.

نيٺ ته هيءُ ٻاٽ اوندھ ختم ٿيندي.

هن گيس چيمبر جي.

ها، اڪين تي زوريءَ چاڙهيل ڪوپا لهندا، زبانن جا ڪلف ڀڄندا ۽ ڪن مان شيهو.

هو ٻڌ: گوڙ ڪٿي ٿي رهيو آهي!

ڪجهه ٿيڻ وارو آهي.

اوس ٿيندو.

ڪڏهن به انسان کي ائين، واڙي، پوسٽ ۾، ذهني، جسماني، پوسٽ ۾ پوساڻي نٿو سگهجي.
(سانت)

ها پوساڻي، پوساڻي ماري نٿو سگهجي. اهو انساني سپاءَ جي ابتڙ آهي.
پر بنيادي سوال آهي: اسانجو ڇا ٿيندو جيڪي ننڍڙا آهيون ۽ ڪنڊ ۾ واڙيل. گيس چيمبر جي
اهڙي ڪنڊ ۾ جتي چري پري به نٿو سگهجي.
الاها هتي ساهه ڪڍڻ ڪيڏو ڏکيو آهي!
هتان نڪرڻ لاءِ، جند آجي ڪرڻ لاءِ ڪا واھ ڳولڻي پوندي.
سمي حياتي ماڻڻ لاءِ.

سند سلامت

www.sindhsalamat.com

سند سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سندس رفتار سان هلڻ جو سانباھو آهي، ڇو ته تاريخ هميشه انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سند سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نه رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليق کي ڊجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي ته سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ ايندڙ ائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آسانيءَ سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سند سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد ته سند سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نه صرف پرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سند سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو پورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سند سلامت ڪتاب گهر جي ايندڙ ائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book>